

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK İNKİLÂBİ VE MUHAFAZAKÂRLIK: PEYAMİ
SAFA ÖRNEĞİ

Özlem TARCAN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Nedim YALANSIZ

İZMİR - 2015

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk İnkılâbı Ve Muhafazakârlık: Peyami Safa Örneği ” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Özlem TARCAN

...../.....2015

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Türk İnkılâbı ve Muhafazakârlık: Peyami Safa Örneği
Özlem TARCAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Bu çalışmada Cumhuriyet döneminin önemli düşün adamlarından ve Türkiye’de muhafazakârlık denince ilk akla gelen isimlerden biri olan Peyami Safa’nın siyasi ve toplumsal hayata dair makaleleri ve bazı romanlarından yola çıkılarak Türk inkılâplarına bakışı ele alınmıştır.

Peyami Safa, inkılâpların getirdiği değişimden önce de Batılılaşma, Doğu-Batı kültürleri arasındaki çatışma ve yaratılacak sentez gibi konuların etkisinde yazmış, bu süreç boyunca toplumumuzun yaşadığı değişimleri, arayışları, düşülen çıkmaz ve bunalımları edebî ve fikrî eserlerinde yansıtmıştır. Doğu-Batı sentezi Safa için sadece ülkemizi değil, Batı’yı da düştüğü bunalımdan kurtaracak olan çaredir.

Safa, Batılılaşmaya karşı değildir. Yalnızca bilimsel bir yöntemden yoksun olarak yürütülen yüzeysel Batılılaşmaya karşıdır. Bu bağlamda eleştirilerini, bizi Batı medeniyetine taşıyacak inkılâplara değil, inkılâplardan sonra gerçekleştirilmesi beklenen çalışmaların yapılmamasına yöneltmiştir.

Safa’nın inkılâplardaki tavrı hep en belirgin korkusu olan, gençlerin kendi kültürlerinden kopuk olarak büyümeleri noktasında düğümlenmektedir. Hakkında en çok yazı kaleme aldığı inkılâp olan “Dil ve Harf İnkılâbı”nı da eski yazıyı bilmeyen gençlerin, değerli eserlerin de çevrilmemiş olması sebebiyle belli bir birikimden yoksun olarak büyümeleri üzerinden eleştirir. Önceleri karşısında olduğu musıkî inkılâbı hakkında fikri değişen yazar, bu konuda değişimden uzak kalmıştır.

Peyami Safa, inkılâplarda Atatürk'ün adını kullanarak, onun öngörmediği şekilde aşırıya gidenlerin, düşmanların emrindeki komünistler olduğunu söyler ve yapıcı olan gerçek inkılâpçılarla sadece yıkmayı hedefleyen kişiler arasında ayrıma gider; ikinci gruptakilere “devrimbaz” adını verir.

Yakın tarihimizin önemli tanıklarından ve Cumhuriyet dönemi entelektüellerinden olan Peyami Safa'nın eserleri, batılılaşma sürecinde toplumumuzun yaşadığı değişim esnasında yaptığı ataklar ve yaşadığı sıkıntıları göstermesi bakımından dikkat edilmesi gereken değerlendirmeler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Türk İnkılâbı, Muhazakârlık, Doğu ve Batı Medeniyeti, Sentez

ABSTRACT
Master's Thesis
Turkish Revolution and Conservatism: Peyami Safa Sample
Özlem TARCAN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History of The Turkish Republic Program

In this study, Turkish Revolutions are discussed based on the articles and novels about political and social life of Peyami Safa, the famous philosopher of the Republic Period, is one of the first names that comes to mind about conservatism in Turkey.

Peyami Safa, wrote under the influence of Westernization, the conflict and the synthesis that will be created between the Western and Eastern cultures. According to him, synthesis of East and West is a remedy that will get out of the crisis for not only our country but also for the West.

Safa is against to superficial Westernization conducted without scientific method. He has criticised undone works expected to be carried out after the revolutions, not the revolutions.

Safa's attitude on revolutions is linked at young people who are disconnected from their culture while growing up. Mostly he wrote about "Language and Alphabet Revolution". He criticise that young people who do not know the old writing, grow devoid of valuable works as they have not been translated.

Peyami Safa says that the people using the name of Atatürk on revolutions but behave extremely as not Atatürk wanted, are communists under the command of enemies. He distinguishes between people with real revolutionary who are constructive and the people who aim to just overthrow. He gives the name "devrimbaz" to the people in the second group.

Safa's works include assessments about challenges experienced by our society at Westernization period.

Keywords: Peyami Safa, Turkish Revolution, Conservatism, Eastern and Western Civilisation, Synthesis

TÜRK İNKİLÂBİ VE MUHAFAZAKÂRLIK: PEYAMÎ SAFA ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYAMÎ SAFA’NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. PEYAMÎ SAFA’NIN HAYATI	4
1.2. PEYAMÎ SAFA’NIN ESERLERİ	9
1.2.1. Roman, Hikâye ve Piyeler	9
1.2.2. Gezi-Röportaj	9
1.2.3. Fikir Eserleri	9
1.2.4. Objektif Serisi	10
1.2.5. Gramer ve Alfabe ile İlgili Hazırladığı Ders Kitapları	10
1.2.6. Biyografileri ve Kimdir? Nedir? Serisi (Halk İçin Doktrin Kitapları)	10
1.2.7. Tercümelere	11
1.3. PEYAMÎ SAFA’NIN ROMAN SANATI VE MUHAFAZAKÂR DURUŞUNUN ROMANLARINA YANSIMALARI	11
1.3.1. Sözde Kızlar	15
1.3.2. Mahşer	17

İKİNCİ BÖLÜM

PEYAMÎ SAFA'NIN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞLAR ADLI ESERİ

2.1. PEYAMÎ SAFA'NIN ATATÜRK HAKKINDA BİR ESERİ: BÜYÜK HALASKÂRIMIZ MUSTAFA KEMAL PAŞA	23
2.2. TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞLAR	26
2.2.1. Üç Fikir Akımını Savunanların Birleştikleri ve Ayrıldıkları Noktalar	30
2.2.2. Milli Mücadele'nin Ruhu: Koyu Milliyetçilik	31
2.2.3. İnkılâbın İki Büyük Prensibi: Türkçülük, Batıcılık	32
2.2.4. Avrupa Nedir?	34
2.2.5. Şark Nedir?	35
2.2.6. İki Şark Arasındaki Fark:	35
2.3. TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞLAR'IN BİRİNCİ VE İKİNCİ BASKISI ARASINDAKİ FARKLAR	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PEYAMÎ SAFA'DA SENTEZ FİKRİ, AVRUPALILAŞMA VE İNKILÂPLAR

3.1. PEYAMÎ SAFA'DA SENTEZ FİKRİ	1
3.2. PEYAMÎ SAFA'NIN DİL ANLAYIŞI VE DİL İNKILÂBI	7
3.2.1. Dilde Sadeleşmeye Getirdiği Eleştiriler	9
3.2.2. Harf İnkılâbı Hakkındaki Görüşleri	13
3.2.3. Şark ve Garp Arasında Tercih	17
3.2.4. Dil İnkılâbı Hakkındaki Görüşlerine Yapılan Suçlamalar İçin	19

3.3. PEYAMÎ SAFA’NIN ANADİLE VERDİĞİ ÖNEM	23
3.4. PEYAMÎ SAFA’DA MODERNLİK, MİLLÎLİK, MUHAFAZAKÂRLIK VE GELENEKLER	26
3.4.1. Muhafazakârlık ve İnkılâplarda Ordunun Yeri	27
3.4.2. İnkılâp – Devrim	28
3.4.3. İnkılâpçı – Devrimbaz - Yobaz:	31
3.4.4. İrtica – Mürteci	34
3.5. DİN VE MANEVÎ DEĞERLER	35
3.5.1. İslâmiyet	39
3.5.2. Laiklik ve Okullarda Din Öğretimi	40
3.6. KOMÜNİZM	44
3.6.1. Komünizm ile Sol Arasındaki Fark	46
3.6.2. Türkiye’de Komünizmle Savaş, Mahutlar, Gafiller	48
3.7. TOPLUM VE AİLE	52
3.7.1. Gençlerin Eğitimi	52
3.7.2. Ailenin Önemi ve Gençlere Aile Olmanın Gereklerinin Öğretilmesi	54
3.7.3. Yabancılarla Evlilik	57
3.7.4. Yanlış Anlaşılan Modernlik ve Sosyete Kavramı	58
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	70

KISALTMALAR

BAA	Büyük Avrupa Anketi
BH	Büyük Halaskârımız Mustafa Kemal Paşa
Dİİ	Din, İnkılâp, İrtica
EGÜ	Eğitim, Gençlik, Üniversite
KAÄ	Kadın, Aşk, Aile
OTU	Osmanlıca Türkçe Uydurmaca
PSS	Peyami Safa ile Söyleşiler
RYPS	Romancı Yönüyle Peyami Safa
SET	Sanat, Edebiyat, Tenkit
SMK	Sosyalizm, Marksizm, Komünizm
TİB	Türk İnkılâbına Bakışlar
YSM	Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar
YAA	20. Asır Avrupa ve Biz

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Batı dünyası karşısında eski gücünü kaybetmeye başlaması yöneticileri birtakım çareler aramağa ve önlemler almağa zorlamıştır. Yaşanan gelişmeler 18. yüzyılın sonlarında Batı'nın üstünlüğünün kabul edilmesine yol açmış, bu durum siyasî alanın yanında sosyal yaşamda da birtakım değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Önceleri devlete eski gücünü tekrar kazandırmak amacıyla başlanan modernleşme hareketleri, toplumsal hayata yaptığı etkilerle başlangıçtan beri çeşitli tartışmaların odağında olmuştur. Batılı tarzdaki yaşama uymaya çalışan insanlarla birlikte Batılılaşma ve yanlış Batılılaşma kavramları Tanzimat dönemi romanlarından başlayarak sanatçıların incelediği konuların başında gelmiştir. Yazarlar, kendi gözlemlerini kurgu haline getirerek bir dönemin algısını okuyuculara aktardıkları önemli metinler vücuda getirmişlerdir. Toplumdaki modernlik algısı ve toplumsal değişim süreci ile bu süreç içinde yaşanan sıkıntılara dair önemli bulgular, dönem romanlarından tespit edilebilmektedir.

Peyami Safa da Tanzimat'tan beri görülen bu konuları işleyen ve yaşadığı dönemi yansıtan yazarlardan biri olarak öne çıkar. Onun romanları Birinci Dünya Savaşı, mütareke yılları, inkılâpların gerçekleştirildiği yıllar ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını yansıtan eserler olarak sınıflandırılabilir.

Peyami Safa, romanlarını bir tezi savunmak için yazılmış propaganda romanları kategorisine dahil etmez, ancak düşünce mahsulü olan her romandan bir değil belki birkaç tez çıkarılabileceğini söyler. Gerçekten de Safa'nın romanlarında dünyaya bakış açısını gösteren pek çok ipucunu kolaylıkla tespit etmek mümkündür.

Yazarın düşüncelerini net olarak anlayabilmemizi sağlayan şey elbette “kurgu” eserlerinin yanı sıra, Batılılaşma ve yanlış Batılılaşma ile modernlik, Türk inkılâpları, bu inkılâpları gerçekleştiren kadro ve dil, din, irtica, Komünizm, Marksizm, Avrupa gibi pek çok başlıkta toplanabilecek fikir yazılarıdır. Komünizmle mücadelesi ve fikirleriyle bir dönem gençliğini oldukça etkilemiş, bütün ömrü boyunca yalnızca kalemiyle geçinmiş ve asıl adının yanı sıra müstear adlarla da aynı anda birden fazla gazete ve dergide yazılar yazmış Safa'nın tüm yazıları tespit edilebilmiş ve bir araya getirilebilmiş değildir.

Bizim çalışmamızda öncelikle Peyami Safa'nın hayatı, eserleri, ilmi kişiliği ve yazma yöntemine yer verildi. Bu ilk bölümde yazarın, fikirlerinin yansımalarını tespit etmek amacıyla bazı romanlarından yararlandık. Ancak ana kaynak olarak makalelerini kullanacağımızdan bu edebi eserlerinin sayısını üç ile sınırlandırdık. Sözde Kızlar ve Mahşer romanları yanlış anlaşılan Batılılaşmanın gösterilmesi, Fatih-Harbiye ise yine bu konu yanında Cumhuriyet dönemi inkılâplarından bahsettiği tek roman olması bakımından önem taşımaktadır.

Yazarın Türk İnkılâbına Bakışlar kitabı, ikinci bölümde, Türk İnkılâplarını yorumlama çalışmalarının en önemlilerinden biri olması sebebiyle incelenen eserler arasına alındı. Kitabın, yazarın hayattayken yapılan ilk iki baskısı arasında yine yazarın kendisi tarafından yapılan değişiklikler de teze aktarıldı. Özellikle bu değişiklikler ve bazı inkılâplara yönelttiği eleştiriler sebebiyle yazarın Mustafa Kemal Atatürk'e bakışının olumsuz olduğu önyargısının yersiz olduğunu göstermek amacıyla yazarın, ölümünden önce ve sonra Atatürk hakkında yazdığı yazılar karşılaştırıldı. Yine bu bölümde yazarın Atatürk hakkında yazdığı, daha önceki çalışmalarda kullanılmamış "Büyük Halaskârimız Mustafa Kemal Paşa" adlı biyografisinden de yararlanıldı.

Tezimizin üçüncü bölümüne Peyami Safa'nın Türkiye'nin yükselebilmesi hatta Avrupa'nın yaşadığı bunalımdan kurtulabilmesi için de gerekli gördüğü sentez fikrinin ayrı bir başlık altında incelenmesiyle başlandı. Bu bölümde Türk inkılâpları arasında en çok üzerinde durduğu kısım olan dil ve harf inkılâbı ile ilgili görüşleri, ana dilimize verdiği önem ve kendisine yöneltilen gericilik suçlamalarına verdiği yanıtlar için ayrı birer başlık hazırlandı. İnkılâplarla birlikte başlayan süreçte insanların aldığı konumlardaki birtakım ince farklara göre ayrımlar üzerinde duran ve bu ayrımları belirginleştirmek için çalışan yazarın inkılâpçı, devrimbaz (devrimci), mürteci, yobaz arasındaki farklar ile inkılâp ve devrim arasında gördüğü ayrılıklar üzerinde duruldu. Yine bu bölümde Safa'nın dine, dini eğitime, laiklik kavramına bakışı incelendi.

Özellikle 1935'te Nazım Hikmet'le aralarında geçen büyük kavgadan sonra hayatının merkezine Komünizm ile mücadeleyle alan Safa'nın tıpkı inkılâpçı-devrimbaz şeklinde türettiği anlam ayrılığı gibi komünistleri ayırdığı sistem olan gafil-mahut adlandırmasından ve komünizm ile sol arasındaki farka yaptığı vurgudan

bahsedildi. Yazarın en çok önem verdiği konulardan biri olan aile ile yanlış anlaşılan ve yaşanan modernlik kavramının bu önemli kuruma etkisi üzerinde duruldu. Dejenere olan gençlerdeki yıkımı geri çevirebilmek ve zarar gören aile kurumunu tamir edebilmek için yapılmasını gerekli gördüğü eğitim-öğretim faaliyetlerine de yer verilerek bölüm sonlandırıldı.

Çalışma sırasında yazarın kendisinin çıkarması ve son dönemlerine kadar, çıkan yazıları da yönettiği, muhafazakâr kalemlerin bir araya gelmesini sağlayan, inkılâpların eleştirilerinin yapıldığı bir yayın olarak dikkati çeken Türk Düşüncesi'ndeki yazılarının yanı sıra diğer gazete ve dergilerdeki yazılarının derlemesi olarak hazırlanan, kaynakça bölümünde ayrıntılı listesi verilen, tez ve kitap serilerinden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYAMİ SAFA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. PEYAMİ SAFA'NIN HAYATI

Peyami Safa, Servet-i Fünun sanatçılarından, anadan doğma şair¹ diye anılan İsmail Safa'nın dört çocuğunun sonuncusu olarak 1899'da İstanbul'da doğdu ve adı Osman Peyami olarak Tevfik Fikret tarafından kondu.²

İsmail Safa, İstanbul Gedikpaşa'daki evlerinde Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Abdullah Cevdet, Hüseyin Siret, Ali Ekrem gibi pek çok sanatçının katıldığı toplantılara ev sahipliği yaptı, ancak hem bu toplantılar hem de Transval Savaşı nedeniyle İngilizlerin tarafını tutan bir bildiriye İngiltere elçisine sunanlar arasında olduğu için Sivas'a sürgüne gönderildi ve burada vefat etti. Bu günlerde iki yaşında olan Peyami Safa, babasının faili olarak gördüğü II. Abdülhamit'e karşı hissettiği düşmanlığı bütün ömrü boyunca muhafaza etmiştir.³

Sivas'ta bulundukları on bir ay boyunca önce kızı Selma'yı sonra da eşi İsmail Safa'yı kaybeden annesi Server Bediâ Hanım, iki oğlu Peyami ve İlhami'yi alarak İstanbul'a döndü. Peyami Safa, burada ilköğrenimi sırasında başlayan ve uzun yıllar tedavi görmesine sebep olan eklem enfeksiyonu sebebiyle çocukluk yıllarını doktorlar arasında ve hastanelerde geçirdi. Bu dönemde yaşadıkları daha sonra Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanına konu olmuştur.

Safa, öğrenimine daha sonra Vefa İdadisinde devam etti, bu okuldayken bir çocuk romanı olan ilk kitabını (Bir Mekteplinin Hatıratı, 1913) yayımladı. Hastalığı ve geçim sıkıntısı sebebiyle okuldan ayrıldı, bir süre matbaada çalıştı, sonra da 1915'te Posta Telgraf Nezareti'ne memur olarak girdi. Bu dönemde kendi çabasıyla Fransızca öğrendi. Rehber-i İttihad Mektebi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı, bir süre de Düyun-ı Umumiye'de çalıştı. 1919'da ağabeyi İlhami Safa ile birlikte Yirminci Asır adlı günlük gazeteyi çıkarmaya başladı. 1920'de Alemdar gazetesinin açtığı bir yarışmada hikâyesi ile birincilik alınca adını basında duyurdu ve bundan sonra,

¹ Nevzat Köseoğlu, **Peyami Bey**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s.25.

² Orhan Okay, "Peyami Safa", **Büyük Türk Klasikleri**, Cilt:13, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s.433.

³ Peyami Safa, "Babam İsmail Safa", **Türk Düşüncesi**, Cilt:1, Sayı:5, Nisan 1954, ss.342-346.

ömrünün sonuna kadar sadece yazarlıkla ilgilendi. Bir taraftan gazete ve dergilerde makaleler yazdı, bir taraftan edebî romanlar, bir taraftan da Server Bedîî takma adıyla daha hafif eserler kaleme aldı.

Çocukluğu ve ilk gençliği Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı gibi büyük savaşların acıları ve mütareke yıllarının zorlukları ortasında yoksulluk ve hastalıkla geçti. Yazarlığının ilk yıllarında baba dostu Abdullah Cevdet'in etkisinde, fikirleri tam olarak şekillenmemiş bir "Garpcı" olarak göründü. Yazarın bu dönemde yazdığı ilk hikaye ve romanlarında gençliğinin tatmin edilmemiş hevesleri ve milli idealleri arasında yaşadığı tereddüt açık biçimde hissedilir. Adı muhafazakârlıkla özdeşleşen Safa, bu dönemde muhafazakârları çok rahatsız edecek konuları, eşlerini aldatan kadınları, erkekleri, kıskançlıkları, yasak aşkları, metres hayatını, toy kızların ve delikanlıların maceralarını, hırsızlık ve yankesicilik gibi suçları, suçluları, üstelik doğal birer olaymış gibi işledi.⁴

Peyami Safa, 1919'da Yirminci Asır gazetesinde "Asrın Hikâyeleri" adıyla öyküler yayımladı. Bu yıllar, Kurtuluş Savaşı'nın başladığı yıllardı. Ancak yazdığı hikâyelere bakılırsa Peyami Safa'nın bu gelişmelere karşı ilgisiz olduğu düşünülür. Çünkü hikâyeler zaman zaman günün ahlâk anlayışını zorlayacak şekilde cinsel konularla ilgiliydi. Asrın Hikâyeleri'ni Siyah Beyaz Hikâyeler serisi takip etti. Burada kırk dört öykü vardır ve yalnızca biri Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgilidir, bazı hikâyelerde de toplumsal sorunlara değinir. Diğer hikâyelerde ise ahlaksız kişiler ve onların yaşamlarından sahneler anlatılır.⁵ Safa, ilk uzun hikâyesi olan Gençliğimiz'de (1922) ise ilk hikâyelerinde ahlakçı bir tavra bürünmeden anlattığı çevreleri ağır biçimde eleştirmiş, 1923'te yazdığı Sözde Kızlar romanından itibaren de bu çizgisini devam ettirdiği romanlarını birbiri ardına yayımlamıştır.

1928 yılı kendi neslinden birçok aydınla birlikte bohem hayatına daldığı ve Nazım Hikmet'le dostluk kurduğu yıldır. Onun bir şiirini Cumhuriyet gazetesinde yönettiği edebiyat sayfasında yayımlayınca işinden olmuş ve Resimli Ay'da yazmaya başlamıştır. Safa ve Hikmet'in davalarına karşılıklı olarak birbirlerini kazanmaya

⁴ Beşir Ayvazoğlu, "Peyami Safa", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: 5 Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, s.220.

⁵ Çetin Yetkin, **Toplumsal ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar**, Ümit Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 1996, ss.149-152.

çalıştıkları birkaç yılın ardından aralarındaki kopuş gerçekleşecek ve bu kez de ünlü polemikleri başlayacaktır.

Safa, liberal eğilimli Ahmet Ağaoğlu çevresiyle tanıştıktan sonra 1936'da devrin hemen bütün kültür ve edebiyat adamlarının yazdığı önemli bir kültür dergisi olarak öne çıkan Kültür Haftası'nı çıkardı. Fazla uzun ömürlü olmayan bu derginin kapanmasının ardından Avrupa seyahatine çıktı ve dönüşünde önce Büyük Avrupa Anketi'ni sonra da Türk İnkılâbına Bakışlar'ı yayımladı.⁶

1950'lerin başlarında Demokrat Parti'ye muhalifti. 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Bursa milletvekili adayı oldu, ama seçilemedi. 1953'te Türk Düşüncesini çıkarmaya başladı. Murat Yılmaz'a göre bu dergi "Tek Parti döneminde kültürel ve özel alana sessizce sığınan muhafazakâr fikriyatın 1946'dan sonra siyasal ve kamusal alana çıkışı dolayısıyla yaşadığı dönüşümü yansıtan ve yönlendiren bir kulvar"⁷ oldu. Dergide Mustafa Şekip Tunç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Reşat Ekram Koçu, Hilmi Ziya Ülken, Ahmet Kutsi Tecer, Behçet Kemal Çağlar, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Vecdi Bürün gibi isimler yazdı.

Safa, zamanla muhafazakâr kimliği ağır basan Demokrat Parti'yle yakınlaştı ancak angaje olmadı, yazılarıyla anti-komünist mücadelesine devam etti. Zaten yayını aksamaya başlamış olan Türk Düşüncesi'nin yayınına 27 Mayıs Darbesinden sonra son vermek zorunda kaldı.

Türk Musıkîsi Federasyonu, Güzel Sanatlar Birliği, Türk Felsefe Cemiyeti, Türk Dil Kurumu, Türk Edebiyatçılar Birliği gibi sanat ve kültür kuruluşlarında kurucu ve faal üye olarak bulunan Safa, yazı hayatının ilk yıllarından itibaren de güçlü kalemıyla Ahmet Haşim, Cenap Şahabettin, Nazım Hikmet, Aziz Nesin ve Necip Fazıl gibi yazarlarla polemiklere katıldı.⁸ Bunlardan bazıları edebî, bazıları da ideolojik konular hakkında oldu. Safa, Rıza Tevfik ile Hüseyin Daniş, Satı Bey ile Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ile Süleyman Nazif'in arasındaki gibi üslûbu ve karşılıklı saygıyı muhafaza ederek yürütülen fikir tartışmalarına duyduğu hasreti dile getirdi. Girdiği tartışmaların bazıları, örneğin İsmail Hakkı İzmirli ile "geçmiş tefekkür mirasının kavramsallaştırılmasında ve alımlanmasında, yaşanan sorunların,

⁶ Ayvazoğlu, Peyami Safa, s.222.

⁷ Murat Yılmaz, "Türk Düşüncesi Dergisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt:5, Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, s.216.

⁸ Okay, s.434.

bu süreçte kullanılan oryantalist şablonların ürettiği sıkıntıların ele alındığı”⁹ tartışma keyifle okunacak nitelikteyken, Nadir Nadi ile olan polemiginde seviye düştü. Bunda Nadi’nin onun bedensel kusurlarıyla alay etmesinin etkili olduğu düşünülebilir.¹⁰

1961’de Erzincan’da yedek subay olarak görev yapan oğlu Merve Safa’yı kaybetmesi onu derinden sarstı. Oğlunun ölümünden birkaç ay sonra geçirdiği kalp krizi sonucu Peyami Safa da vefat etti.

Babasının şiir dilindeki yetkinliğini miras alıp¹¹ nesre taşıyan Safa, dokuz yaşında başlayan yazın hayatını ömrünün sonuna kadar sürdürdü. Yazmak onun için bir “ihtiras”tı.¹² Babıali’nin ona bir haftalık tatil vermediğinden şikayet etse de¹³ yazmaktan asla vazgeçmedi. Elinin eriştiği her konuda, üstelik alanın uzmanlarının takdirini kazanacak yazılar yazdı.¹⁴ Tıp profesörü Ayhan Songar ondan “meslektaşı” olarak bahsederken¹⁵, Türkiye’de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak’ın hazırlayıcısı Recep Alpyağıl onu “kudretli bir felsefeci” olarak anlatmış,¹⁶ Yusuf Ziya Ortaç kendi kendini yetiştirenlerin vatanı olan Türkiye’de hiç kimsenin bu vasfı Safa kadar taşımadığını, onun adeta kendini yarattığını söylemiştir.¹⁷

⁹ Recep Alpyağıl, **Türkiye’de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak, Feylesof Simalardan Seçme Metinler-2**, (2), İz Yayıncılık, 2011, İstanbul, s.634. (Peyami Safa ve İzmirli İsmail Hakkı arasındaki bu tartışmanın tüm metinleri, kitabın 634-670 sayfalarında mevcuttur.)

¹⁰ Alpyağıl, 2, s.634; Süleyman Seyfi Ögün, **Politik Kültür Yazıları**, Asa Kitabevi, Bursa, 1997, ss.197-198.

¹¹ Yahya Kemal Peyami Safa’yı İsmail Safa’nın en güzel eseri olarak niteler.

¹² Cahit Sıtkı Tarancı, **Peyami Safa, Hayatı ve Eserleri**, Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul 1940, s.3.

¹³ Köseoğlu, s.68.

¹⁴ Safa hakkında “Peyami,Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı” adında geniş bir biyografi hazırlayan Beşir Ayvazoğlu, eserine hazırladığı girişte şöyle söyler: “Çocuk denecek yaşta kaleme sarılan Peyami Safa, o kadar çok gazete ve dergide yazmıştı ki, içinden çıkmak neredeyse imkansızdı. Üstelik iki imzası ve muhtemelen birçok müstear ismi vardı. Yaklaşık kırk yıl boyunca çok sayıda gazetede sütun yazarlığı yapan, hatta bazılarında aynı anda hem başyazı, hem köşe yazısı, hem de Server Bedi imzasıyla daha hafif yazılar ve roman tefrikaları yazan, bu arada haftalık ve aylık mecmualara da fıkra ve makale yetiştiren bir gazeteci. (...)Server Bedi imzasıyla sayısız aşk ve cinayet romanları, Peyami Safa imzasıyla da edebî romanlar yazmış, üstelik roman tekniğine ciddi yenilikler getirmiş bir yazar, resimden ve müzikten de çok iyi anlayan bir estetik/eleştirmen, ciddi tezleri bulunan bir fikir/dava adamı, üstelik davası için kalemini zaman zaman kılıç gibi kullanan usta bir polemikçiydi. Ve isprizma celselerinde ruh çağıran bir medyum... Kısacası, bir değil birçok Peyami vardı.(...) O kadar geniş bir ilgi sahası vardı ki, Seksoloji dergisinde bile yazmıştı.”

¹⁵ Yücel Hacaloğlu, **Sevenlerin Kalemile Peyami Safa**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul, 1962, s.40

¹⁶ Recep Alpyağıl, **Türkiye’de bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak, Feylesof Simalardan Seçme Metinler-1**, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s.477.

¹⁷ Yusuf Ziya Ortaç, **Bir Varmış, Bir Yokmuş – Portreler**, Akbaba Yayınevi, İstanbul, s.198’den aktaran Murat Güvenir, Peyami Safa Üzerine, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:44, Sayı:1, s.254. (<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/44/1/muratguvenir.pdf>) Erişim Tarihi: 28.07.2015.

Safa, mükemmelliyetçidir. Bu sebeple kütüphanesinde kendi kitaplarını bulundurmamış,¹⁸ bir röportajda sonradan pişmanlık duyduğu yazılarının olup olmadığı sorusuna “Bütün yazılarımdan pişmanım. Onlardan utandığım için daha iyilerini yazmağa çalışıyorum.” cevabını vermiştir.¹⁹ Aynı röportajda “Yazarlık hayatınızda değişen bazı kanaatleriniz oldu mu?” sorusuna verdiği yanıtta ise fikri değişimini şöyle özetlediğini görürüz:

“Bir Tereddüdün Romanı’na kadar şüpheli görünürüm. Varlığın mânâsı üzerinde tereddütlerim olmuştur. Bu romanın kahramanı sorar: ‘Mânâyâ, mânâ veren biz miyiz?’ bu sorunun cevabı yirmi sene sonra Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nda verilmiştir. Varlığa mânâ veren insan değildir. İnsana mânâ veren varlıktır. Şüpheli zamanlar da dahil, daima milliyetçi ve insancı oldum. Allah’tan şüphe ettiğim zamanlar bile onun varlığı imkânını reddetmedim. Marksist olmaksızın, kendi inanış hudutlarım içinde bir çeşit sosyalistim. Fikirlerim hemen bütün kitaplarımda vardır. Esasta değişmedim. Kendi kendimi tashihe daima çalıştım ve çalışıyorum. İnsanın kendi kendisi kalmak şartıyla değişmesi bütün eşyayı şamil bir zarurettir. Bunun için hem muhafazakâr hem de inkılâpçıyım.”

Beşir Ayvazoğlu’ya göre çok yazan ve günlük olayları kovalayan yazarların hemen hemen hepsinde olan bazen kendini tekrarlamak bazen de eskiden yazdıklarıyla taban tabana zıt fikirleri savunmak gibi zaafı Peyami Safa’da da vardı. Siyasi konjonktürdeki değişimler görüşlerini sık sık gözden geçirerek düzeltme ihtiyacı hissetmesinde; çok okuması, özellikle de Fransızca literatürü yakından takip etmesi bazı görüşlerini değiştirmesinde etkili olmuştur. Ayvazoğlu Safa’nın asıl fikir istikametinin milliyetçilik olduğunu ve bunun hiç değişmediğini de söyler. Ancak bu milliyetçilik 1930’larda Kemalist nitelik taşıırken, 1940’larda dönemde geçerli olan duruma bağlı olarak belli ölçüde faşizme kayar, 1950’lerde ise ılımlı bir kültür milliyetçiliği kimliği kazanır. 1950’lerde demokrasinin gerekliliğini vurgulamaya başlar ve 1950’lerden itibaren önceleri muhalif olduğu Demokrat Parti’yle daha samimi ilişkilere girer. 1960’lara doğru da muhafazakâr söylemi iyice kendini belli eder. Safa’nın son on yılda yazdıklarında Türk sağının belli başlı bütün argümanlarının bulunabileceğini belirten Ayvazoğlu, Safa’nın ayırıcı vasıflarından birinin anti-komünistlik olduğunu da vurgular.

¹⁸ Bu bilgiyi Mehmet Tekin’in Peyami Safa’nın baldızı Meziyet Türkay ile yaptığı söyleşiden öğreniyoruz.

Mehmet Tekin, **Peyami Safa İle Söyleşiler**, Çizgi Kitabevi, Konya, Mayıs 2003, (PSS), ss.116-117.

¹⁹ Tekin, PSS, s.66. (Bu söyleşi Mustafa BAYDAR tarafından gerçekleştirilmiş, 6 Eylül 1957’de Hayat Mecmuası’nda yayımlanmıştır.)

Safa 1935 yılında Nazım Hikmet’le aralarında geçen büyük kavgadan sonra fikrî hayatının merkezine komünizmle mücadeleyi oturtmuştur. Özellikle soğuk savaş yıllarında mahutlar dediği komünistlere ve onlara bilmeden hizmet ettiklerine inandığı gafillere her fırsatta saldırmış ve aynı şekilde saldırılara maruz kalmıştır. Bu bakımdan Türkiye’deki anti-komünist hareketlerin arkasında büyük oranda Safa’nın verdiği fikri mücadele vardır.²⁰

1.2. PEYAMİ SAFA’NIN ESERLERİ

1.2.1. Roman, Hikâye ve Piyesleri

Bir Mekteplinin Hâtıratı/Karanlıklar Kralı (1329), Gençliğimiz (1338), Siyah Beyaz Hikâyeler (1339), Süngülerin Gölgesinde (1340), Mahşer (1340), Bir Genç Kız Kalbinin Cürmü (1925), Cânân (1925), Sözde Kızlar (1341), İstanbul Hikâyeleri (192?), Dokuzuncu Hariciye Koğuşu (1930), Bir Akşamı (1928), Şimşek (1928), Attila (1931), Fatih-Harbiye (1931), Gün Doğuyor (Oyun, 1937), Bir Tereddüdün Romanı (1933), Matmazel Noraliya’nın Koltuğu (1949), Yalnızız (1951), Biz İnsanlar (1959), Hikâyeler (Hazırlayan: Halil Açıkgoz, 1980)

1.2.2. Gezi-Röportaj

Büyük Avrupa Anketi (1938)

1.2.3. Fikir Eserleri

Türk İnkılâbına Bakışlar (1938), Felsefî Buhran (1939), Millet ve İnsan (1943), Mahutlar (1959), Sosyalizm (1961), Mistisizm (1961), Doğu-Batı Sentezi (1962), Kızıl Çocuğa Mektuplar (1971), Nasyonalizm-Sosyalizm-Mistisizm (1975)

²⁰ Beşir Ayvazoğlu, “Doğu-Batı Açmazında Peyami Safa”, **Doğu-Batı**, Türk Düşünce Serüveni: Âraftakiler, Sayı:11, ss.140-141.

1.2.4. Objektif Serisi

Bu seri Peyami Safa'nın Ayda Bir, Cumhuriyet, Çınaraltı, Düşünen Adam, Hafta, Havadis, Milliyet, Son Havadis, Tasvir, Tasvir-i Efkâr, Tercüman, Türk Dili, Türk Düşüncesi, Türk Yurdu, Yedigün, Yeni Mecmua gibi pek çok dergi ve gazetede yazdığı makalelerin derlenip konularına göre tasnif edilmesiyle oluşturulmuş, Ötüken Neşriyat tarafından hazırlanan seridir.

Objektif 1 (Osmanlıca-Türkçe Uydurmaca, 1970), Objektif 2 (Sanat Edebiyat Tenkit, 1971), Objektif 3 (Sosyalizm Marksizm Komünizm 1971), Objektif 4 (Din İnkılâp İrtica, 1971), Objektif 5 (Kadın Aşk Aile, 1973), Objektif 6 (Yazarlar Sanatçılar Meşhurlar, 1976), Objektif 7 (Eğitim Gençlik Üniversite, 1976), Objektif 8 (Yirminci Asır Avrupa ve Biz, 1976)

1.2.5. Gramer ve Alfabe ile İlgili Hazırladığı Ders Kitapları

Cumhuriyet Mekteplerine Alfabe (1929), Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat (1929), Yeni Talebe Mektupları (1930), Türk Grameri (1931-1934), Okul Grameri El Kitabı (1941-1942), Dilbilgisi Okul Grameri El Kitabı (1942-1943), Fransız Grameri (1942)

1.2.6. Biyografileri ve Kimdir? Nedir? Serisi (Halk İçin Doktrin Kitapları)

Büyük Halaskârimız Mustafa Kemal Paşa, Değerli Kumandanlarımızdan Kazım Paşa, Değerli Kumandanlarımızdan Yakup Şevki Paşa, Güzide Serdarlarımızdan Ali Fuat Paşa ve Pederi Merhum İsmail Fazıl Paşa, Güzide Serdarlarımızdan Muhittin Paşa, İsmet Paşa, İstanbul'un İlk Şerefli Mümessili Refet Paşa, Muhterem Heyet-i Vekile Reisimiz Rauf Bey, Mübeccel Serdarımız Fevzi Paşa,²¹ Mussolini Kimdir? Faşizm Nedir? (1943), Marks Kimdir? Marksizm Nedir? (1943), Rousseau Kimdir? Liberalizm Nedir? (1943), Atatürk Kimdir? Kemalizm Nedir? (1943), Ziya Gökalp Kimdir? Türkçülük Nedir? (1943), Makyavel Kimdir?

²¹ Biyografi serisinin 1920'lerde hazırlandığı bilinmektedir, ancak eserlerin üzerinde basım tarihi belirtilmemiştir.

Makyavelizm Nedir? (1943), Olivera Slazar Kimdir? Korporatizm Nedir? (1944), Roosevelt Kimdir? New Deal Nedir? (1944)

1.2.7. Tercümeleri

Üç Kardeş (1334), Katil Kim (1339), Engerek Düğümü (1934), Bir Kadının Günahları (1944), Bozkurt (1955)

Edebiyatta başlangıçta şiire ilgi duyan ve nesirde yoğunlaşan Safa'nın "bilinen" tek şiiri Server Bedi imzasıyla yarattığı kahramanı Cingöz Recai'nin ağzından Nazım Hikmet'e cevaben yazdığı "Cingöz Recaiden Nazım Hikmet'e" adlı şiirdir.²²

Bunlardan başka müstear isimlerle yazdığı Cingöz Recai, Çekirge Zehra, Tilki Leman, Kartal İhsan dizilerinden birçok polis romanı vardır. Beşir Ayvazoğlu, takma isimlerle yazılan bu kitapların sayısının beş yüze varacağını söyler.²³

1.3. PEYAMİ SAFA'NIN ROMAN SANATI VE MUHAFAZAKÂR DURUŞUNUN ROMANLARINA YANSIMALARI

Peyami Safa, ilk romanı Sözde Kızlar'da bir toplum yarasına neşter vurmuş, İstanbul'da türeyen Batılılaşmayı yanlış yaşayan ve ahlaki zaafı olan kişileri anlatmış; Mahşer'de, Birinci Dünya Savaşı'nın yine ahlâkî alanda oluşturduğu çöküntüleri incelemiş; Dokuzuncu Harici Koşuşu'nda hasta genç psikolojisini, kendi hayatındaki izleri paylaşarak otobiyografik roman olarak ortaya koymuş; Fatih-Harbiye romanında insanların geleneksel ve modern yaşam arasındaki bocalamalarını ele alarak Batı taklitçiliğinin ülkemizde meydana getirdiği çöküntüyü işlemiş; Bir Tereddüdün Romanı'nda ahlâk zayıflığını, bezginlik ve ruhi bunalımları sebep ve sonuçlara bağlamış; Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda kainat ve varlık

²² Ergun Göze, **Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Ekim 1995, ss.208-212.

²³ Okay, s.436.

muammalarını çözmeye çalışmış; Yalnızız'da günümüz insanının yaşadığı hayal kırıklıklarını ele almıştır.²⁴

Safa, romanlarını dört önemli zaman dilimi üzerine oturtur:²⁵

1. Birinci Dünya Savaşı'na Ait Romanlar:

Canan

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu

2. Mütareke Dönemine ve Sonrasına Ait Romanlar:

Sözde Kızlar

Şimşek

Mahşer

Bir Akşamdı

Bir Tereddüdün Romanı

Biz İnsanlar

3. İnkılâp Dönemine Ait Romanlar:

Fatih-Harbiye

4. İkinci Dünya Savaşı Yıllarına ve Sonrasına Ait Romanlar

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu

Yalnızız

Safa'nın edebî kuvvetini dikkate alarak kendi yaptığı sınıflamaya göre "Sözde Kızlar, Mahşer ve Canan" çocukluk kitaplarını, "Şimşek ve Bir Akşamdı" ikinci devre kitaplarını; "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye ve Bir Tereddüdün Romanı" ise üçüncü devre kitaplarını oluşturur. Üçüncü devre romanları çalışma hedefine daha çok yaklaştığı romanlardır.²⁶

Murat Belge, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden itibaren yaşadığı kültürel değişim sürecini değerlendirdiği bir yazısında gelişme tipimizi "kavranması güç bir model" olarak değerlendirir. Çünkü temel değerleri hâlâ Batınlılardan farklı olan Türkiye'nin Batılaşmadığını, dolayısıyla "Batılaşma" ya da "yanlış Batılaşma"nın açıklayıcı kavram olarak alınmasının Türkiye'yi Türkiye'de olmayan

²⁴ Hüdavendigâr Onur, **Türk Sağı Sözlüğü**, Bilgeoğuz Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım 2005, s.307.

²⁵ Mehmet Tekin, **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, (RYPS), ss.388-389.

²⁶ Tekin, PSS, s.24.

bir şeyle açıklamaya çalışmak olduğundan bahseder. Türkiye “ne Batılılaşmış bir ülke, ne de Doğulu kalmış bir ülkedir.” Türkiye bu uygarlık sistemlerinin ikisinden de bazı öğeleri almış ve kendine özgü bir biçimde bir araya getirmiştir. Osmanlı döneminde “imparatorluğu oluşturan bütün öğelerle uzlaşma zorunluluğu” Cumhuriyet dönemindekine benzer bir batılılaştırmayı imkansız kılsa da, cumhuriyet kadroları daha net bir tavra bürünebilmişlerdir. Ancak bu yeni kültür politikası ve bunun eğitim aygıtları ve iletişim kanalları yoluyla yayılması Osmanlı döneminden beri zaten var olan kuşaklar arası kopukluğu daha da derinleştirmiştir. Bunda oluşturulan yeni kültüre uygun bir maddi temelin kurulamaması da etkili olmuştur.²⁷

İşte bu kültürel dönüşümün yarattığı bunalım dönem sanatçılarındaki daha çok mekan olarak İstanbul’un seçildiği hikayelerde, değişen, değişmeyi yanlış şekilde yürüten ve değişmeyi reddeden insanlar üzerinden anlatılır. Safa’nın da ilk romanlarını kaleme aldığı yıllarda Yakup Kadri gibi dönemin İstanbul’unu anlatan diğer yazarların da kurgularını burada yaşayan iki sınıf üzerinde hazırladıkları görülür: Köklerinden kopmuş, para ve zevk zaafı olan, ahlakça çürümüş bir sınıf²⁸ ile İslâmî geleneklerle yetişmiş, vatansever, hem millî hem de manevî değerlerine bağlı bir sınıf. Safa bu iki sınıf arasındaki ilişkiyi Doğu-Batı çatışması etrafında ele alır ve bunu gösterirken romanlarında genellikle birbirine benzer bir çerçeve kullanır. Doğulu ve Batılı iki erkek, bunların arasında bocalayan genç kız, bu kararsızlığı müşahade ederek doğru yolu telkin eden bilgili ve olgun erkekten oluşan şahıs kadrosunun etrafında bir olay örgüsü kurar. Burada para, maddi başarı ve hazzı dayanan bir ahlâk anlayışı batıya; Türk-İslâm uygarlığından gelen ve dine dayalı ahlâk anlayışı doğuya ait değerler olarak gösterilir. Safa’nın romanlarında batı “madde”yi, doğu “ruh”u temsil eder. Yazar, bu karşıtlığı göstermek için kahramanlarının özellikle aşk, para ve ülke sorunları karşısındaki tutumlarını anlatır.²⁹

²⁷ Murat Belge, “Kültür”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:5, İletişim Yayınları, ss.1296-1299.

²⁸ Bu sınıf hakkındaki en önemli yazılardan biri Berna Moran’ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* – 1, adlı kitabının “Alafranga Züppeden Alafranga Haine” bölümüdür.

²⁹ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1**, İletişim Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2004, ss.219-235.

Safa'nın romanlarının temel problematiğini doğu-batı ikilemi oluşturur³⁰ ve Safa da bu ikilemdeki tercihini kahramanları aracılığıyla belli eder. Karakterlerinden, batılı olmayı yanlış anlayan ve batıyı yüzeysel olarak taklit eden kişiler ya mutsuz olurlar ya da intihar ederler. İdeal olanı, zıddını göz önüne sererek göstermeye çalışır ve romanlarının sonunda doğu “olumlanır”. Batının “iyi” yönlerini özümsemiş kişiler ise doğu-batı meselesine karşı sentezci bir yaklaşım yürütenlerdir.³¹

Safa, roman yapısını kurarken mekân ögesinden de roman kişilerini psiko-sosyal yönleriyle tanıtmak, olaylar için gereken atmosferi sağlamak gibi amaçlarla ustaca yararlanır. Modernlik-geleneksellik karşılaştırmasını da bu mekan anlatımları üzerinden rahatça sürdürür.

Yazarın duruşunu göstermeye yardımcı olacağı düşüncesiyle incelemek için seçtiğimiz üç romandan Sözde Kızlar ve Mahşer'de Mütareke yılları arka planda bir fon olarak kullanılır ancak eserlerin ön cephesini etkiler. Fatih-Harbiye ise inkılâpların gerçekleştirildiği yıllara ait tek romandır. Eserde batılılaşma ve doğu ile batı arasında bir senteze ulaşma meselesi açıkça işlenir. Bu romanlarda, özellikle de Fatih-Harbiye'de Peyami Safa'nın makalelerinde işlediği fikirlerin kahramanları tarafından tekrar edildiğini görürüz.

Safa, bir söyleşide kendisine yöneltilen “Tezli romana taraftar mısınız?” sorusuna, bir davayı ispatlamak için yazılan propaganda romanlarına taraftar olmadığını, bir romanın hayatını önceden çizilmiş bir kanaatin emrine vermenin romanın ve hayatın anlamına ters bir sahtelik olduğunu, fakat düşünce mahsulü olan her romandan bir değil belki birkaç tez çıkarılabileceğini anlatarak cevap verir.³² Devrin büyük romancılarının aynı zamanda birer düşünür olduğunu ve her edebî eserin bir felsefî düşünceyi ihtiva ettiğini kabul eden Peyami Safa'nın eserleri bu bakımdan tezli roman kategorisine girer. “Romancı eserlerinde ne kadar objektif olursa olsun, bütün kahramanları yine kendisidir. Fakat başkasını kendisine değil, kendisini başkasına irca etmiş olmalıdır ki, romantizmle realizmin farkı bundan başka bir şey değildir.”³³ diyen Safa, sözlerine uygun olarak olgunluk döneminin her

³⁰ Nan A. Lee, **Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi**, Ötüken Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s.49.

³¹ Lee, s.189; Ramazan Gülendamlar, **Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa**, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2006, s.26.

³² Tekin, PSS, ss.24-25.

³³ Tekin, PSS, s.26.

romanında kendi fikirlerini temsil eden bir kahramana yer vermiştir. Bu kahraman Dokuzuncu Hariciye Koğuşu ve Yalnızız'da olduğu gibi nadiren birinci planda olup çok defa asıl roman kahramanlarına yol gösterici, ikaz edici bir misyonu yüklenir.³⁴

1.3.1. Sözde Kızlar

İlk kez 1923 yılında basılan Sözde Kızlar romanında, İstanbul'daki yüksek zümrenin yaşadığı ahlâkî çöküş anlatılır. Ana kahramanımız Mebrure babasını aramak için İstanbul'a gelir, İstanbul'da kaldığı, sosyetenin eğlence yeri olan uzaktan akrabalarının köşkünde önceden tahmin etmediği durumlarla karşılaşır. Köşkün sahibinin oğlu Behiç, köşke gelen diğer kızlar gibi tuzağına düşürmek istediği Mebrure'ye evlenme teklif eder. Mebrure, bu teklif karşısında yaşadığı tereddütten Behiç'le daha önce bir ilişki yaşayan ve hamile kalan hem de çocuğu Behiç tarafından diri diri gömülen Belma'nın anlattıklarıyla kurtulur. Belma intihar eder. Mebrure de Amasya'da olduğunu haber aldığı babasının yanına gider.

Eserde zaman olarak Yunan işgali ve Milli Mücadele'nin kazanılması arasında kalan dönem seçilmiştir. Böylece Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'nun içinde bulunduğu duruma karşılık İstanbul'da yaşayan seçkin çevrelerin yaşamları okuyucuya rahatça gösterilir.

Safa'nın diğer bazı romanlarında da olduğu gibi ana kahramanın iki kişi ve iki semt arasında kaldığını, tercih hususunda gelgitler yaşadığını görürüz. Bu taraflardan biri asrîliği, diğeri gelenekselliği temsil eder. Mebrure, Behiç ile Fahri arasında, Behiç'in köşkü ile Fahri'nin Vefa semtindeki evi arasında, rahatlık ile fakirlik arasında kalır. Zaten karışık olan zihni Behiç'in evlilik teklifine evet demesi için babasını aramayı vaat etmesiyle iyice karışır:

“Kabul güç. Tehlike var. Behiç'e inanmıyor, inansa bile, günün birinde, bu hafif seciyeli gencin eski huylarına dönmeyeceğini bilmiyordu. O halde ne müthiş şey! Beş altı ay, yahut bir sene sonra, aldatılmak, bir kenara bırakılıvermek, bir câmid eşya gibi ayak ucuyla itilmek ne korkunç!

Red güç. Köşkten ayrılmak lâzım. Hayatı kazanmak için bilmediği, görmediği, tanımadığı insanlar arasına karışmalı, izzetinefsi hurpalayan muamelelere katlanmalı. Anadolu'ya gitmekten, babasını aramaktan vazgeçmeli. Kabil mi? Kabil mi?”³⁵

³⁴ Okay, s.435.

³⁵ Peyami Safa, **Sözde Kızlar**, Ötüken Neşriyat, 2005, s.145.

Eserde haz düşkün, dejenere, fırsatçı ama zeki, modern ve yozlaşmış zümrenin en korkunç örneklerinden biri olan Behiç misyonları ve bağlı bulundukları değerleri bakımından Batı'yı dolayısıyla "madde"yi; ülkücü, ahlaklı, fakir ve para işlerinden habersiz, utangaç, temiz ve İslâmî değerlere bağlı olan Fahri ise Doğu'yu dolayısıyla "ruh"u temsil etmektedir.³⁶

Behiç ana kahramanın gözünden şöyle anlatılır:

*"Behiç'i düşündü: gazetelerde karikatürü yapılan asrî genç bu muydu? Hayır, gerçi kıyafeti o kıyafet, tuvaleti o tuvaletti; gerçi söz söyleyişi, yürüyüşü, bakışı, bütün halleri o hallerdi, fakat züppe ismi verilen gülünç Türk genci bu değildi; çünkü Behiç, ne yaptığını bilmeyen, budala, tecrübesiz bir insan olmak şöyle dursun, etrafında herkesin zaaflarını çok iyi anlamış, herkesi gülünç ve manasız görebilmiş, kendi arzularına göre yaşamının sırrını keşfetmiş bir mahlûktu. Kendi aklına göre yaşamasını, iyi yaşamasını biliyor, harikulâde zeki. Bu genç adam, bir karikatür, gülünç bir insan değil, belki şaşkın ve tehlikeli zekâsıyla korkunç ve zararlı bir mahlûktu."*³⁷

İzdivaçta aradığı sükûnun birinci şartı olarak refahı³⁸ gören Mebrure, Behiç'e meykinden yoksul mahallesinde yaşamak istemediği için köşkteki yaşama ayak uydurmaya çalışmış, hatta bunun için adını (Hatice) bile değiştirmiş Belma'nın uyarılarıyla kurtulur. Belma'nın itirafları ve ölümü köştekilerin sonu olur. "Romanın sonuçlanış biçimine dikkat ettiğimizde, yazarın, asıl mutluluğun "asrî" hayatın beşiği saydığı Şişli'de değil, yokluklara rağmen klasik değerlere bağlı olan diğer semtlerde bulunduğunu vurgulamak istediğini görürüz."³⁹ Geleneksel Müslüman mahallelerinden köşke kayış aldanmışlığı, yolunu şaşırmışlığı ve yıkımı; köşkten mahallelere dönüş ise tövbeyi, arınmayı ve kurtuluşu temsil etmektedir.⁴⁰ Mebrure'nin Behiç'ten Fahri'ye dönmesi yani Batı karşısında Doğu'nun kazanması Safa'nın Doğu'nun Batı'dan üstün olduğunu vurgulamasıdır.

Safa'nın bu romanında sonra yazacağı romanlarda daha da olgunlaşacak düşüncelerinin tohumları görülür. Romanda özetle, yanlış Batı hayranlığının ve buradan gelen sahte değerlerin, toplumumuzda bir ahlâk düşkünlüğüne yol açmakta olduğu, bundan korunmak için de insan ve toplumun manevi değerlerine, dinine, geleneklerine ve ailesine bağlı kalması gerektiği dersi verilmeye çalışılmıştır.⁴¹

³⁶ Tekin, RYPS, s.74.

³⁷ Safa, Sözde Kızlar, s.67.

³⁸ Safa, Sözde Kızlar, ss.141-142.

³⁹ Tekin, RYPS, s.69.

⁴⁰ Mehmet H. Doğan, "Peyami Safa'nın İki Romanı", *Türk Dili*, Sayı:298, Temmuz 1976, s.60.

⁴¹ Doğan, s.62.

1.3.2. Mahşer

Çanakkale’de gazi olan ve ümit içinde İstanbul’a dönen Nihat’ın burada gördükleri karşısında hayal kırıklığına uğramasını anlatan roman Safa’nın yine Doğu-Batı karşılaştırması yaptığı ve İstanbul’da yaşayan yüksek kesimi eleştirdiği eserlerinden biridir. İlk baskısı 1924 yılında yapılmıştır.

Nihat, İstanbul’a geldikten sonra arkadaşına yük olmamak için hemen iş aramaya başlar. Gazi olduğu için daha çabuk iş bulacağını düşünse de başvurduğu her yerden red cevabı alır. Sonunda bir tesadüf sonucu Beyoğlu’nda yaşayan Seniha Hanım’ın kızına özel öğretmenlik yapmaya başlar. Seniha Hanım’ın gayrimeşru hesap işleriyle ilgilenmeyi reddeder ve burada tanıştığı Muazzez ile –o, bir milletvekili ile evlendirilmek istenince- Fatih’e yerleşir. Ziynet eşyalarını satarak geçindikleri birkaç ayın ardından para sıkıntısı çekmeye başlarlar. Muazzez, katıldığı siyasi toplantılar yüzünden tutuklanan ve bir süre sonra serbest bırakılan Nihat’ı, durumlarında hiçbir değişiklik olmayınca terk eder ve Beyoğlu’na döner. Nihat intihara teşebbüs eder, ama başaramaz. Bir süre sonra Muazzez ile barışırlar.

Olayların bir kısmının geçtiği Beyoğlu’daki apartman, yabancıların da içinde olduğu İstanbul sosyetesinin yaşam tarzıyla dejenerasyon içinde, daha yoksul ve geleneksel olan Cibali-Fatih çevresi ise daha muhafazakâr bir çizgidedir. Eserde Beyoğlu, Fatih’e mensup Nihat’ın gözünden, Fatih ise Beyoğlu’na mensup Muazzez’in gözünden anlatılır.

Mahşer romanında ahlâkî zafiyetleri olan yozlaşmış zümrenin aynı zamanda halkı sömüren vurguncular da olmaları vurgulanır:

“Ne biçim insan bunlar? Ne acayip mahluklar! Bunların mefkûreleri nedir? Ne için yaşıyorlar? Vatanları yok, vicdanları yok, Allah’a da, güzelliğe de, fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık, peki? Para için mi yaşıyorlar? Servetin hududu yok mu? Debdebe için mi yaşıyorlar? İstanbul’da bunun fevkinde hangi saltanat var? Hayır, bunlar için değil, hayır, ne vatan, ne vicdan, ne Allah, ne güzellik, ne para, ne debdebe, ne saltanat için, hayır, hiçbiri için değil, fenalık için, yalnız günah işlemek, yalnız başkalarının ıstıraplarına bir zebani istihzasıyla çirkin çirkin gülmek için, rezaletlerin gübresinde iğrenç bir taaffünle pişmek için yaşıyorlar. Hay Allah cezalarını versin! Çanakkale’de, gözlerimin önünde kafaları futbol topu gibi, koparak havaya fırlayan Türk gençleri bunlar için mi can verdiler? tevekkeli değil, ordu, ahali açlıktan hastalıktan kırılıyor. İki milyon kilometre murabba arazinin

mahsullerini İstanbul'da üç beş yüz kişi yiyor. Biz mebus Alâddin Bey için mi harp ettik?"⁴²

Romanda anlatılan zaman 1919 senesidir. Milletin yaşadığı sıkıntılar yabancılarla işbirliğine gitmekten çekinmeyen Beyoğlu çevresinin umurunda değilken, Fatih çevresi ise tüm sıkıntıları hisseden taraf olur.

Bu romanda da kadın kahramanın, Safa'nın başka romanlarda da görüldüğü gibi iki kesimi temsil eden iki kişi arasında kaldığını görürüz. Bunlardan Alaaddin Bey çıkarlarına düşkün bir mebus, vagon ticareti yapan bir savaş zengini ve ahlak yoksunu biri; Nihat ise fakir fakat zengin olma hayali kurmayan, ilkeleri olan maneviyata önem veren Türk gençliğinin temsilcisidir.⁴³ Muazzez, Nihat'ı tercih eder.

1.3.3. Fatih-Harbiye

Romanda, yanlış anlaşılan Batılılaşmanın yarattığı sorunlar gösterilmeye çalışılmıştır. Darülelhan'ın alaturka bölümünde okuyan Neriman'ın kendisi gibi alaturka müzik okuyan, Fatih'te oturan sözlüsü Şinasi ile Beyoğlu'yu temsil eden ve "asrî" bir genç olan Macit arasında yaşadığı gelgitleri anlatılır. Neriman aslında kendi çevresinden rahatsızlık hissetmezken Macit'in ve Şişli'de oturan dayısının kızlarının etkisiyle yavaş yavaş Fatih'ten kopmaya ve buradan nefret etmeye, Beyoğlu hayatını istemeye ve özlem duymaya başlar. Muhafazakâr bir çevrede yetişmesine ve buranın terbiyesini almasına rağmen Şinasi ile sözlüyken Macit'le flört eder, babası Faiz Bey ile çatışma yaşar. Bir gün bir baloya hazırlık yapmak için Beyoğlu'ya gittiği sırada dayısının kızlarından bir Rus kızının hikâyesini dinler. Bu kızla kendisi arasında benzerlikler gören Neriman, yaptıklarından pişmanlık duyar ve içinde bulunmak için mücadele ettiği "asrî" hayattan vazgeçerek Fatih'e ve Şinasi'ye döner.

Fatih-Harbiye romanında vak'a zamanı başlıca üç daireden meydana gelmektedir: 1909-1930 dönemi en geniş daireyi oluştururken, 1920-1930 ikinci daireyi, Lozan Barışı'ndan sonra gündeme gelen resmî batılılaşma hareketleri

⁴² Peyami Safa, **Mahşer**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995, ss.95-96.

⁴³ Tekin, RYPS, s.106.

(inkılâplar) dönemi ise üçüncü daireyi (1923-1930) oluşturur. “Her üç daire de birbirini destekler ve bütünler şekilde iç içe girmektedir.”⁴⁴

Mehmet Tekin, Fatih-Harbiye’de batılılaşma sorununun Lozan Antlaşmasına ve inkılâplara kadar uzanacak şekilde irdelendiğini, ancak 1970’lerden sonra okurlar üzerinde yönlendirici telkinler yapılarak konusunun Doğu-Batı karşıtlığına çekildiğini vurgulamıştır. Tekin’e göre kahramanın “batılılaşmanın rüzgarına kapılıp sonra pişman olarak asıl kimliğiyle asıl çevresine dönmesine” olağanüstü anlam yüklenerek Doğu’nun Batı’dan üstün olduğu tezinin savunulduğu kanaati, yetmişli seksenli yılların kimlik arayışı ortamında hayli tatmin edici olmuş olmalıdır.⁴⁵

Romanın ana kahramanı Neriman geleneksel bir çevrede yetişmiş, ancak “Batılı” yaşam biçimi ile de bağlantı kurmuş ve Batılı yaşam tarzını istese de geleneksel hayatından da kopamamış, sonuçta ikisi arasında bocalayarak, ailesine ters düşmüştür.

Neriman’ın evi ve okulu arasında giderken olduğu ve olmak istediği yerler arasında sürekli olarak karşılaştırmalar yaptığını görürüz. Yargılama ve özeleştirilerini yaptığı, iç çatışmalar yaşadığı tramvay hattı bir ara mekan konumundadır ve Neriman’ın iki semt, iki yaşam tarzı ve burada yaşayan insanlar hakkındaki fikirlerini netleştirmesine yardımcı olur.

Kitabın başlarında olumsuz olarak resmedilen Fatih, Neriman’ın yaşadığı keskin dönüşümle yerini olumlu tasvirlerle bırakır.

“Öf... Bu elimdeki ut da sinirime dokunuyor, kıracağım geliyor. Şunu Şamlı’ya bırakalım. Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetişmiyormuş gibi üstelik bir de Darüelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ney yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. Hep ailenin tesiri. Babam şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor, bir kere şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası? Yirmi gündür elime almıyorum, bugün mecbur oldum. Bırakacağım musibeti... Darüelhan’dan çıkacağım yahut alafranga kısmına gireceğim. Zaten bizim kısmı lağvedeceklermiş. Allah razı olsun. Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamalr, çoğu sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kimbilir neler söylemiyorlar, insan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkanların hali nedir? Adam başına aşçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek. Dün Tünel’den Galatasaray’a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile

⁴⁴ Tekin, RYPS, s.169.

⁴⁵ Mehmet Tekin, “Fatih-Harbiye Romanında Batılılaşma Sorunu”, **Kitap-lık**, Sayı: 155, s.67; Tekin, RYPS, s.166.

zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi. En âdi eşyayı öyle bir biçime getiriyorlar ki mücevher gibi görünüyor. Sonra halkı da bambaşka. Dönüp bakmazlar. Yürümesini giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canım...”⁴⁶

Neriman dayısının kızlarından kendine benzettiği bir Rus kızının hikayesini dinlemesinin ardından yine aynı tramvay hattıyla Fatih’e dönerken kısa bir süre önce kendisi için her şeyin merkezi olan, kavuşmak istediği hayatı yargılamaya başlar. Şinasi’ye tercih ettiği, asrî hayatın simgesi olan Macit’i sahte bir insan olarak görmeye, gitmeyi çok istediği baloyu önemsememeye, peşinde koştuğu hayatı uzak bir hikâye olarak hissetmeğe başlar. Ve tüm bu değişim sırasında kendisine sürekli şu sözü tekrarlar: “Ben bir alçak değilim!”⁴⁷ Artık kendini ait hissettiği taraf Fatih ve oradaki insanlardır:

“Tramvay Beyazıt’tan geçiyor ve Fatih’e doğru ilerliyordu. Fatih! Fatih! Beyoğlu arkada kalıyordu. Aylardan beridir, ilk defa bugün, Neriman Fatih’e bu kadar istekle gidiyordu ve Beyoğlu’nun cazibesinden kendini kurtarıyordu. (...) Şehzadebaşı’ndan geçerken sokaktaki yolculara bakarak düşündü: “Şühhesiz bunların içinde ne kıymetli insanlar var!” dedi.”⁴⁸

Fatih-Harbiye, Peyami Safa’nın makalelerinde çok sık irdelediği doğu ve batı kavramları ve bunların sentezi fikrinin işlendiği romanlarının başında gelir. Doğu-Batı arasındaki karşılaştırmalar Neriman tarafından yapıldığında genellikle çok basit düzeyde kalsa da,⁴⁹ diğer kahramanların konuşmalarına baktığımızda, Safa’nın bir fıkrasını okuyor izlenimine kapılmamak elde değildir.

“Şark ve garp alemleri, güneşin doğduğu ve battığı cihetler kadar birbirinden ayrı değildirler. (...) Garp medeniyetinin içinde Şark unsurları ve Şark medeniyetinin içinde Garp unsurları yok mudur? Fakat her şey bir derece meselesidir. Bugünkü Garp medeniyeti, gittikçe, terkibine daha fazla miktarda karışan çeliği hazmedemiyor ve kusmak istiyor. Onu makineleşmekten ve büyük sanayin barbarlaştırıcı, hayvanlaştırıcı tesirlerinden kurtarmak için, terkibinde Şark unsurlarının çoğaltılması lâzımdır. Zannedirim ki Garp mistiklerinin istedikleri budur ve bu, zaruridir. Mihanikî beşeriyet, şarktan biraz muhayyele ve metafizik tasavvurlar dileniyor. Çünkü, her gün biraz daha makineleşen

⁴⁶ Peyami Safa, **Fatih-Harbiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995, ss.28-29.

⁴⁷ Safa, **Fatih-Harbiye**, ss.112-113.

⁴⁸ Safa, **Fatih-Harbiye**, ss.113-114.

⁴⁹ Örneğin Neriman Şark ve Garp kültürü hakkında kedi ve köpek üzerinden de fikirlerini yürütmeye çalışır: “Neriman düşündü ve bir anda şarklıların kedileri ve garplıların köpekleri niçin bu kadar sevdiğini anladı. Hristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: Şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyur, doğurur; hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer; gözleri bazı uyanırken bile rüya görüyormuş gibidir; lâpacı, tembel ve hayalperest mahluk, çalışmayı hiç sevmez. Köpek diri, çevik ve atılgandır. En küçük sesleri bile duyar, sıçrar, bağırır.” (Fatih-Harbiye, s.48)

zavallı Amerikalının her gün biraz daha kuruyan muhayyalesi, yarın saati icat eden yahut tayyareyi tasavvur eden bir Şarklının yaratıcı kafasından mahrum kalacaktır. Şark ve Garp, mütevasıl kaplardaki su gibi birbirlerinin eksik taraflarını tamamlamak suretiyle, hem bugünkü müthiş kültür buhranını halledecek, hem de yeni terkiplere doğru gideceklerdir.

Şarkla Garbın mültekasında olan Türkiye, Garptan tesir almakta tereddüt etmemelidir. Ancak, bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlâl etmeyecek derecede kalmalı, yani kültürümüzün güzel ve halis köklerine kadar nüfuz etmemelidir. Bunun için Garpta Türk musikisine verilen ehemmiyet artarken, Türkiye konservatuarından alaturka musiki kısmının kaldırılması çok yanlış bir harekettir. Unutmayalım ki bu kararı verenler ve tatbik edenler, evlerinde ve meclislerinde alaturka musikiden başka bir şey dinlemiyorlar ve kararlarında samimi değil, sadece, şekilperesttirler.”⁵⁰

Atatürk musikî inkılâbını “en zor inkılâp” olarak değerlendirir. “Çünkü müzik devrimi şahsa önce kendi iç dünyasını unutturmayı, sonra da yeni bir aleme yönelmeyi gerektirir. Onun için zordur... Çok zor ama, yapılacaktır.” Atatürk’ün müziği, özellikle de klasik Türk müziğini çok sevdiği, halkı alafranga müziğe teşvik ederken klasik Türk musikisi ile olan bağını da hiçbir zaman koparmadığı bilinen bir durumdur. Örneğin ünlü bir besteci olan Saadettin Kaynak Atatürk’ün dans ederken alafranga, zevk için de alaturka musikiyi istediğini; Falih Rıfkı da sevdiği müziğin alaturka, inandığının batı müziği olduğunu, evinde alaturka musikiyi eksik etmezken, milli eğitimde sadece batı musikisini tuttuğunu anlatmıştır. “Bu ifadeler, Atatürk’ün şahsi zevkleriyle devlet meselelerini nasıl ayırt ettiğini ve aradaki o hassas ve ince çizgiyi nasıl koruduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.”⁵¹

Peyami Safa da Türk müziğiyle yakından ilgilenmiş biridir, ancak yazılarından anladığımız kadarıyla iki müzik türüne hayatında aynı anda yer vermemiş, klâsik Türk müziği ile Batı müziği arasında bir uçtan diğerine giden bir tercih süreci yaşamıştır. Safa, gençliğinde keman çalmış hatta bir dönem “Musiki Federasyonu”nun idare heyetinde bile yer almış biridir. Fatih-Harbiye romanında Türk müziğinde alaturka-alafranga tartışmalarının etkisi ve Safa’nın alaturka taraftarlığı görülür. Beşir Ayvazoğlu, Safa’nın bundan birkaç yıl sonra tuhaf biçimde taraf değiştirdiğini ve ağabeyi İlhami Safa ile birlikte çıkardığı Hafta dergisinde Türk musikisi aleyhine yazmaya başladığını söylüyor. Safa bu dönemde klâsik Türk müziğini artık, günün en faal saatlerinde, insanın yaşama hamlesini kırmak için

⁵⁰ Safa, Fatih-Harbiye, ss.122-123.

⁵¹ Seda Bayındır Uluskan, **Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.302.

bestelenmiş mersiyelere ya da cenaze havalarına benzetir ve řu satırları da ekler: “Bu satırları yazdığımızdan iki ay sonra Gazi’nin bütün milli dileklere mihrak olan gür sesi, bugün yüzümüzü ağartacak bir musıkimiz olmadığını tebliğ etti ve Dahiliye Vekaleti’nin tavsiyesiyle Ankara ve İstanbul radyoları da bu sarı benizli, can çekişen hasta iniltilerine derhal nihayet verdi.” (Hafta, 33. Sayı) Safa, bundan sonra Türk musiki çevrelerinden uzaklaşır ve ömrünün sonuna kadar çoksesli musikiyi savunur. Hatta bu müziği Türk İnkılâbı’na Bakışlar’da medeniyetçilik prensibinin zorunlu sonuçlarından biri olarak görür.⁵²

⁵² Beşir Ayvazoğlu, “Doğu-Batı Açmazında Peyami Safa”, **Doğu Batı**, ss.125-126.

İKİNCİ BÖLÜM

PEYAMİ SAFA'NIN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞLAR ADLI ESERİ

2.1. PEYAMİ SAFA'NIN ATATÜRK HAKKINDA BİR ESERİ: BÜYÜK HALASKÂRIMIZ MUSTAFA KEMAL PAŞA

Peyami Safa'nın yayın tarihi tam olarak bilinmeyen fakat 1920'lerin başında yazdığı tahmin edilen biyografi serisinin başında Mustafa Kemal Atatürk için hazırladığı eser gelir. Adı Büyük Halaskârimiz Mustafa Kemal Paşa'dır.⁵³ Hacım olarak oldukça küçük olan bu eser Safa'nın Atatürk'ü anlatma tarzı açısından dikkate değer. Safa bu küçük eserden sonra da, kalemi Atatürk için hareket etmeye başladığında farklı duygular dile getirmemiştir. Yazıldığı tarih eserin üzerine basılmamış. Beşir Ayvazoğlu'nun Peyami adlı kitabında basım tarihi 1920 olarak gösterilmiş, ancak içindeki Atatürk resmi üzerinde "İlk Reis-i Cumhuriyetimiz Mustafa Kemal Paşa" yazdığına göre eser, en azından 1923 yılında yazılmış olmalıdır. Kitabın son satırlarının Atatürk'ün cumhurbaşkanı seçilişine ayrılması ancak inkılâplardan hiç bahsedilmemesi de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Safa, bu eserine "Bir Küçük İzah" ile başlamış. Yazarın Atatürk'e olan hayranlığını bu ilk satırlardan itibaren rahatlıkla izleyebiliyoruz:

"Bu küçük eserin maksadı, büyük Mustafa Kemal'imizi herkese tanıtmak değildir. Böyle bir maksat esasen lüzumsuzdur. Mustafa Kemal Paşa'yı yalnız Türkler değil, bütün mazlum Asya milletleri tanıyor, bütün mağrur Avrupa milletleri tanıyor, kendilerinden başka hiç kimseyi bilmeyen hodbın Amerika milletleri, yarı medeni Afrika, hatta Avustralya milletleri de tanıyor. Yeryüzünde onun ismini işitmeyen kulak, resmini görmeyen göz kalmamış gibidir. Eğer yıldızlarda insanlar varsa, belki, onlar da aziz serdarımızı tanımışlardır.

Onu göklere çıkarmak ne için mübalağa olsun? Başımızın ucunda yırtılmaz karanlıklar vardı; "Biraz ziya... Biraz hava..." diye ağlıyor, sızlıyor, haykırıyordu, ölümün fosforlu ve şeytani gözleri karşımıza dikilmiş, bizi ürkütüyor, titretiyor, sarartıyordu. Fakat birdenbire, bu karanlıklarda Türk harsının şimşegi çaktı, siyah bulutlar yarıldı, parçalandı, yıldızlı gökyüzü ve beyaz hilal görüldü. Bir kahraman, o hilâli tunç göğsünde taşıyarak, kısılmış ve kamaşmış gözlerimizin önünde parladı: Mustafa Kemal!

⁵³ Peyami Safa, **Büyük Halaskârimiz Mustafa Kemal Paşa**, <http://ia600502.us.archive.org/11/items/bykhalkrimiz00safa/bykhalkrimiz00safa.pdf> (19.08.2015) Bu adreste kitabın eski harfli orijinal metni mevcuttur.

Şimdi o hilâl yeryüzünün bütün karanlık köşe bucaklarını aydınlatıyor. O hilâl bizimdir. Onu göğsünde taşıyan kahramanı biz yarattık. O kahramanın metin seciyesini göztaşlarımız ve kanımızla, biz yoğurduk. Bundan dolayı, o kahramanı herkes ve Türkler herkesten ziyade tanıyor. Çünkü Mustafa Kemal, Türk milleti demektir.”⁵⁴

Safa, bu açıklamadan sonra Atatürk’ün hayatını çocukluğundan itibaren anlatmağa başlar. Bu satırlar üslûbu itibariyle büyük kahramanların anlatıldığı eski destanlara benzer:

“Mini mini Mustafa, halis Türk yavrusu, bundan kırk iki sene evvel Selanik’te yeryüzüne geldi. Pembe beyaz, sarışın mavi gözlü bir afacandı. Maruf bir Türk taciri olan babası, bu sevimli yavru ile hakiki sermayesine kavuşmuştu. Mustafa çabucak söz söylemeye başladı, çabucak yürüdü, etrafını çabucak tanıdı. Daha ilk yaşlarında, büyük bir zekanın tohumunu taşıdığını belli ediyor, bazı pek zeki çocuklarda görüldüğü gibi, yaşından ve başından büyük işlere akıl erdirmeye uğraşıyordu. Bazı adam sarrafları, daha o zamandan küçük Mustafa’nın annesine, babasına dediler ki:

-Bu küçük yaman!”⁵⁵

Askeri Rüştîye’de hocası Yüzbaşı Mustafa Efendi’den Kemal adını almasını çalışkanlığı ve başarısıyla “Yalnız sınıfta değil, bütün mektepte ‘Mustafa’ bir tane idi. Fakat mualliminin ismi de Mustafa olduğu için ona Mustafa Kemal dediler, şehid-i hürriyet Namık Kemal’in adıyla karabeti de bu kararın sebeplerinden biri idi. İşte bugün küre-i arzın her tarafına yayılan Kemal ismini askeri rüştiyesinde aldı.”⁵⁶ cümleleriyle anlatır.

23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılıp Atatürk’ün başkan seçilmesinden “Büyük ve azimkâr başkumandanımızın tahayyül ettiği millet mümessilleri bunlardı ve hepsine ‘Büyük Millet Meclisi’ ismi verildi. Türk milletinin hakiki vekilleri, 23 Nisan 1336 tarihinde hudutlarımız dahilinde istiklâl gayesine doğru çalışmak için ahdettiler. Mustafa Kemal Paşa hazretlerini ittifak-ı âra ile hem meclise, hem de heyet-i vükelaya reis yaptılar. Bu suretle Türk milleti, kendisini kurtuluş gününe ulaştıracak büyük serdarına hakiki makamını vermiş oldu.”⁵⁷ şeklinde bahseder.

Safa Atatürk’ün yaptığı hareketleri de Allah’tan ve Türk milletinden ilham almasına bağlar:

⁵⁴ Safa, BH, ss.3-4.

⁵⁵ Safa, BH, s.5.

⁵⁶ Safa, BH, s.7.

⁵⁷ Safa, BH, s.19.

“Onun düşünceli bir insan, bir fikir adamı olduğu çehresinden pek iyi anlaşılır. Vaktiyle mecliste bulunanlar söylerler ki, ara sıra sohbetlerde kaşları çatılır, gözleri dalar, vakur başının içinde batını bir faaliyet-i zihniye başlarmış. ‘Ne düşündüğünü bilmezdik’ diyorlar. Fakat bugün anlaşılıyor ki o düşünceli baş, kaşlarının her çatılışında Türk milletinin yığın yığın felaketleri, bitip tükenmek bilmeyen dertlerini, büyük kurtuluş gününün hasretini düşünüyor, çareler bulmağa çalışıyordu. O vakur başın hazırladığı planlar, projeler, o düşünceli gözlerin karanlıklarında gizlenen büyük ve mukaddes rüyalar, bugün çırılçıplak bir hakikat oldu. Artık anlıyoruz ki bu büyük şahsiyetin her düşüncesi, Allah’ından ve milletinden aldığı birer ilhamdır ve bu ilham iledir ki büyük Türk milletinin dün bir rüya olan kurtuluş günü, artık göz kamaştıran bir hakikattir.”⁵⁸

Yazarın Türk İnkılâbına Bakışlar’da Mustafa Kemal Atatürk’ü anlattığı satırları ilgili bölüme almamız sebebiyle burada tekrarlamıyoruz.

Safa, Atatürk’ün ölümünden sonra kısa bir süre sonra yazdığı bir yazıya “Türk’e ait her şeyde o vardı.” diyerek başlar. Onun ölümünden sonra her şeyin birdenbire söndüğünü, dağların karardığını, dalların kurduğunu, mesafelerin bomboş kaldığını, sanki her evden bir cenaze çıktığını, “onsuz varlıkta, yokluğa sarkan bir şey olduğunu” anlatır. Onun ölen yanı zaten varlığı en az olan şeydir. Bizim yok olduğuna inanmadığımız tarafı “onun güzel gözlerinin elenmiş duru mavisinden fışkırmış ve bütün yurdu sarmış” cevherdir. Bu cevher Türk’tür ve zerresi bile kaybolmamıştır, çünkü onun sağlığında bize dağılan bir cevher vardır ve tıpkı kendi nutkunda söylediği gibi memleketin içinde birçok Mustafa Kemaller yaşamaktadır. Atatürk “kendi vücuduyla beraber kaybolacak fani bir milletin değil, kendi manasıyla beraber yaşayacak ebedî bir milletin yaratıcısı”dır. Bu millet onun ölmez eserine ve manasına bağlı bir şuur olduğu için, maddi yokluğunun manevi varlığına asla engel olmayacağını kanıtlayacaktır.⁵⁹

Atatürk’ün ölümünden on altı yıl sonra 29 Ekim’in yıldönümünde kaleme aldığı bir yazıda Tevfik Fikret’in ‘Sabah Olursa’⁶⁰ adlı şiirinde şairin bir Mesih bekleyişi içinde yazdığı satırlardan yola çıkarak Atatürk’ten şöyle bahseder:

⁵⁸ Safa, BH, ss.23-24

⁵⁹ Safa, “Büyük Ölü Karşısında”, Çığır, Ocak 1939, ss.74-75. (Aktaran: Nuray Kuzucu, **Peyami Safa’nın Dil Edebiyat, Kültür ve Topluma Dair Yazıları** –Dergilerde Yer Alan Yazılar-, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, ss.280-281.)

⁶⁰ Şiir şöyle başlar: Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Halûk, / Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i / Mukadderâtı, kavî bir elin kavî, muhyî / Bir ihtizâz-ı temâsıyla silkinip şu donuk, / Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse...

“Fikret’in adeta peygamberce bir önsezişle beklediği kuvvetli el, Atatürk’ün eli, şairin ölümünden birkaç sene sonra, evvelâ düşmanı kahreden bir yumruk, peşinden memleketi omuzlarından tutup sarsan ve toplumun bedeninde yeni bir hayatın seyyarelerini dolaştıran elektrikli bir avuç halinde belirdi. Cumhuriyet, şairin beklediği o diriltici elin millî bünyeye dokunur dokunmaz kıvılcımlar saçan yeni hayat akımının ilk parlayışıdır. Ne kadar bayram yapsak, sevinçten ne kadar çıldırsak, yine az, denebilir.”⁶¹

Peyami Safa Tük İnkılâbına Bakışlar’ın ikinci baskısının önsözünde kitabın 1938’de, Atatürk’ün son günlerinde yazıldığını, o günlerin yazı disiplininin Kemalizme, altı oka, tarih ve dil anlayışında resmi teze uymak zorunluluğunun yazarın düşünce hürriyetinden bazı kısıtlamalara gitmesini gerekli kıldığını söylemişti. Safa’nın inkılâplar çerçevesinde yapılan bazı uygulamalara pek çok kez rahat ve açıkça eleştiriler getirdiğinin ve artık önsözde bahsettiği zorunluluğun sonlandığını düşünebileceğimiz 1954 yılında yazdığı yukarıdaki gibi satırların, üstelik hiçbir zaman aksini ifade eden cümleleri de kullanmadığının göz önüne alınmasının Safa’nın Atatürk hakkındaki fikirlerinin zorlama olmadığını ortaya koyacağı kanaatindeyiz.

2.2. TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞLAR

Peyami Safa, 1933 yılında Cumhuriyet’in ilanının onuncu yılı münasebetiyle kaleme aldığı bir yazıda ilk on yılda cumhuriyetin hareketle dolu olgunlaşma evresinde olduğunu, ikinci evrede ise tefekkür ve izahın olacağını söyler. Ona göre “Bu on yılın faaliyet baş dönmesi içinde bir tefekkür sisteminin kurulabilmesi için şart olan sarsıntısız ve sabit bir zemin yoktu ve olamazdı. Tekevvün halinde bir hareket herhangi bir sistemin billurlaşmasına müsait değildi.” İş ve söz kanun koyucunun iradesindeydi, ilk oluşum evresinin tamamlanmasından sonra sıra artık ideolojimizin yapılmasına ve Türk düşünürlerinin kafasına gelmişti. Bu tıpkı bir binanın önce inşasını tamamlayıp, sonra planını çizmeye benziyordu fakat önceden çizilmiş hareketlerin uygulanmaya çalışılması yerine somut adımlar atıldıktan sonra

Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Haluk, / Eğer bu memleketin sislenen alın yazısı / Dirençli, dinç bir elin güçlü, canlılık verici / Dokunmasındaki titremeye silkinip, şu donuk, / Şu paslanan yüzü halkın biraz gülerse...

⁶¹ Safa, “Cumhuriyet İnkılâbı Bir Son Değil Başlangıçtır”, (29 Ekim 1954, Milliyet), **Din İnkılâp İrtica**, (Dİİ), içinde, s.103.

izahın ikinci aşamaya kalması Türk hareketinin lehine kaydedilecek en büyük özellikti.⁶²

Peyami Safa 1936 yılında Avrupa seyahatine çıktı. Bu geziden özellikle de Fransa'dan edindiği izlenimler, Cumhuriyet gazetesinde 20 Ağustos-26 Ekim tarihleri arasında "Cumhuriyet'in Büyük Avrupa Anketi" başlığıyla yayımlandı.⁶³ 1938'de kitap halinde basıldı. Avrupa ile ilgili düşüncelerinin netleşmesi yardımcı olan bu seyahatten sonra Peyami Safa, yine Cumhuriyet gazetesinde 6 Ağustos-22 Eylül 1938 tarihleri arasında yazı dizisi olarak Türk İnkılâbına Bakışlar'ı hazırladı. Eser aynı yıl 1938'de yine Kanaat Kitabevi tarafından Cumhuriyet'in 15. Yılı vesilesiyle hazırlanan seri içinde basıldı.

Yine bu yıllarda, olgunlaştırmakta olduğu Avrupa'ya dair fikirlerini Kültür Haftası dergisinde "Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış" ve "Seziş, Tahlil ve Riyaziye" başlıklı iki makalesiyle yayımladı. Bu iki makale Türk İnkılâbı'na Bakışlar'ın özünü verir nitelikteydi.⁶⁴

Prof. Dr. Mustafa Şekip TUNÇ, eser için kaleme aldığı değerlendirme yazısında iyi romancıların çoğunda bulunan felsefi yönün, Peyami Safa'da da bulunduğunu ve bunun Safa'yı "inkılâbımızın felsefi bir monografisini yazmağa"⁶⁵ ittiğini söyler. Safa bu eserle bizi "yaşanmış ve yaşanan realitelerle karşılaştırmak ve bilhassa tarihi realitelerin içine oturtmak"⁶⁶ istemiştir.

İsmail Safi, Türkiye'de sağ-muhafazakâr geleneğin fikir önderlerinin, muhafazakâr düşüncenin Batılı liderlerinin izini sürerek, Cumhuriyet Devrimi'ni bir anlamda revizyona tabi tutmaya çalıştıklarını söyler ve Türk İnkılâbına Bakışlar'ı bu çabanın ilk ve en önemli örnekleri arasında sayar. Dergâh, Türk Düşüncesi ve Kültür

⁶² Safa, "10 Yıl", Yedigün,, C:2, Nu:33, 29 Ekim 1933, s.7. (Aktaran: Nuray Kuzucu, **Peyami Safa'nın Dil, Edebiyat, Kültür ve Topluma Dair Yazıları –Dergilerde Yer Alan Yazılar–**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, ss.134-135.)

⁶³ Bu eserde Avrupa'yı şöyle anlatır: "Avrupa büyüklük, Avrupa aydınlık, Avrupa temizlik, Avrupa düzgünlük, Avrupa kalabalık, Avrupa zenginlik, Avrupa canlılık demektir. Orada her şey büyüktür. Bina, cadde, meydan, mağaza, liman, gar; orada her şey aydınlıktır: Kilovat çağlayanları halinde akan ışıklarla, hayat, neş'e, yaratıcılık arasındaki nisbet orada idrak edilmiştir; orada her şey temizdir." Peyami Safa, **Büyük Avrupa Anketi**, Kanaat Kitabevi, ?, (BAA), ss.20-21.

⁶⁴ Beşir Ayvazoğlu, "Peyami Safa'nın Batı Medeniyetine Bakışı", **Atatürk ve Döneminden Medeniyete Bakışlar Paneli Bildirileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s.160.

⁶⁵ Peyami Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar içinde, Mustafa Şekip Tunç, **Peyami Safa ve Türk İnkılâbına Bakışlar**, s.22.

⁶⁶ Tunç, s.26.

Haftası (ki bunlardan son ikisi Peyami Safa tarafından çıkarılmış ve yönetilmiştir) gibi dergiler etrafında toplanan yazarların Cumhuriyet Devrimlerine karşı tepki konusunda kendilerini irticadan ayırıp, alternatif bir inkılâp tarif ve değerlendirmesi yapmaya çalıştıkları düşüncelerinin günümüze kadar benimsenerek süregeldiğini belirtir.⁶⁷

Türk İnkılâbına Bakışlar'ın 1938'de yapılan ilk baskısı için hazırlanan önsözde Safa, Müslüman Doğu ve Hristiyan Batı arasında Tanzimat'tan önce çekmeye başladığımız sıkıntının alaturka-alafranga ikiliği şeklinde tezahür ettiğini, iki Türk ve iki Türkiye yaratan bu arada kalışın Tanzimat Fermanı ile de Meşrutiyet ile de sonlandırılmadığını vurgular. Bu ikilik yalnız fikir ve politika hayatımız, kültürümüz, güzel sanatlarımızla sınırlı kalmamış ev eşyalarımız ya da kılık kıyafetimizi de ikiye ayırmıştır. Her iki tarafta da bulunan “softalar”⁶⁸ yüzünden bu ikilik ortadan kaldırılamamış, ıslahat-irtica mücadelesi devam etmişti.

Çizdiği bu genel çerçeveden sonra yazar, yenileşme hayatımızın Atatürk'le yürüyen kısmını “Atatürk, bir kılıç vuruşuyla onu kökünden biçti.” şeklinde değerlendirmeye başladığını görürüz. Bu atılım iki medeniyet arasında asırlarca süren ihtilafı bir hamlede bitirmiş, İslâm Doğu ile Hristiyan Batı'yı barıştırarak etkilerini İran, Afganistan, Hindistan, Irak, Suriye ve Mısır'a kadar ulaştırmıştır.

Bu fevkalade önemli ve dünya tarihinde ilk kez görülen özgün tecrübeyi izaha yeltenen, medeniyet ve kültür kıyaslamasıyla anlamaya çalışan tek bir eserin olmaması Safa'nın şikayetlerinin yoğunlaştığı, dolayısıyla Türk İnkılâbına Bakışlar'ı yazma sebebinin olduğu noktadır.

“Atatürk ‘Kanuni zamanında olduğu gibi sade bir coğrafya Avrupalısı değil, bütün kültürü ve cemiyet müesseseleriyle bir medeniyet Avrupalısı olabilir miyiz?’ sorusuna evet cevabını vereli on beş sene geçmiş, ancak bu on beş sene zarfında fikir adamlarımız inkılâplarımız hakkında gelecek nesillere

⁶⁷ İsmail Safi, **Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar**, Lotus Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007, ss.378-383.

⁶⁸ Safa, hem gelenekçi hem de yenilikçi çevrede var olduğunu söylediği softalardan pek çok yazısında sıklıkla bahseder. Her ikisi de gelişmemizin önünde birer engeldir. Kendini ve kendi gibi muhafazakârları irtica hortlağı ve devrim züppesi dediği iki taraftan da ayırır. “Ne kadar muhafazakârsak o kadar da inkılâpçıyız. Eskiye ne kadar saygımız varsa yeniye de o kadar sevgimiz var. Bunları birbirinden ayırmıyor ve var olmamızla devamımızın şartını ikisinin terkiinde buluyoruz. İrtica hortlakları ile devrim züppelerinden böyle ayrılıyor.” (“Eski-Yeni Kavgası”, **Türk Düşüncesi**, 15 Haziran 1956, sayı:31, cilt:6, ss.48-51.)

birakılabilecek tek bir eser⁶⁹ bırakmamışlardır. Yapılanlar çok ve harikulâde, yazılanlar ise az ve alelâdedir.”⁷⁰

Kemalizm hakkında Avrupa’da yazılan eser sayısı bizdekinden çok daha fazladır.

Safa için Avrupa’da 19. yüzyıldan sonra doğan büyük buhranla Batı kültürü ve medeniyetini oluşturan mânânın değişmeye başlaması oldukça önemlidir. Kâinat hakkındaki bilgilerimizi duyuların verdiği bilgiye indirgeyen dar ilimciliğe ve pozitivizme karşı doğan reaksiyon, Avrupa’da günümüze kadar devam eden ruh buhranına ve Batı’nın yok olması endişesine sebep olmuştur. Ancak bu yok oluş, Batı’ya değil, Batı’nın Rönesans’tan zamanımıza kadar gelen maddeci ve faydacı hayat prensibine dair bir yok oluş olacaktır. Safa, kâinata ve insana ait bütün meseleleri hallettiğini ve sınırsız bir dünya içinde yaşadığımızı sanan metafizik görüşün doğurduğu faydacı ve dar bir hayat telakkisi yerine, metafizik olduğu kadar da mistik bir anlayış ufkunun açılmak üzere bulunduğunu, böylece kaybolmak üzere bulunan manevî değerlere yeni bir hayat kazandırmak arzusunun, Batının başlıca mütefekkir ve ahlakçıların hakim endişesi olmağa başladığını söyler.

Ne var ki, eserin ilk baskısının yapıldığı dönem bizim ortaçağın mistik inanışlarından modern ve pozitif bilim anlayışına ilk adımlarımızı attığımız dönemdir. Bu sebeple Safa, bizim değişimimizi kolaylaştırmak için⁷¹ Avrupa’daki bu yeni hal ve dönüşümden, yeni akımlardan kitabında bahsetmemiştir.⁷² Ancak sanatta ve bütün inkılâp anlayışında, Batı medeniyetinin geçirmekte olduğu bu değişim süreci, Türkiye’nin hesaba katmak zorunda olduğunu düşündüğü için, Türk İnkılâbına Bakışlar’dan sonra yazdığı makalelerinde ve hatta romanlarında bizzat

⁶⁹ Abdullah Uçman, Safa’nın inkılâplar hakkında Türk İnkılâbına Bakışlar’a kadar hiçbir kitabın yazılmadığı iddiasına “Peyami Safa, Cumhuriyet’ten sonra gerçekleştirilen inkılâplar konusunda daha önce kimsenin üzerinde durmadığından söz eder. Halbuki kendisinin de çok iyi bildiği Celâl Nuri (İleri) 1924 yılında yayımlanan Türk İnkılâbı adlı eseri bu konuda kaleme alınmış çok önemli bir eserdir.” diyerek itiraz eder. (Abdullah Uçman, “Türk İnkılâbına Bakışlar Üzerine”, **Kitap-lık**, Sayı: 155, s.60)

⁷⁰ Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006, (TİB), ss.8-9.

⁷¹ Safa, TİB, İkinci Baskı İçin Önsöz, s.13.

⁷² Batı medeniyetinin zamanla “bizzat dayandığı insanı dahi tanımaz” hale gelmesi ve değişerek “materyalist, pozitivist, Marksist bir çerçeveden kurtularak manevi, mistik bir düşünce sistemine dayanması” Safa’nın 1953’te çıkarmaya başladığı Türk Düşüncesi dergisinin ana meselesidir. Türk Düşüncesi Batılılaşma meselesini yayın sebeplerinin başında saymış, fakat daha çok Batı’nın “bugünkü anlamı” üzerinde durmuştur.

Tarık Zafer Tunaya, **Türk Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri II**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ocak 1999, ss.68-70.

Avrupalı bilim adamlarının sözleriyle destekleyerek çok sık işlediği, yoğun biçimde irdelediği konulardan biri olmuştur.

Türk İnkılâbına Bakışlar, inkılâp hareketimizden önceki fikir akımlarının anlatılmasıyla başlar, Türkçülük, İslâmcılık ve Batıcılığın öncelikle Ziya Gökalp'ın Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak formülü çerçevesinde irdelenmesiyle devam eder. Süleyman Nazif, Ahmet Ağaoğlu, Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri, Mustafa Asım, Rıza Tevfik'in görüşleri ve birbirlerine karşı yürüttükleri polemiklerle dönem özetlenir. Safa, bu özete girişmesinin nedeni olarak dönemin gençlerinin bu süreçten haberdar olmaması ve öğrenecek bir kaynaktan da mahrum olmalarını gösterir. Bu sebeple, dönemi anlatmak ve gençlerin iki devir arasında bir karşılaştırma yapmasına olanak sağlamak istemiştir.

2.2.1. Üç Fikir Akımını Savunanların Birleştikleri ve Ayrıldıkları Noktalar

Safa Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık savunucularının istedikleri değişim hali ve programını maddeler halinde netleştirdikten sonra bunlar arasında var olan ortaklık ve ayrılıkları inceler:

Türkçülerle Batıcılar, milli iktisat anlayışında birleşirler. İki anlayışın savunucularına göre de Türk ekonomisi Avrupa maliyecilerinin elinden kurtarılmalıdır. Ancak aralarında bir fark vardır: Türkçüler milli servetin Türk elinde kalmasını isterler, Batıcılar için ise milli kelimesi dinin ya da ırkın değil, Osmanlı tebaasının haklarını ifade eder.⁷³

Türkçülerle İslâmcılar, İslâm milletine mensup olma hususunda ortaklırlar. Her iki fikir akımının mensuplarına göre Türkler Hristiyan değil İslâm medeniyetine mensuptur. Aralarında din, harf, terim ve dil ortaklıkları bulunan İslam milletleri arasındaki bağları kuvvetlendirmek lazımdır. Aralarındaki fark, Türkçülerin din, dil ve ırk birliğiyle İslam içinde büyük bir Türk birliği kurmak istemeleri; İslamcıların ise ırk farkı tanımadan doğrudan din birliği aramalarıdır.⁷⁴

Batıcılar ve İslamcılar Osmanlı dili konusunda birleşirler. İki grup da Arapça ve Farsçaya ait birtakım kuralların Türk dilinden atılmasını, “Osmanlı lûgatının

⁷³ Safa, TİB, s.70.

⁷⁴ Safa, TİB, s.71.

Türkçeleştirilmesini, hele Turanlaştırılmasını” kabul etmiyorlardı. İki grubun farklılığı İslamcıların okullarda Arap ve Fars dillerinin daha güzel okutulmasını istemeleri, Batıcıların ise buna gerek duymamalarıdır.⁷⁵

Türkçülerin, Batıcıların ve İslâmcıların üçünün birleştiği noktalar da vardır: Üç grup da Avrupalılaştırmanın taklit ile olmasına karşıdır. Kanunlar tercüme edilemez, terimler Arapça olmalıdır. Pek çok ahlâk düşkünlüğü olan Batı medeniyeti bir bütün olarak alınamaz. Üç grup da bazı yayınların getirmek istediği sosyalizme karşıdır, bunun Türkler için uygun olmadığını düşünürler. Her üçü de demokrasi prensiplerinde birleşir. Ancak Sultan Abdülhamit’e karşı mücadeleye girerek hapsedilmiş veya sürülmüş olanlar en çok Batıcıların arasından çıkmıştır.⁷⁶

Üç akım önce mecmua sayfalarında savunulmuş, sonra her bir programdan yabancı şirketlerde Türkçe kullanılmasının zorunlu hale getirilmesi, miladi takvimin kabul edilmesi, kılık kıyafet konusunda birtakım sınırlamaların olması gibi bazı arzular İttihat ve Terakki tarafından sahiplenilmiş, uygulanmıştır.

2.2.2. Milli Mücadele’nin Ruhu: Koyu Milliyetçilik

Ankara Türk milliyetçisini temsil eder. Kurtuluş mücadelemiz boyunca “millî” sözcüğü tüm alanlarda⁷⁷, milliyetçilik kavramının bütün manalarını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Din ve milliyet fikirlerinin aynı noktada görülmeleri birbirinden ayrılmaz biçimde iç içe geçme şeklinde değil, din vasıtasıyla millî duygunun kuvvetlendirilmesi şeklinde görülür. Bunun en güzel örneği de ümmetçi olan Mehmet Akif’in İstiklâl Marşı’nda ırk ve millet kelimelerini birkaç kez tekrar etmiş olmasıdır.

Bu millî ruh daha sonra Kemalizmin ilkelerinden biri olmuştur. Atatürk İslâmcılık ve Turancılık’ın olduğu kadar ırk farkı gözetmeyen ve bütün insanlığı kucaklayan “insaniyetçilik” fikrinin de bizim için reel bir politika olamayacağını ifade etmiştir:

“Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyâsi millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve

⁷⁵ Safa, TİB, s.71.

⁷⁶ Safa, TİB, s.72.

⁷⁷ Millî Mücadele, Millî İstiklâl, Millî Hareket, Millî Zafer, büyük Millet Meclisi, Hakimiyet-i Milliye, Kuva-yi Milliye...

karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur; ilmin, aklın, mantığın ifadesi de böyledir.

Milletimizin kavi, mes'ud ve müstekar yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin teşkilât-ı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenid olması lâzımdır."⁷⁸

2.2.3. İnkılâbın İki Büyük Prensibi: Türkçülük, Batıcılık

Milli Mücadele'nin sonunda Osmanlı Türkçülüğü de Osmanlı Batıcılığı da büyük yara almıştır. Onları yaşatmak ancak kangren olmuş taraflarını kesip atmakla mümkündür. Bu kangren olmuş taraf da ikisinin de Osmanlılık sıfatıdır. Atatürk kangren olmuş hücreleri kesip atmış ve yeniden hayata kavuşturduğu milliyet ve medeniyet prensiplerinin üstüne yeni Türk bünyesini oturtmuştur.

"Atatürk bu büyük ameliyatı yaptı, Türk bünyesinde yaşamaya müsait gördüğü bu iki fikrin Osmanlılık mefhumuna yapışan ölü taraflarını kesip attı. Artık varlığından eser kalmayan şeriat ve saltanat otoritelerine boyun eğmeyen, kendi prensibine ait kıymetlerden zırnık vermeyen, müstakil ve kendi kendine bol bol kafi bir milliyetçilik doğuyordu; üstünde azınlıkların yok denecek kadar azaldığı ve baştanbaşa öz Türklerin yaşadığı bir toprakta başka türlü bir nasyonalizmin hiçbir manası kalmamıştı. Böyle bir milletin siyasi istiklâlini Avrupa devletlerine kabul ettirdikten sonra içeride yapılacak tek ve büyük bir iş vardı: Garp metodunu, yeniçağ Avrupasının tekniğini yıkılmış bir imparatorluğun, zarurî kıldığı endişelerden hiçbirleriyle sakatlanmadan, şeriat ve saltanat korkusundan temizlenmiş bir bütünlükle, yekpare ve tastamam bir inkılâp hareketi halinde memlekete sokmak. Artık Tanzimat'ın yarı şer'i, yarı nizami mahkemesinden eser kalmayacaktı; artık Türk maarifi yarı mektep, yarı medrese içinde bilgi dağıtmayacaktı; artık Enveriye, şu bu gibi yarı şapka, yarı külah acayip serpuşlar aranmayacaktı; artık yarı alaturka yarı alafranga musiki olmayacak ve Türk kadını yarı tavuk, yarı insan halinden çıkacaktı. Atatürk'ten evvel, Tanzimat ve Meşrutiyet gibi bütün inkılâp hareketleri, yarım adamların yarım adımlarıydı. Milletin başına bütün belâları üşüştüren bu yarımıktı; Türk bünyesini hem şark ve garp, hem din ve milliyet arasında yarımşar ve sakat iki parçaya bölüyordu."⁷⁹

Mustafa Kemal milliyeti ve medeniyeti tereddütsüz tercih etmiş ve "Türk düşüncesini Siyamlı kardeşler gibi birbirine yapışık iki fikir ve temayül halinde sürükleyen ikiz ideal"den kurtarmıştır.

Bunlardan medeniyetçilik bizi Avrupa'ya ve batı medeniyetine, düşüncesine, metoduna bağlar; milliyetçilik ise Orta Asya ve doğu köklerimize, tarihimize, dil

⁷⁸ Safa, TİB, s.96.

⁷⁹ Safa, TİB, ss.91-92.

birliğimize götürür. Türk inkılâbı bu iki prensipten doğmuştur, bu nedenle onu anlayabilmek için öncelikle bu iki prensip irdelenmelidir.⁸⁰

Milli hakimiyetin tesisi, Büyük Millet Meclisinin kuruluşu, saltanat ve hilâfetin kaldırılması, Millî ekonomi; Türk tarihinin Osmanlı çerçevesinden çıkarılarak Orta Asya'ya kadar genişletilmesi, Öz Türkçe soyadları kanunu ve Türk dilinde Güneş Dil Teorisine kadar giden kendini bulma ve tasfiye hareketi, Kur'an'ın tercüme ettirilmesi ve ezanın Türkçeleştirilmesi milliyetçilikten doğan inkılâplar; din ile dünyanın ayrılması, medreseler ile şer'i mahkemelerin kapatılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, okullardan din derslerinin kaldırılması, dini hukukun kaldırılması ve Avrupa hukukunun (Medenî Kanun) kabul edilmesi, kaçgöçün, poligaminin kaldırılması şeklinde sıralanan laikliğe ait bütün inkılâp hareketleri; şapka ve Lâtin harflerinin kabul edilmesi, Darüelhandâ alaturka kısmının kapatılıp yalnız Batı musıkisi öğreten konservatuarın kurulması, Batı takviminin, İngiliz haftasının ve pazar tatilinin kabul edilmesi, bütün Batı muaşeret ve kıyafetlerinin resmileşmesi ise medeniyetçilikten doğan inkılâplardır.⁸¹

Safa, “İki Âlemin An'aneleri” başlıklı bölüme “Kemalizm an'ane düşmanı mıdır?” sorusunu sorarak başlar. Bu ihtimali “zan” olarak değerlendirir ve bu zanna iki sebep gösterir. Birinci sebep lâik Türk inkılâbının cemiyet ve cemaat hayatına ait fonksiyonları birbirinden ayırmasıdır. Bunun softalarda bütün dini geleneklerin kökünden biçileceği imajını uyandırması, her yeniliğin “Din elden gidiyor!” çığlığı ile karşılanmasına sebep olmuştur.

İkinci sebep ise inkılâbın dini gelenekler içinde boş itikadları tasfiye etmesidir. Bu da softaları telaşa düşürmüştür. Softaların bu kuruntuları Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesine, lâiklikle ilgisi olmayan “Türkiye devletinin dini, din-i İslâmdır.” ibaresinin konmasına sebep olmuştur. İbarenin çıkarılması için 1928 yılına kadar beklenmiş, Türk inkılâbına gelenek ve din düşmanlığı yakıştırması yapanlar yatıştırılmıştır. Bu, Atatürk'ün büyük nutkundaki sözleri ile “Türk inkılâbına dinsizlik isnat edenlere fırsat vermemek için” yapılmış alınması zorunlu bir tedbirdir.

Safa, dinî gelenekler arasından yalnız medenî gelişmeye engel olanların tasfiye edildiği, ötekilere yine lâiklik prensibi sebebiyle dokunulmadığı tespitini

⁸⁰ Safa, TİB, ss.92-93.

⁸¹ Safa, TİB, ss.99-100.

yapar. Nitekim bunlar arasında Ramazan bayramı, kurban bayramı gibi günler resmi değerlerini korumaktadır. Yine Kur'an'ın tercümesi ve ezanın Türkçeleştirilmesi dinin millî bir cemiyet kurumu olarak Türk inkılâbı prensipleri içinde yer aldığını gösterir. Bu geleneklere kıymet verilmesi Türk inkılâbının milliyetçilik ve medeniyetçilik prensiplerinden fedakarlık etmesine neden olmadığı gibi genişletilmesine de engel olmamıştır. İslam toplumuna ait bu gelenekler korunurken, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile de Müslümanların yanında azınlıkların hakları da müdafaa edilmiştir.⁸²

Bunlar bize ait olan ve korunan an'anelerimizdir. Avrupa muaşeretî, miladi takvim ve Latin harflerini kabul ise Hristiyan kültüründen aldıklarımızdır. Ancak bunların içinde Hristiyan ruhu bakî değildir. Benimsediğimiz Batı gelenekleri dinî niteliklerini kaybetmiş ve tamamiyle medenî bir niteliğe bürünmüş, Kemalizm de "İslâm şark ve Hristiyan garp an'aneleri arasındaki ihtilafın artık bir vehimden başka bir şey olmadığını" ortaya koymuştur.⁸³

2.2.4. Avrupa Nedir?

Peyami Safa, Avrupa'yı, Amerika, Afrika, Okyanusya ve Uzakdoğu'nun hammaddeleri, ihtiyar Asya'nın da bilgi, felsefe ve dinleriyle beslenen; maddi ve manevi tüm hammaddeleri işleyerek yeni maddeler, fikirler, buluşlar çıkaran "hem bir kıta hem de bir kafa" olarak tanımlar. Avrupa ruhu (kafası) üç büyük tesirle oluşmuştur: Yunanistan'ın zeka disiplini, Roma'nın cemiyet disiplini ve Hristiyanlığın ahlak disiplini. Avrupalı ise bu üç tesirden doğan bir düşünüşe sahip olanlardır. Bu tesirleri yaşamış olanlar Avrupa kıtasında doğmamış olsalar da Avrupalı sayılacak, yaşamamış olanlar Avrupa'nın göbeğinde otursalar bile Avrupalı olamayacaklardır.⁸⁴

⁸² Safa, TİB, ss.108-109

⁸³ Safa, TİB, s.109.

⁸⁴ Safa, TİB, ss.111-116.

2.2.5. Şark Nedir?

Doğu ve Batı bir coğrafya tarifi içine sığdırılmaz, yalnız mekan değil aynı zamanda yön de ifade ettikleri için tarif etmek zordur. Üstelik batı olmasa bile doğu, kendi içinde de en az iki kısma ayrılabilir. Çünkü Avrupa din ve kültür olarak tektir. Dini Hristiyan, kültürü Greko-Latin'dir. Asya ise din ve kültür olarak Müslümandır, Mecusidir, Budisttir, Brehmendir. En az ikiye ayrılmalıdır: İslam olan Doğu, Brehmen ve Budist olan Doğu. Safa'ya göre Avrupa'nın ve (Avrupa'dan etkilenecek) bizim en büyük hatamız bu iki Doğu'yu birbirinden ayırmamak olmuştur. Halbuki İslâm olan Doğu ile Budist Doğu arasında, Avrupa ile Asya'nınkine yakın bir fark vardır. İslam olan Doğu, diğerine kıyasla Avrupalı sayılır⁸⁵ ve Hintli, Arap, İranlı, Türk birbirine karıştırılmaz ve tek bir dine ait oldukları düşünülemez.⁸⁶

Safa ileride bizim neden Avrupa kültürüne kolay adapte olmamız gerektiğini, bu ayrımı açarak temellendirecektir.

2.2.6. İki Şark Arasındaki Fark

İslam düşüncesi dünya ve ahiret dengesine önem verir. Dünya bütün arzularımızı susturmamız gereken bir boşluk değil, aksine bir aksiyonun merkezidir. Ahiret saadeti de bu dünyada yapılan iyi işlere bağlıdır. Hz. Muhammed ümmetine “Bu dünyada hiç ölmeyecek gibi çalış!”⁸⁷ demiştir. Budizmdeki nirvana ise, kelime olarak “derin sükûn” anlamına gelir. “Ulvi saadeti kazandıran tam bir uyuşukluk ve rahatlık halidir.” İnsanı boşluğa, hareketsizliğe davet eder. İkisi karşılaştırıldığında Hz. Muhammed'in işaret ettiği Batılı dünya görüşüne daha yakın olduğu görülür.

⁸⁵ Safa, TİB, ss.131-135.

⁸⁶ Safa, TİB, s.139.

⁸⁷ Hadisin mânâsı farklı sözlerle aktarılmıştır. Örneğin 1) “Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol.” [Taberanî, Câmiu's-Sağîr, c. 2, s. 12, Hadis No: 1201] 2) “Kendini hiç ölmeyecek zanneden kişinin çalışması gibi (dünyanın için) çalış, yarın öleceğini zanneden (düşünen, akleden) kişinin korkması gibi (takva sahibi ol, günahlardan kaçın, Allah'ın azabından) kork.” [el-Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 2, 12; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, 3, 40, Hadis no: 5379]

3) “Sizin hayırlınız, dünyası için ahiretini; ahireti için dünyasını terk etmeyendir” (Ali el-Müttakî, a.g.e., 3, 238, Hadis No: 6336)

Konuyu anlatan ayetler de mevcuttur:

"Allah'ın sana verdiği bu servet içinde ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse, sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk isteme, çünkü Allah bozguncuları sevmez." [Kasas suresi, 77]

Avrupalıların doğuya isnat ettiği ve insanı uyuşukluğa götüren kadercilik düşüncesi ise aslında Batı'nın kendisine aittir. Safa burada kaderciliğin (fatalizmin) Eski Yunan inancından bazı hurafelerle geçip bütün ortaçağı doldurduğunu, hatta Luther ve Calvin gibi reformistlerde de aynı güçle devam ettiğini, Protestan kiliselerinin en önemli kaidelerinden biri olduğunu söyler. İslamda ise kadercilik yoktur. Örneğin Muhammed Abduh, Kur'an'ın altmış dört ayetine dayanarak bunu ispatlamıştır.⁸⁸

Safa sonra şu soruyu sorar:

“İslâm Şark içinde asırlardan beri Arap ve Acem kültürüyle yetişen Türk milleti, Yunan, Roma ve Hristiyanlık tesirlerinin mahsulünden başka bir şey olmayan Avrupa kafasını benimseyebilir mi?”

Ve “evet”lerini sıralar:

“Evet, İslam Şark, Akdenizlidir ve daha ziyade garplı sayılır.

Evet, çünkü İslam ve Türk düşüncesi, Yunan düşüncesini yalnız yaşamakla kalmamış, Ortaçağ'da onu Avrupa'ya tanıtmıştır.

Evet, çünkü İslam dini Hristiyanlığın bir antitezi değil, tekâmülüdür.”⁸⁹ Yunan düşüncesini Ortaçağ'da batıya tanıtanlar öncelikle Türklerdir.⁹⁰

Türkler için artık tekrar Rönesans'tan başlamağa imkân yoktur. Fakat Avrupa ile Asya'nın birleştiği nokta üzerinde bulunmamız bizim en büyük avantajımızdır. Bir taraftan riyaziyeleşir (matematik görüşümüzü geliştirir) ve endüstrileşirken bir taraftan da doğuya ait olan güçlü seziş yeteneğimizi ilerletmeliyiz.⁹¹

Eserdeki son değerlendirmeler Türk inkılâbı ile ilgilidir. Gerçekleşmeden önce Türk inkılâbının hiçbir kitapta yeri olmadığını, izahının da ancak yıllar sonra mümkün olduğunu söyleyen Safa'ya göre bazı ihtilâller kitaptan bazı ihtilâller hayattan doğar. Kitaptan doğan ihtilâllerin hareket noktası ideal, hayattan doğan ihtilâllerin hareket noktası realitedir. Hiçbir peşin düşüncenin ürünü olmayan iki büyük millî zarureten doğan Kemalizmin ise batı sistemlerinden ilham alan kapalı görüşlerle izahı mümkün değildir. Bu zaruretlerin birincisi Türk yurdunu ve Türk birliğini içeride bozgundan dışarıda salgından kurtaran Milli Savaş'tır ki bu milli olarak kendini koruma içgüdüsüne; ikincisi ise bu yurdu ve birliği kurtardıktan sonra

⁸⁸ Safa, TİB, ss.136-144.

⁸⁹ Safa, TİB, ss.144-145.

⁹⁰ Farabi ve İbni Sina, X-XI. yy.

⁹¹ Safa, TİB, ss.185-189.

Türk toprağını ve kafasını betonla inşadır ki bu da hızla gelişme ve yükselme arzusuna bağlıdır. Safa burada bir benzetme yapar: “Avrupalılaşma ahşap binaların ve ahşap kafaların yıkılması ve betonlaşmasıdır.”⁹²

2.3. TÜRK İNKİLÂBINA BAKIŞLAR’IN BİRİNCİ VE İKİNCİ BASKISI ARASINDAKİ FARKLAR

1938 ve 1959 yıllarında hazırlanan bu iki baskı karşılaştırıldığında çıkarılan bölümlerin daha çok Kemalizmle ilgili yoğun övgülerin bulunduğu ve yazarın, Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili, örneğin Genel Sekreter Şükrü Kaya ve İktisat Vekili Celal Bayar’la aynı görüşü paylaştığını “iftiharla” söylediği paragraflar olduğu görülür. İkinci baskının önsözünde Safa kitabın 1938’de, Atatürk’ün son günlerinde yazıldığını ve Cumhuriyet gazetesinde tefrika şeklinde yayımlandığını, o günlerin yazı disiplininin Kemalizme, altı oka, tarih ve dil anlayışında resmi teze uymak zorunluluğunun yazarın düşünce hürriyetinden bazı kısıtlamalara gitmesini gerekli kıldığını söyler. Bu eserin haricinde yazdığı yazılarda Safa’nın Atatürk’e karşı olan bağlılığı ve ondan bahsederken kurduğu cümlelerde farklılık olmamasına rağmen, İsmet İnönü ve CHP’ye karşı muhalif tavrının giderek belirginleştiği açıktır.⁹³ Fakat bunların dışında iki baskı arasındaki farklılıklar gerçekten de yazarın kendisinin de belirttiği gibi kitabın tarih felsefesi bakımından ana düşüncesini değiştirmiş değildir.

Beşir Ayvazoğlu, Peyami adlı eserinde Safa’nın Cumhuriyet Halk Partisi ile aynı çizgide olduğunu belirtme ihtiyacı hissetmesini dönemin yazı disiplininin

⁹² Safa, TİB, ss.190-192.

⁹³ Bu muhalefetin İsmet İnönü ve CHP’nin din karşısındaki duruşundan kaynaklandığını gösterir yazılar mevcuttur. Örneğin, “Cumhuriyet Halk Partisinin dinsiz tanınmasına sebep, bu parti organı gazetelerde dinsizliklerini saklamayan muharrirlerin her fırsatta Müslümanlığa hücum etmeleridir. (...)Partiyi temsil eden gazeteler ve müfrit ve şüpheli solcu propagandalarla yüzde sekseni Müslüman ve milliyetçi Türk milletini inciten yazar ve yazılardan kurtulmalıdır. Ancak o zaman, biz de, Cumhuriyet Halk Partisi’nin gerçek manasıyla laik mi, yoksa din düşmanı mı olduğunu anlayabiliriz.” (16.05.19456); “Cumhuriyet Halk Partisi, mikrofonunu ikide bir dinsizlere ve solculara kaptırmağa devam ettikçe, göğsüne ve sırtına halkın yapıştırdığı dinsiz yaftasından kurtulamaz. Hele, bu güne kadar, Müslümanlık hakkında ağzından bir tek güzel söz duymadığımız muhterem dostumuz İsmet İnönü’nün Türkiye’de mevcut olmayan irtica hareketleri aleyhine konuşmayı normal bir şekilde mevcut olan din hayatı ve hassasiyeti lehine konuşmaya tercih etmesi, Halk Partisi üzerinde biriken şüpheleri kuvvetlendirir.” (1 Nisan 1959)

Ergun Göze, **Kavga Yazıları Peyami Safa**, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, Temmuz 1997, İstanbul, ss.20-25.

getirdiklerinin haricinde milletvekili seçilmek istemiş olma ihtimaline bağlar ve Ahmet Ağaoğlu'nun şu sözleriyle görüşünü destekler: “Peyami Safa iki seneden beri tedricî bir değişiklik içindedir. Nihayet son merhalesini buldu. Anlaşıyor ki mebusluğu kurmuş. Belki de hakkı vardır. Bu politika memlekette en kuvvetli adamları bile düşürebilir.” Safa, 1950 seçiminde CHP'nin Bursa milletvekili adayı olduğuna göre bu iddia doğru olabilir. Ancak konuyla ilgili hiçbir şey söylemediğinden Safa'nın milletvekilliği isterken aktif siyasette yer almayı mı yoksa Ahmet Hamdi Tanpınar gibi, vekil maaşına kavuşup yazın hayatını rahatça sürdürmeyi mi hedeflediğini bilmiyoruz.⁹⁴ Tanpınar, 1944 yılında yapılan seçimde CHP'nin Maraş milletvekili olmuştu.

Farklar:

İlk baskı için hazırlanan “Başlarken” bölümü ikinci baskıda yer almamış, ancak daha sonraki yıllarda yapılan baskılara “birinci baskının önsözü” başlığıyla eklenmiştir.

İlk baskıdaki “Kemalizm, Hayat ve İdeal” başlıklı bölüm, ikinci baskıda “İnkılâp, Hayat ve İdeal” başlığıyla yer almıştır.

İlk baskıda “Kemalist Türk Milliyetçiliği” başlıklı bölüm, ikinci baskıda “Türk Milliyetçiliği” başlığıyla yer almıştır.

İlk baskıda “Halk partisi ve Altı Prensibi” başlıklı bölüm, ikinci baskıdan tamamen çıkarılmıştır.

Netice bölümünde yer alan bazı paragraflar yine ikinci baskıda çıkarılmıştır.

Bunların haricinde ikinci baskıda son bölüme kitabın ana fikir unsurlarından olduğu için “mistik” ve “matematik” düşüncelerin kısa bir izahı eklenmiştir.

Aşağıdaki metinler eserin 1939 yılında Kanaat Kitabevi tarafından yapılan birinci baskısı ve Ötüken Yayınları tarafından 1999 yılında yapılan baskı karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Peyami Safa'nın 1959'da yapılan ikinci baskıdan çıkarttığı “Başlarken” yayıncılar tarafından daha sonra yapılan baskılara “Birinci Baskının Önsözü” başlığıyla eklenmiştir, ancak Safa tarafından çıkarılan diğer bölümlere dokunulmamıştır.

⁹⁴ Beşir Ayvazoğlu, **Peyami (Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı)**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s.333.

Birinci baskıda yer alan ve ikinci baskıdan çıkarılan “Başlarken” bölümü:

“İslâm şarkla Hristiyan garp arasında çektiğimiz tercih sıkıntısı Tanzimat’tan evvel başlar. Gülhane Hattı da, Jöntürk İnkılâbı da, bize ait her şeyi ikiye bölerek, alaturka ve alafranga iki Türk ve iki Türkiye doğuran bu tereddütü kökünden söküp atamadı. Osmanlı İmparatorluğu’nun inhitat devrinde bu ikilik, Türk düşüncesinin en büyük meselesi ve Türk ruhunun en büyük işkencesi olmuştı: bütün ıslahat hamleleri ve ona ket vuran bütün irtica hareketleri, bütün fikir ve politika mücadeleleri bu ayrılıktan doğuyordu. Yalnız kültürümüzü ve yalnız –mesela şu musiki bahsinde olduğu gibi- güzel sanatlarımızı değil, köşe minderiyle Avrupa kanepesi veya mintanla Frenk gömleği arasındaki ayrılığa bile sirayet ederek evlerimizin eşyasını ve kılıklarımızı da birbirine düşüren bu ikilik, İslâm ve Hristiyan medeniyetleri arasındaki farkın her iki taraf softaları tarafından da şiddetle mübalağa edilmesi yüzünden, bir türlü ortadan kaldırılamamıştı.

Atatürk bir kılıç vuruşuyla, onu kökünden biçti; fakat hâlâ da, iki medeniyet arasında asırlarca süren bu ihtilâfı onun bir hamlede nasıl bitirdiğini izaha teşebbüs edenimiz olmadı. İslâm şarkı, Hristiyan garpla barıştırarak tesirlerini İran’a, Afganistan’a, Hindistan’a, Irak’a, Suriye’ye ve Mısır’a kadar yayan Türk inkılâbının dünya tarihinde ilk defa görülen bu orijinal tecrübesinin muvaffakiyet sırrını medeniyetlerin ve kültürlerin mukayesesinde arayan bir tek eser çıkmadı.

Bundan yüz sekiz sene evvel, Kaptanıderya Halil Paşa, Rusya’dan dönüşünde, “Avrupa’yı derhal taklit etmezsek Asya’ya avdete mecbur olacağız.” demişti. Bu “derhal” yüz sene sürdü. Bütün tarihimizde, Avrupa’nın ortasına kadar gittiğimiz halde, onu daima kendimizden ayrı bir şey gibi gördük. Bugün gene bir ayağımızı Avrupa’dan çekmemiş olduğumuz halde o görüşümüz devam ediyor: Bize göre Avrupa hâlâ başka bir dünya ve Avrupalı hâlâ başka bir insandır. Çünkü Avrupa derken biz, hiç de haksız olmayarak, bir kıta değil, bir medeniyet anlıyoruz.

Bir medeniyet ki, Renan’ın meşhur tabiriyle, Yunan mucizesinden doğmuştur ve Greko-Latin kültürüyle büyümüştür; bir medeniyet ki rönesansı idrak etmiştir ve bir medeniyet ki Hristiyanıdır. Fakat biz ki bu mucizeyi hiç yaşamamış görünüyoruz ve Arap-Acem kültürü içinde pişmişiz; biz ki rönesansın farkında bile olmamışız ve biz ki müslümanız, Kanuni zamanında olduğu gibi sade bir coğrafya Avrupalısı değil, bütün kültürü ve cemiyet müesseseleriyle bir medeniyet Avrupalısı da olabilir miyiz?

Atatürk buna “Evet!” dedi ve memleket, on beş seneden beri, bütün ruhu ve bütün taşı toprağı ile bu eveti yaşadı, bu eveti ikrar etti ve bu eveti gerçekleştirmek humması içindedir. Fakat biz bu diriltici, sıçratici ve koşturucu evetin bilgisini ve idrakini tamamlamak için iki medeniyet manzumesi arasındaki münasebet üstünde çok durmağa mecburuz: Dağınık ve bozuk birer mefhum oldukları halde, düşünce tarihimiz içinde, birçok millî zaruretlerin delâletiyle sadeleşerek birer kutup sarahatiyle beliren “Şark” ve “Garp” tabirlerini eşelemeğe, İslâm-Hristiyan ananeleri ve kültürleri arasındaki ayrılıkları ve beraberlikleri tayin etmeğe, iki âlem arasında sıkışan öz Türk düşüncesinin garp kültürünü benimseyebilmesi için taşıdığı büyük tarihî istidadları seçmeğe başlamak zamanı gelmemiş midir?

Yarınki nesiller, Türk inkılâbının en büyük meselesi üstünde, bugünkü fikir adamlarının on beş seneden beri hiçbir şey düşünmemiş veya ne düşündüklerini belli etmemiş olmalarına bir mânâ vermek isterken kimbilir ne kadar ve nasıl şaşıp kalacaklardır. Yapılanların çokluğu ve harikuladeliği karşısında yazılanların azlığını ve alelâdeliğini mazur gösterebilecek bir inkılâp

hızının baş dönmesi bu kadar uzun sürmeli miydi? Bugüne kadar Türk inkılâbına dair yazılan kitapların hepsi, din, kültür ve medeniyet bahislerini fazla kurcalamadan geçen birer hukukî ve siyasî tarih notudurlar. İlk mekteplerde okutulan yurt bilgilerinin biraz daha mufasssalından başka bir şey olmayan bu eserlerde inkılâbın ancak hukukî ve siyasî bünyesi tespit ve tasvir edilmiş olmakla kaldı. Felsefeci, içtimaiyatçı, ruhiyatçı ve daha bilmem neci olup da kendilerine topyekûn fikir adamı dediğimiz güzidelerin bu alakasızlıkları, en büyük meselemizi, şimdiye kadar yazılanların sadeliği içinde halledilmiş gördükleri için midir, yoksa, kavranamayacak ve dibine dalınamayacak kadar geniş ve derin bir mevzuun uçuşurumu önündeki baş dönmeleri hâlâ sonuna gelmediği için midir?

On beş seneden beri, otuz iki dışını kilitleyerek yutkunan ve susan Türk mütefekkirlerinin önünde tarihin yığıldığı meseleler, daha içindeki sırları değil, dışındaki bağları bile çözülmemiş sıra sıra denkler halinde duruyor; bunların isimleri bile Türk inkılâbı için neşredilmemiş bir tek cildi dolduracak kadar çoktur. Gözün kendi kendisini görememesi mazereti bir ayna parçası karşısında iflas eder. Türk milletinin kendi kendisini görmesine delalet edecek bir izah aynasına sahip olamayan Türk mütefekkirlerinin millî meselelere sıfırı tüketmiş bir tecessüsle arkalarını dönerlerken, bize kendimizden sonra alaka vermesi lâzım gelen dünya problemleri içinde ne aradıklarını sorabiliriz. Henüz bütün cihanın felsefî akideleri ve siyasî ideolojilerinin üstünde, ortaya bir “Türk meselesi” koymadık. Fikir adamı, sanatkar ve edebiyatçı, başına ait muammaların hallini, millî ve hayatî prensiplerin dışında, mücerred ve üniversal izah sistemlerinde arıyor; ressam, Göksu deresinin dibindeki yosunlu, tortulu ve alaca suyun rengiyle paleti arasındaki tereddütün izalesini Henri Matisse’den soruyor; edebiyatçı yalnız bu toprağın ve iklimin verdiği tuğyanların mânâsını ve ifade tarzını Valery’ye danışıyor; fikir adamı hâlâ Türk muammasına yalnız Kant’tan, Hegel’den, Marks’tan veya Meyerson’dan cevap bekliyor. En güzel ve en ulvî davamız olan inkılâbımız için de böyle. Yalnız Almanya’da veya Fransa’da Kemalizme dair yazılan eserlerin bizdekilerden daha çok olması, yerli düşüncenin kıtlığı ve yoksulluğu aleyhine ne utandırıcı bir nispettir!

Ben bu yazılarımda üstüne el dokunmamış mevzuları ortaya sermekten ve bunların düşünce prensiplerini çizmekten ibaret bir hedefe doğru yollanacağım; belki de bu meseleleri halletmek için yakalayabildiğim ipuçlarını daha mütehassıs ellere teslim etmekle kalacağım.

Benden yana başlamak.

Atatürk mucizesini kavramak teşebbüsünün icap ettirdiği bir giriş vardır: İnkılâptan evvelki fikir cereyanlarının galerisine bir göz atmak. Meşrutiyetten sonraki dolgunluğu, taşkınlığı, zenginliği ve coşkunluğu ile bu, çok canlı bir fikir ve iddia panayırıdır. Onu gezmeden, hiçbir ayağı yere basmayan ve muallakta şahlanan bir masal küheylanına bakar gibi Türk inkılâbının harikası önünde açıp kalmaktan başka ne yapılabilir?

*Oradan başlayacağım.*⁹⁵

Birinci baskıdaki “Kemalizm, Hayat ve İdeal” bölümünün başlığı, ikinci baskıda “İnkılâp, Hayat ve İdeal” şekline çevrilir. Bu bölümden altı paragraf çıkarılmıştır.

⁹⁵ Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Kanaat Kitabevi, 1. Baskı, 1939, ss.7-12.

Bu tarihten birkaç yıl önce Kemalizm'in dogmatik, nasçı ve akideci bazı izahları yapılmak istendi. Bunlar "ibtidada vücud vardı, madde vardı" prensibiyle Avrupa'nın yıllanmış materyalist akidelerine, yahut "fert yok, cemiyet var" gibi Gökalp artığı, fakat gene Avrupa milliyetçiliği temlerine, yahut da istihsal vasıtalarının devletleştirilmesi ilah... gibi sosyalist iktisat nazariyelerine bağlı fikir hareketleriydi. O zaman (1932-1933) Kemalizm'i Avrupa ideolojilerinden mülhem kapalı sistemler için hapsedmenin imkânsızlığına dair yüzlerce yazı yazdım ve bu tehlikeli dogmatizmle mücadele ettim. Burada iftiharla söyleyebilirim ki bütün o yazılarımla Halk Partisi'nden hiç de farklı düşünmemiş olduğumu sonrada Genel Sekreter Şükrü Kaya'nın ve o zaman İktisat Vekili Celal Bayar'ın muhtelif beyanatlarında gördüm.

O yazılarımdan bir müddet sonra, Ankara'da ilk matbuat kongresini kendi başkanlığı altında toplayan Şükrü Kaya, "Kemalizm, sağ ve sol formüllerin dar çerçevesi altına alınamaz" demişti. Fakat onun dördüncü parti kongresinde programı tahlil etmek için söylediği nutuk, Türk inkılâbının karakterini güzel olduğu kadar da sarih bir ifade içinde ortaya koyar:

"Türk demokrasisi bir nas, bir ayet değildir. Bir ruh, bir espri, bir mânâdır. Yapılan işler akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten sonra, muhit denilen bir icaba uydurularak tatbik edilirse fayda verir, kök tutar. Biz, filân millet veyahut filân yerde böyle yapmışlar, biz de aynini tatbik edelim diyenlerden değiliz. Biz memleketimize uygun olanı, ulus işine elvereni tatbik ederiz. Ulus işlerinde taklit ve dış görüşle beğendirme yerine hayata uygun yolları doğru buluruz."

Bugünkü Türkiye'nin kudretli başvekili Celal Bayar da, 1935 yılında iktisat vekili iken, İzmir fuarının açılış nutkunda Atatürk'ten aldığı direktifi şöyle hülâsa ediyordu:

"Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi XIX'uncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir.

"Devletçiliğin bizce mânâsı şudur:

*"Fertlerin hususî teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok işlerin yapılmadığını göz önünde bulundurarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüsle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi, liberalizmden de başka bir sistemdir."*⁹⁶

Birinci baskıdaki "Kemalist Türk Milliyetçiliği" bölümünün başlığı ikinci baskıda "Türk Milliyetçiliği" olarak değiştirilmiş, bu bölümden yaklaşık bir paragraflık kısım çıkarılmıştır.

"(...)Fakat Osmanlı milliyetçiliği Türk Ocağı ile Türk Yurdu arasında bir kürsü ve yazı coşkунlundan ibaret kaldı; ancak Atatürk gibi bir şefe kavuştuktan sonradır ki, Türk milliyetçiliği, dört yanına bakınma ve araştırma safhasından yapma ve yaratma safhasına geçebildi. Osmanlı milliyetçiliği sadece bir iştiyak, Kemalist Türk milliyetçiliği baştanbaşa bir gerçekleştirme iradesi ifade eder. Bir özleyiş halinde kalan Osmanlı milliyetçiliğinin hataları,

⁹⁶ Safa, TİB, 1. Baskı, ss.199-201.

aksiyon haline geçen Kemalist Türk milliyetçiliğinde kuvvetli bir tasfiyeye uğradı.”⁹⁷

Birinci baskıda bulunan ve ikinci baskıdan tamamen çıkarılan “Halk Partisi ve Altı Prensibi” başlıklı bölüm:

“Türk inkılâbını sırf idealist veya materyalist görüşle izahın kifayetsizliği, Türk milliyetçiliğini yalnız psikolojik ve yalnız ekonomik sebeplerin dar kadrosu içinde tahlil etmeği de elverişsiz bir hale sokar. Kemalizm’in tek başına hukukî ve siyasî yahut da tek başına tarihî maddeci izahlarında isabet olmadığını ileride göreceğiz.

Türk milliyetçiliği de Avrupa nasyonalizmi gibi büyük millî felaketlerin sosyal ruhî kompleksinden doğmuş olmakla beraber hukukî ve iktisadî bünyesinde hususî bir tekâmül geçirir: Demokratik çerçeve içinde kalır ve orta sınıfın bir yandan büyük sermaye tazyikine, bir yandan da işçi ihtilâl hareketine mukavemetinden doğan bugünkü Avrupa nasyonalizminin ekonomik esaslarından da ayrılır. Bunun için Türk inkılâbı milliyetçidir, faşist değildir.

Gene aynı sebeple, kapitalizmin tekâmülünden ve işçiyle sermaye arasındaki tezattan doğmayan Türk inkılâbı, devletçidir, fakat sosyalist değildir. Hukuken bu devletçilik, teşkilât-ı esasiye kanununun hükümleriyle inkılâbın demokratik bünyesine sıkı sıkıya bağlı olduğu için faşizm ve komünizmin devlet telâkkilerinden ayrıldığı gibi, iktisaden de şahsî teşebbüse yalnız kifayetsiz kaldığı noktalarda müdahale etmeği kendisine şiar edindiği için ferdiyetçi karakterini muhafaza eder. Bu devletçilik sosyalist olmadığı gibi tamamıyla antidemokratik ve tamamıyla antiliberal de değildir. Bütün tezahürlerinde o, devletle fert arasındaki münasebetlerin bize mahsus ihtiyaçlara göre tanzim edilmesinden doğmuş hususî bir kombinezon şeklinde görünür.

Türk inkılâbının “halkçılık” vasfı da sosyalist görüş ile mütalâa edilemez, Kemalizm’de hiçbir hususî ve muayyen sınıfı temsil etmeyen halk, içine bütün sosyal tabakaları alan geniş topluluktur ve bu mânâda milletin iç bünyeden görünüşüdür; bu bakımdan halkın hakimiyetiyle millî hakimiyet arasında kelime farkından başka bir şey yoktur. Bunun için Kemalizm’in bütün edebiyatında (nutuklarda, vesikalarda ve yazılarda) bu iki tabirin müteradif kullanıldığı görülür. Haçlılıkla milliyetçilik arasındaki fark, nihayet kitle ile enerji arasındaki münasebete irca edilebilir.

Türk inkılâbının “inkılâpçılık” vasfı ise bugünkü rejimin bir merhale olduğunu ve yarın değişebileceğini asla ifade etmez. O, ne tam demokrasiden tam devletçiliğe ve kolektivizmin herhangi bir şekline, ne de, bilâkis devletçilikten tam demokrasiye doğru bir tekâmüldür. O, her şeyden evvel, Atatürk’ün bütün nutuklarında görüldüğü gibi bir tarih, kültür ve medeniyet hamlesi ifade eder. Sadece hukukî veya sadece iktisadî değil, toplu bir tekâmüldür. Samsun’da verdiği konferansta Atatürk Halk Fırkası’nın esas rolünü izah ederken şöyle anlatmıştı: “Maksada isal eden yol birdir ve netice muayyendir. O da, cumhuriyeti takviye ve tarsin ile beraber fikrî ve içtimâî inkılâpta, medeniyet ve teceddüd yolunda azimkârane ve muvaffakiyetle yürümesini temine delâlettir.”

Türk inkılâbının “Cumhuriyetçilik” vasfı halkçılık vasfının hukukî ve siyasî şeklini tayin eder. Bundan da anlaşılır ki halkçılık, sarayın elinden hakimiyeti alarak halka veren cumhuriyetçiliğin tamamlayıcı vasfıdır. Nitekim “lâiklik” de klerikalizmi tasfiye ederek idareyi tamamıyla halka vermek

⁹⁷ Safa, TİB, 1. Baskı, ss.205-206.

bakımından cumhuriyetçiliğin diğer bir tamamlayıcı vasfıdır. Din ve devlet otoritelerini birbirinden ayıran lâiklik, onları birbirine karşı düşman değil, sadece nötrale eden bir harekettir. Devlet, dinin millet üstünde yalnız deruni plânda kalan ruhanî prestijine müdahale etmediği gibi, din ve devletin sosyal ve siyasî işine burnunu sokamaz. İlk bahislerde inkılâba ait vesikaları tetkik ederken de görüldüğü gibi Türk inkılâbı antiklerikaldir, fakat antirölijiyö (din düşmanı) değildir.

Bu altı esasiyle Halk Partisi mücerret bir sistem ve akide değil, realist bir program takip eder. Bu program, Avrupa'daki partilerin tâbi oldukları ideolojilerin ve fikir sistemlerinin hiçbirisiyle eş değildir. Avrupa'daki partileri parti yapan şey, onların karşısında birer antitez ifade eden muhtelif teşekküllerin bulunmasıdır. Memleketlerinde tek kalan faşist veya komünist fırkalarının bile öteki memleketlerde hem eşleri, hem de karşılık partileri vardır. Bunun için bir "cüzü'lük" ifade ederler. Fakat Halk Partisi'nin ne memleket içinde, ne de memleket dışında eşi veya muhalifi olan bir teşekkül yoktur. Bu parti bir "parça" değil, "bütün" ifade ettiği için, partiden ziyade, içine bütün milleti alan bir vatan cemiyetidir. Bu partinin azalarıyla dışarıda kalan Kemalistler arasındaki fark şudur: Parti azaları Kemalizm'in siyasî faaliyetine iştirak ettikleri halde parti dışında kalanlar, hususî veya halkevlerindeki aksiyonlarıyla yalnız kültür sahasını benimsemiş olanlardır. "Ankara" muharriri Bischoff Halk Partisi'ni Avrupa Partileriyle mukayese ederken (sahife 300) şöyle diyor: "Rusya'da, İtalya ve Almanya'da olduğu gibi, devlet, parti ideolojisinin bir mahsulü değil, parti, kurulan yeni devletin yeni ideolojisini millet ölçüsünde yaymak üzere Mustafa Kemal tarafından demokratça kurulmuş bir müessesedir. Bir yardım müessesesi ki, Türk milletini, Türk devletinin esasını teşkil eden altı prensibe göre, parti üyesi olarak değil, devletin vatandaşı olarak terbiye edecek ve yetiştirecektir."

Atatürk Balıkesir halkının kendisine sorduğu suallere verdiği cevapta Halk Partisi'nin rolünü şöyle çiziyordu:

"Bu milletin fırkalardan canı çok yanmıştır. Şunu arz edeyim ki başka memleketlerde fırkalar behemehal iktisadî maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınavlar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza etmek için teşekkül eden siyasi fırkaya mukabil diğer sınıfın menfaatini muhafaza maksadıyla başka bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Gûya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi teessüs eden fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Hâlbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içine bir kısım değil, bütün memleket dâhildir." "Halk Fırkası halkımıza siyasî terbiye vermek için bir mektep olacaktır."

Samsun'da verdiği konferansta da şu formülü buluyoruz:

*"Bugün milleti idare mes'uliyetini taşıyan heyet, bence, mefkûre ve maksat itibarıyla bütün millete şamil, unvanı Halk Fırkası olan cemiyet fırkasıdır."*⁹⁸

İkinci baskıda "Sonuç" bölümünden aşağıdaki beş paragraf çıkarılmış ve çıkarılan bu kısım yerine "Bu kitabın ana fikir unsurlarını teşkil eden "mistik" ve "matematik" düşüncesinin izahını 2. baskıya ilâve etmek lüzumunu da duyduk." açıklamasıyla bir parça eklenmiştir.

⁹⁸ Safa, TİB, 1. Baskı, ss.214-218.

“(...)Yunanistan’ın riyaziye kafasına ve Roma’nın site an’anesine varis olan garp medeniyetinin hizasına fırlayabilmek için, yalnız Türkiye değil, bütün şark, içi büyük rüyalar ve istidadlarla dolu uzun ve karanlık asırlardan beri Atatürk’ü bekledi.” diyordum.

Son birkaç asrın tereddi sebeplerini kılıcının ve dehasının ucu ile kazıyan Atatürk, vicdanında sakladığı ve saati çaldıkça perde perde açtığı büyük millî sırrı haber verirken, ilk anlarda bu tarihi kaderimizi nasıl sezdiğini ve nasıl gizlediğini millete şöyle anlatmıştı:

“Tezahür eden millî mücadele harici istilâya karşı vatanın kurtuluşunu yegâne hedef saydığı halde bu millî mücadelenin muvaffakiyete erdikçe safha safha bugünkü devre kadar millî hakimiyet idaresinin bütün esaslarını ve şekillerini tahakkuk ettirmesi, tarihin tabîî, zarurî ve önüne geçilmez icablarındandı. Bu mukadder tarih yürüyüşünün an’anevi itiyadlarıyla derhal ihtisas eden hanedan, millî mücadelenin amansız düşmanı oldu. Tarihin bu mukadder seyrini ilk anda ben de müşahede ettim. Fakat nihayete kadar şamil olan bu ihtisaslarımızı ilk anda kâmilan izhar ve ifade etmedik. Müstakbel ihtimaller üzerinde fazla beyanat, giriştiğimiz hakikî ve maddi mücadeleye hayalât mahiyeti verebilirdi. Haricî tehlikenin yakın tesirleri karşısında müteessir olanlar arasında, an’anelerine, fikrî kabiliyetlerine ve ruhî haletlerine mugayir olan muhtemel tahavvülâtta ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için amelî ve emin yol her safhayı vakit geçtikçe tatbik etmektir. Millet inkişafı ve yükselmesi için selamet yolu bu idi.

Bu son sözleri hulâsa etmek lazım gelirse diyebilirim ki ben milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak sırası geldikçe bütün ictimai heyetimize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.”

Artık bu sır, Atatürk’ün ve milletin müşterek vicdanı kadar büyük, muhteşem, ulvî sır, müstakil ve modern bir Türkiye içinde, bütün sadeliği ve açıklığıyla gözler önündedir: onu yaratanın peşinde ve açtığı sonsuz imkanların yolunda millî bir aşk ve ihtirasa medenî bir hesap ve şuur katarak yürümek, gitmek, alabildiğine gitmek...”⁹⁹

⁹⁹ Safa, TİB, 1. Baskı, ss.235-236.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PEYAMİ SAFA'DA SENTEZ FİKRİ, AVRUPALILAŞMA VE İNKİLÂPLAR

3.1. PEYAMİ SAFA'DA SENTEZ FİKRİ

Toynbee, medeni bir topluluğun bir başka medeniyet karşısında tehlikeye düşmesi halinde buna “zelotizm” ya da “herodyanizm” ile tepki verdiğini söyler. Bunların birincisi tehditle karşılaşan toplumun kendi kabuğuna çekilip geleneklerine sıkı sıkıya bağlanması; ikincisi ise düşmana karşı koymak için onun maddi ve manevi silahlarının kullanılmasıdır. Toynbee’ye göre herodyanizm, yani devrimcilik, ‘Batı meselesi’ karşısında zelotizmle, yani irtica ile kıyaslanamayacak kadar üstün bir çare olmakla beraber, gerçek bir kurtuluş yolu değil, tehlikeli bir oyundur. “(Herodyanizm) Bir nehri geçebilmek için at değiştirmeye benzer. (...)İki zaafı vardır. Birincisi bu hareket taklitçidir, yaratıcı değildir. İkincisi de yalnız münevver bir azınlığı uyandırmaktadır.”¹⁰⁰ Yani bu çeşit devrimler hiçbir zaman halka mal olmazlar ve bir seçkinler söyleyişi içinde kalırlar.

Safa, Toynbee’nin bir medeniyeti tamamen kabul etmek ya da tamamen reddetmek görüşlerinin haricinde üçüncü bir seçeneğin var olduğunu söyler. Bu da iki medeniyeti uzlaştırmak yani sentezci bir bakış açısına sahip olmaktır. Bu fikir bizi zelotizmin geriliğinden de herodyanizmin maymunluğundan da kurtaracaktır.¹⁰¹

Safa, Batıdan tekniği alabileceğimizi fakat Batı kültürünün Batı toprağına dikilmiş bir ağaç olduğunu, bu ağacın yemişlerini ülkemize bir ithal malı olarak getirmenin bizi muasır medeniyetlerin seviyesine çıkarmayacağını söyler. Ona göre, Asya’dan Avrupa’ya akın eden ve ikisinin birleşik bölgesi Orta Doğu’da yerleşen bir millet olarak, tarih ve coğrafyamızın bize emrettiği Doğu-Batı sentezi (fikri) Avrupa medeniyetiyle zorunlu temas halinde olan bütün Uzak ve Orta Doğu ülkeleri için de tek çankurtarandır. Hatta, Batı kültürü de böyle bir senteze mahkumdur.¹⁰²

Safa’ya göre biz batının yalnızca teknik tarafını, günlük hayat için yararlı tarafını görmekteyiz ve batının her şeyi halletmiş olduğunu düşünmemizin sebebi de bu. Batının 19. asırdan itibaren geçirdiği değişim sürecini dikkate almaz ve

¹⁰⁰ Safa, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:1, Aralık 1953, ss.7-8.

¹⁰¹ Safa, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:1, Aralık 1953, s.8.

¹⁰² Safa, “Avrupa’nın Kaçırılması”, (**Son Havadis**, 14 Kasım 1960), Dİİ, içinde, ss.100-102.

Rönesans'ta başlayıp 19. asrın ortasında artık geçerliliğini yitirmiş olan düşünce kalıplarıyla her şeyi halletmeye çalışırsak inkılâp-irtica kavgamız basit bir Karagöz-Hacivat oyunundan öteye geçemeyecektir. Tanzimat'tan beri devam eden batılılaşma çabamız tarihin getirdiği bir gerekliliktir ve devrimler yadırganmamalıdır.¹⁰³ Atatürk İngiliz tarihçinin söylediği tehlikeyi çoktan sezmiş (gibi) batılılaşma hareketimizi dil ve tarih çalışmalarıyla tamamlamak ve Türk milletinin Batı medeniyeti içine bir taklitçi gibi değil, kendine has bir kimlikle girmesini sağlamak istemiştir. Safa'ya göre Batı ve Doğu medeniyetleri arasında doğacak bir sentez hem mümkün hem de zaruridir ve böyle bir senteze ulaşmak Türk devrimini "Arap maymunluğundan Frenk maymunluğuna" atlayış gibi görünmekten kurtaracaktır.¹⁰⁴ "...Bizim mübarek devrimimizi ölü bir Batı anlayışına göre kalıplandırmamız ve Batı'nın bugünkü dinamizmini yapan fikir hummasını paylaşmaktan kaçınmamız, bizi donmuş bir örnek önünde pasif kalmağa ve onu maymunca taklit etmekten başka hiçbir şey olmayan tehlikeli bir mimetizm içinde kısırlaştırmaya götürür."¹⁰⁵

Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar'da da görüldüğü gibi "Doğu"yu her bölgesinde aynı özelliklerin olduğu bir bütün olarak değerlendirmekten kaçınır, Uzak Doğu ve Orta Doğu'yu; Buda'nın, Konfüçyüs'ün, Brahma'nın Doğusuyla, Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın, Hz. Muhammed'in Doğusunu bir tutmaz. Orta Asya ve Orta Avrupa arasındaki hareketlerinden sonra Orta Doğu'da yerleşen bizlere sahip olduğumuz tarih ve coğrafyanın Asyalı olmak kadar Avrupalı olmayı da emrettiğini ve bu ikisi arasında denge kurmamız gerektiğini, ağırlığımızı yalnızca birine yüklediğimiz gün batacağımızı söyler. Geriliğimiz, yaşadığımız bütün sıkıntılar, bocalamalarımız bu dengeyi bulamayıp ağırlığımızı yalnızca bir tarafa vermemizden kaynaklanmaktadır. Sentez, zorunludur.

"İki dünyayı birleştiren terkinin sırrı nedir? Ruhla bedeni, sezgi ile bilgiyi, metafizikle fizik'i, şuuraltı ile şuur, dünle yarın, an'ane ile inkılâbı, kökle dalı, görünmezle görünürü, mana ile maddeyi, yaratanla yaratılanı birleştiren büyük sentez ne ise odur.

Geçmiş unutacak kadar hafızasız, geleceği tasavvur edemeyecek kadar hayalsiz bir millet yaşayamaz.

¹⁰³ Safa, "Yirminci Asrın Mânâsı", **Türk Düşüncesi**, Sayı:1, Cilt:1, Aralık 1953, ss.72-74.

¹⁰⁴ Safa, "Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti", **Türk Düşüncesi**, Sayı:1, Aralık 1953, s.9.

¹⁰⁵ Safa, "Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti", **Türk Düşüncesi**, Sayı:1, Aralık 1953, s.7.

Bizim kaderimiz zamanın ve mekânın dışında değildir, tarihin ve coğrafyanın içindedir: Doğu ile Batı arasında kolan vurmuş bir milletin tarihi ve Orta-Doğu'da karar kılmış bir milletin coğrafyası.

Karar kılma, dinamik mekikliği kaybettiği zaman, orta, boşluktur. İki ucu birleştirme hamlesinin merkezi olduğu zaman, doluluğun ta kendisidir.

Ortadoğu'da doğu-batı kutuplaşması zaruridir. Bu çatışma aklın emri ve kontrolü altında kaldıkça yaratıcı, ihtirasın şaşkınlığı ve ölçüsüzlüğü içinde kaldıkça batıricıdır.

İnan ve düşün! İkisi birbirini bozmaz, tamamlar. Doğulu gibi inan, Batılı gibi düşün. Tap ve bil. İmansız ilim ve ilimsiz iman, tek ağızlı makas.

Kalbini Doğuya, kafanı Batıya bağla: Kendini bulursun.

Yobaz kavrayamaz, bunun için tek taraflıdır.

Bize (dinbaz) ve (devrimbaz) değil, dindar ve inkılâpçı lâzım.

Şekilde kalan din ve şekilde kalan inkılâp, ruhunu şeytana satmıştır.

İmansız din ne kadar sahte ise, ilimsiz, izahsız ve ispatsız inkılâp da o kadar uydurmadır.

*Aman dostlar, aman çocuklar! Yobaz olmayın: Ne din, ne devrim yobazı. Daima muarızınızın da haklı olması ihtimalini düşünün; unutmayın ki herkesin biraz hakkı vardır ve unutmayın ki, hakkın bütünü yalnız Cenabı Hak'tadır.*¹⁰⁶

Safa'nın inkılâba dair en çok üzerinde durduğu konu –devamını sağlamak için Batı bile böyle bir senteze muhtaçken- bizim köklerimizle bağlantımızı koparmamak ya da –koptuğunu düşünenlere göre- tekrar kurmak için teşebbüslerde bulunulmaması, durgun kalınmasıdır. İnkılâbın ilk zamanlarından yapılmasını beklediği ve bazıları vaat edilen sözlerin, zaman geçtikçe yerine getirilemediğini görmesi, bizi geçmişimize bağlayacak ve gençlerimizin köksüz kalmasını engelleyecek hamlelerin yokluğu –örneğin harf inkılâbından sonra eski eserlerimizin Latin harflerine aktarılmaması- rahatsızlık uyandırmaktadır. Ona göre “yarınki gençler inkılâbın ne olduğu üzerinde düşünmeden, sıfırdan başlayan bir inkılâbın mümkün olduğuna inanarak dün ve yarını birbirine bağlayan bütün köprüleri yıkmaya kalkışımıza” hayret edecektir. Osmanlı kültürü artık olgunluğunun son haddine varmıştı ve değişmesi gerekiyordu, fakat bu değişim yine kültürden kaynaklanan bir teknikle sağlanabilirdi. Bizde inkılâp hareketleri Tanzimat'tan beri halktan değil, saraydan, ordudan ve devletten geldiği için halka sirayet etmiş bir şuur yoktur. Yeni yapımızı kurarken eski yapının sağlam kalan unsurlarından nasıl yararlanacağımızı bilemememizin sebebi de budur. Safa bunu anlatmak için o dönemde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetini sembolize ederek başka yazarların da kullandığı konak-apartman benzetmesine başvurur:

¹⁰⁶ Safa, “Bir Ortadoğulu'nun Düşünceleri”, (Tercüman, 27 Nisan 1959), Dİİ, içinde, ss.85-88.

“Konağı yıktık. Fakat onun sağlam kalmış malzemesinden yeni bir binada nasıl faydalanacağımızı bilmediğimiz için, onun yerine bir apartman çıkamadık. Osmanlı kültürünün harabeleri önünde, şaşkın, birbirimize bakıyoruz. İçinde boğulduğumuz kültür buhranının sebebi budur. İnkılâbın çaçaron ve demagoglarına değil, yüksek mimarlarına ihtiyacımız var.”¹⁰⁷

Safa, bizde Batı kültür ve medeniyetinin çevre şartlarını hazırlayacağı yerde, bir çırpıda sonuç elde etmek isteyen aceleci, taklitçi ve tercümeçi inkılâplarımızın yaratıcılık ruhundan mahrum olmasını; Batı medeniyetinin teşekkül unsurları arasında, batılıya zengin bir iç hayatı kazandıran dinin, ruh ve ahlak değerlerinin rolünün bilinmemesini; Batı’nın bir turist gözüyle görülüp Avrupa medeniyetinin teknik ve endüstri medeniyetinden ibaret sanılmasını ve ilerilik imkanlarının yalnız müsbet ilim ve materyalist felsefede aranmasını; Batı’nın matematik ve Doğu’nun mistik ruh yapılarını aşan bir sentez yerine, ya birincide ısrar eden solcu veya ikincide kalan sağcı kutuplar arasındaki çatışmanın bizi yaratıcı ve orijinal milli hamlelerden yoksun bırakmasını bizi geri bırakan unsurlar olarak sayar.¹⁰⁸ Avrupalı olma davası basit değildir. Avrupa âlim, filozof ve düşünürleri bile Avrupa kültürü ve medeniyetini çok farklı şekillerle tarif ederken bizim mahiyetini tam olarak bilmeden Avrupa’yı örnek almaya çalışmamız doğru değildir. Bu meseleyi halledebilmek için Avrupa’daki tüm iddiaları dikkatle incelemeli, Avrupa medeniyetinin kökeni ve gelişme evreleri gibi kısımlarını anlatan kitapları Türkçeye çevirmeliyiz.¹⁰⁹ Ancak sadece basit tercüme hareketleri de ihtiyacımızı karşılamaya yeterli olmayacaktır, çünkü “tercüme, bir milletin, başkasının zekasıyla düşünmesi, kendi kendisi olmaktan istifa etmesi demektir.” Tercüme, bize de kendi düşünce sistemimizi oluşturmaya yettiği ölçüde faydalı olacaktır. Ancak Safa, bizde tercümenin önce doğuya sonra batıya karşı gösterilen maymunca bir hayranlığın kaynağı olmaktan öteye gitmediğini düşünmektedir. Bu sebeple Batının yaşadığı dönüşümü kavrayabilmek için felsefeye ve filozoflar yetiştirmeye de ihtiyacımız vardır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Safa, “İnkılâbın Mimarisi”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:20, Cilt:4, Temmuz 1955, s.65.

¹⁰⁸ Safa, “Geriliğimizin Sebepleri”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:35, Cilt:6, Aralık 1956, ss.14-18.

¹⁰⁹ “Peyami Safa, Batı medeniyeti taraftarlarına şu soruyu yöneltir: Hangi Batı? Aguste Comte’un Batısı mı? Yoksa Emile Boutroux’nun, Einstein’in’in, Heisenberg’in Batısı mı?” Ergun Göze, **Peyami Safa’nın Türk Düşüncesindeki Yeri**, Boğaziçi Yayınları, Ağustos 1997, İstanbul, s.39.

¹¹⁰ Safa, “Yirminci Asrın Mânâsı”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:1, Cilt:1, Aralık 1953, ss.72-74.

Safa, bu satırlardan yaklaşık bir yıl sonra cumhuriyetin bütün eksikleri tamamlayan bir son değil, bir başlangıç olduğunu söyler ve hâlâ halletmemiz gereken problemlerimiz olduğunu yazar:

“Otuz bir yıl önce (tarihin zaman ölçüsüne göre, bu, otuz bir dakika gibi bir şeydir) doğan inkılâp, bütün meselelerimizi halletmek şöyle dursun, onların henüz adını bile koyabilmiş değildir. Bir idare mekanizması reformu, memleketi yeni baştan teşkilatlandırma davası, bir sosyal adalet meselesi, halkı ve gençliği, arsa, apartman, otomobil sahibi olmaktan ve keyif çatmaktan daha üstün bir ideale bağlamak problemi ve daha niceleri hâlâ hâlâ açıktadır.

Cumhuriyet inkılâbından sonra, memleketin yeni bir anlayışla çok büyük silkinme ve kalkınma hamleleri yaptığı muhakkak. Fakat bunların bir kısmı inkılâp yapmamış memleketlerde de görülen normal ve zarurî ilerleyişlerdir.”

Safa’nın bunları dile getirmesine yol açan olan şey gazetede bizden ayrılmış bir Balkan memleketinin fabrikalarında üretilen telefonun reklamını görmesidir. Safa bu nedenle yaptığımız inkılâbın çok büyük olmasına rağmen aldığımız sonucun bu kadar büyük olmadığını söyler. Bu sebeple gereğinden fazla övünmeğe de dövünmeğe de düşmeden Cumhuriyetimizin her yıldönümünde yeni hamleler yaparak daha dün bize bağlı olan yabancı milletlerin üretimlerine muhtaç olmaktan kurtulmamız gerekmektedir.¹¹¹ Çalışma tarzımızı, devletin mevzuat yoğunluğu dolayısıyla ortaya çıkan işleyiş yavaşlığını değiştirmeli ve inkılâbımızı bu yönden romantik devreden realist devreye geçirmeliyiz. Hâlâ Osmanlı Devleti’nin idare bünyesini kullandığımızı söyleyen Safa’ya göre bu, inkılâbımızı tamamlayacak temelli bir inkılâptır.¹¹²

Bundan sonra “inkılâp devamıza layık olduğu büyük mesele haysiyetini kazandırmak için” onu soğukkanlı ve objektif biçimde tartışmalıyız. Bunlar yapılmadan günlük birkaç makale ile bu davayı halletmek mümkün değildir.

“Dava basit değildir. Günlük makalelerle halledilemez. “Avrupa nedir?” sorusuna coğrafyanın, tarihin, mitolojinin, eski Yunan gemicilerinin, Roma fatihlerinin, Akdeniz kültür ve medeniyetinin, Hristiyanlığın, yeni çağ ilim ve düşünce adamlarının verdikleri cevapları inceledikten sonra, ilim bakımından en doğru hükme varan eserlere ihtiyaç vardır. Mahiyetini bilmeden örnek edinmeğe kalktığımız Avrupa kültür ve medeniyetinin bugünkü safhasını, mânâsını ve gelişme istikametini tayin etmek lafazanlık konusu değildir. Inkılâp

¹¹¹ Safa, “Cumhuriyet İnkılâbı Bir Son Değil Başlangıçtır”, (Milliyet, 29 Ekim 1954), Dİİ, içinde, ss.103-104.

¹¹² Safa, “Cumhuriyet İnkılâbını Tamamlayacak İnkılâp”, (Milliyet, 17 Kasım 1954), Dİİ, içinde, ss.104-106.

davamıza layık olduğu büyük mesele haysiyetini kazandırmak için, onu soğukkanlı ve objektifin akıl ve ilim planında ortaya koymak ve tartışmak zorundayız.

Ne kadar geç kaldığımızın farkında mısınız?”¹¹³

Safa, Doğu-Batı sentezi hakkındaki fikirlerini bir ütopya olarak son romanı olan *Yalnızız*’da da anlattı. Ütopya olarak tasarlanan “Simerenya” adındaki ülke bütün zıtlıkların barıştığı bir mutluluk adası ve romanın en önemli karakteri (ve yazarın sözcülüğünü üstlenen) Samim’in sıkıldığı zamanlarda kendisini attığı bir hayal ülkesiydi.¹¹⁴ Romanın sonunda Samim’in Simerenya’yı düşünürken “Ey insan! Bu kitabı sana ithaf ediyorum.” cümleleriyle başlayan ve “Arşı geç, ferşi atla, sidreyi aş / Gör ne var maverada ibrethiz.” dizeleriyle biten bir iç konuşması var. Bu satırlarda da Safa’nın, makalelerindeki batının maddesini almaya karşılık doğunun manasını da bırakmama tavsiyesi gibi, insanı maddeyi, ölçme sevdasını, matematik ve fizik düşkünlüğünü, nicelik fikrini kovmasını, kendini, ruhunu ve kendi içinde Allah’ı bulmasını istediğini ve “Ortaçağ papazında haklı olarak ayıpladığın dar kafalılığın anlayış sınırlarını daha fazla daraltıran beş duyu idrakinin kapalı dünyası içinde kalma.” dediğini görürüz.¹¹⁵

Onun Doğu-Batı sentezi fikri evrensel insanlık alemi içinde Türk milletinin milli özelliklerini kaybedip kozmopolitliğe doğru gidişini engellemek için gösterdiği çabadır. Bu sebeple doğuya has olan “kuvvetli seziş istidadı” gibi özelliklerimizi bırakmamamız gerektiğini hep vurgulamış, evrensel olanın karşısında yerel olanın da yok olmayıp sağlamlaşması için uğraşmış,¹¹⁶ kendini de karşısındakini de reddetmeden oluşturacağı sentezde insanın, bütünlüğünü ve tamlığını bulabileceğini, bu sentezin bütün insanlığın kaderi olduğu savunmuştur.¹¹⁷

¹¹³ Safa, “Avrupalılık Meselesi”, (Tercüman, 12 Nisan 1959), Dİİ, içinde, ss.99-100.

¹¹⁴ Beşir Ayvazoğlu, Peyami Safa’nın Batı Medeniyetine Bakışı, **Atatürk ve Döneminden Medeniyete Bakışlar Paneli Bildirileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s.178.

¹¹⁵ Safa, **Yalnızız**, Ötüken Neşriyat, 17. Baskı, İstanbul, 2007, ss.389-390.

¹¹⁶ Aytaç Yıldız, “Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet Muhafazakârlığı: Peyami Safa’nın Kemalizm Yorumu”, **Doğu-Batı**, Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi, Sayı:58, s.210.

¹¹⁷ Safa, “Doğu-Batı Sentezi” (Doğu-Batı sentezi eserinin önsözü), 29 Mayıs 1961, **20. Asır Avrupa ve Biz**, (YAA), içinde, ss.203-204.

3.2. PEYAMİ SAFA’NIN DİL ANLAYIŞI VE DİL İNKİLÂBI

Mustafa Şekip Tunç’un “inkılâbımızın monografisi” olarak değerlendirdiği; Safa’nın, kitabının iki baskısı için ayrı ayrı hazırladığı önsözlerde ve içerisinde de sık sık benzer türde başka bir eserin yazılmadığını vurguladığı ve özellikle yazıldığı dönem için hayli önemli olan Türk İnkılâbına Bakışlar adlı eserinde inkılâp hareketimizi (milliyetçilik ve medeniyetçilik olmak üzere) iki köke bağlamıştı. Dil ile ilgili olan inkılâplar bu iki başlık altında ayrı ayrı yer almıştı. Güneş-Dil teorisi, dilimizdeki tasfiye hareketi, Öz Türkçe soyadları kanunu, ezanın Türkçeleştirilmesi ve Kur’an’ın Türkçeye tercüme ettirilmesi milliyetçilik kanalına; Latin harflerinin kabulü ise medeniyetçilik kanalına bağlanmıştı. Pek çok gazete ve dergide konuyla ilgili hayli yazısı bulunan Peyami Safa’nın, Türk İnkılâbına Bakışlar’da bu bilgi dışında harf inkılâbı hakkında yapılmış farklı bir yorumuna rastlamak güçtür. Bu eser haricinde yazdıkları ise bir kitap hacmini dolduracak kadar fazladır.

Safa’nın dil devrimi çerçevesinde gerçekleştirilen değişiklikler, özellikle dilde özleşme ve Latin harflerinin kabulü hakkında pek çok yazısı vardır. Bu yazılardaki eleştirilerinin en özet haliyle dilde sadeleşmenin basitleşmek ve halk dilinin kullanılmasının argo kullanmak olarak anlaşılması hakkında olduğunu; harf inkılâbı hakkındaki görüşlerinin ise alfabe değişikliğinin yapılmasından ziyade bu değişiklikten sonra gereken çalışmaların yapılmamasıyla ilgili olduğunu görürüz.

Safa’nın harf inkılâbının gerçekleştiği günlerde hissettiği yoğun muhalif duyguyu Ergun Göze’den öğreniyoruz. Göze, Peyami Safa’nın kendisine “Günlerce odama kapandım, hafakanlar geçirdim.” dediğini anlatır.¹¹⁸ Bu bunalım hali Beşir Ayvazoğlu’nun Peyami adlı eserinde Fikret Adil’den alıntılanadığı bölüme bakarsak diğer gazeteciler arasında da vardır: “Bâbîâlî’de eski hayat kalmadı. Yeni harflerin kabulü dolayısıyla birdenbire meydana çıkan buhran hepimizi bir tarafa fırlattı. Artık hayatını kazanmak için iki üç gazetede, tercüme ve istihbarat işlerinde çalışmak mecburiyetinde idim.”¹¹⁹

¹¹⁸ Göze, Peyami Safa- Nazım Hikmet Kavgası, s.78.

¹¹⁹ Ayvazoğlu, Peyami, s.96, içinde, Fikret Adil, Asmalımescit, 1933, s.76.

Safa'nın, dil devriminden sonra yazdığı gramer kitapları¹²⁰ ve katıldığı kongrelerle devrimin içinde olduğu izlenimi olsa da, kongrede alınan kararların tamamen taraftarı olmadığını, yazdığı yazılardan ve en nihayetinde savunduğu görüşleri¹²¹ kurultay mensuplarına kabul ettirememesi sebebiyle artık kurultaylara gitmeyip yönetim kurulundan ayrılmasından anlayabiliriz.

1928'de yazı inkılâbı ile ilk aşaması, 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile ikinci aşaması başlayan, 1938'e kadar en köklü değişimin yaşandığı ve sonrasında da farklı yoğunluklarla devam ettiği dil devrimi sürecinde yazdığı yazılar incelendiğinde Safa'nın fikirlerinde büyük değişiklik olmadığı dikkati çekmektedir.

Harf inkılâbının henüz çok taze olduğu dönemde, 1930'da Agah Sırrı Levent tarafından yapılan röportajda Safa “Ne okuyacağız?” diye sorduktan sonra “Yarınki nesillere acırım.” der. Bu acımanın sebebi eski harflerle yazılmış olan kitaplarımızın Latin harflerine çevrilmeyişi, üstelik çevrilse bile yeni baskılar yapmanın getireceği külfete yetişilemeyecek olunmasıdır.

“Yarınki nesiller için dünden kalan en lüzumlu eserleri yeniden neşretmek mümkün değildir. Maarif Vekâletinin yirmi senelik neşriyat bütçesi bile bu büyük işe kâfi gelmez. Meselâ yalnız bir “Kâmus ül alâm” neşretmek için bugün yüz elli bin lira lazımdır. (...) Size böyle takribi olarak değil, kat'î bir hesaplâ yarınki nesillere eski Türkçenin lüzumlu eserlerini okutmak için milyonlarca liraya ihtiyaç olduğunu ispat edebilirim. Halbuki şu zamanda zavallı Babîâli caddesi, 10 formalık küçük bir cilt kitap basmak için ne sıkıntılar çekiyor!”¹²²

Bu duruma çözüm olarak Latin harflerinin yanında eski harflerin de öğrenilmesi önerisini getirir. Bu fikrini sonraki yıllarda da pek çok kez yineleyecek, onu Latin harflerini atıp yerine Arap harflerini getirmek istemekle ya da mürtecilikle

¹²⁰ Cumhuriyet Mekteplerine Alfabe (1929), Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat (1929), Yeni Talebe Mektupları (1930), Türk Grameri (1931-1934), Okul Grameri El Kitabı (1941-1942), Dilbilgisi Okul Grameri El Kitabı (1942-1943)

¹²¹ Bu görüşler: 1) Öz dil yoktur. Milletler arasında zaruri kültür mübadeleleri neticesinde her dil yabancı dillerden kelime almıştır. Her dil mürekkeptir. 2) Bölge dilleri arasındaki mücadele neticesinde bir memleketin umumi dili (grameri, fonetiği, sözlüğü) teşekkül etmiştir. Fransa'da İle de France (Paris), İtalya'da Floransa (Dante devrinde), Türkiye'de İstanbul dili ve lehçesi müşterek dil (Langue Commune) halini almıştır. Bölge dillerinden müşterek dile kelime aktarılamaz. 3) Yeni teşkil edilen kelimelerin, yerini aldıkları yabancı kelimelerden daha fazla müşterek dil, kaide, şive, âhenk, kullanış, fonetik vasıflarına uygun olması lazımdır. 4) Halk dilinden ilim terimi yapılamaz. İlim dili hususî dildir. Onu yalnız ihtisas sahipleri anlarlar. 5) Halk dili, yazı dili ve edebiyat dili ayrı ayrı nevilerdir. Halk diline inen bir yazı ve edebiyat dili soysuzlaşır. (Shakespeare'nin bütün eserlerinde otuz bin kelime vardır. Shakespeare halk diliyle yazsaydı eserlerinin en basitini bile yazamazdı.) 6) Dilde inkılâp olmaz. Yavaş veya süratli gelişmeler olabilir. Yavaş gelişmeleri hükûmetler, akademiler, edebiyatçılar ve basın süratlendirebilir. (“Dilde Özleşmenin Hudutları”, **Milliyet**, 4 Nisan 1958)

¹²² Göze, Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgaşı, s.80.

suçlayanlara pek çok kez “Lâtin harflerini atmayı hiçbir zaman düşünmüş ve yazmış değilim” (Bir İnkâr Faciası, Milliyet, 14 Ekim 1958); “Devrimbazlar mugalata yapmasınlar. Lâtin harflerini atıp Arap harflerini getirmek istemiyoruz.” (Arap Harfleri, Türk Düşüncesi, Ağustos 1959); “Arap harflerini değerlendiren yazılarım yanlış tefsirlere yol açıyor. Benim Lâtin harflerinin kalkmasını istediğime hükmedenler var. Lâtin harfleri kalkamaz.” (Arap ve Lâtin Harfleri, Tercüman, 9 Temmuz 1959) gibi sözlerle karşı çıkacak ve yeni neslin eski harfleri de öğrenmek için çaba göstereceklerine dair taşıdığı ümidi dile getirecektir:

“Yarınki nesillere bırakabileceğimiz kütüphane birkaç mektep kitabı ile birkaç güzelce eserden fazla hiçbir şey ihtiva etmeyecektir.

Bu kadar züğürt bir irfana tevarüs eden yarınki nesillere acırım. Fakat onların Eski Türkçe ile yazılmış eserleri okumak için eski harfleri öğrenmek dirayetini göstereceklerini ümit edelim. Benim yedi sekiz yaşında bir çocuğum olsaydı ilk işim kendisine eski harflerimizi yenilerle beraber öğretmek olurdu. Yeni harfleri kabul eden bir inkılâp eski harflerle yazılmış Türk kitaplarının yeni nesillere okutmanın çaresini bulmağa mecburdur. Bu vazife de bana değil o inkılâbı yapanlara düşer.”¹²³

3.2.1. Dilde Sadeleşmeye Getirdiği Eleştiriler

Dil kavramı, dilbilimciler tarafından insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal ve canlı bir varlık olarak tanımlanır. Dile insanların istedikleri gibi hükmedemeyecekleri, aksine dilin tabiatine uymağa mecbur oldukları savunulur. Onun kendi doğasına ait olan kanunlar, yine kendi bünyesinden kaynaklanan çeşitli sebeplerle zaman zaman değişebilir. Dilin tarihi boyunca birtakım aşamalar geçirdiği görülür. Bu aşamalar sırasında dile yeni kelimeler kazandırmak için yapılan müdahaleler, dilin öz kurallarına aykırı olmamalıdır; çünkü dil, ancak normal bir müdahaleyi kabul eder, zorlamaları kabul etmez. Eğer dilin doğal gelişimini engelleyen unsurlar varsa, bunların temizlenmesi, normal bir müdahaledir.¹²⁴

Peyami Safa, gramer kitapları da yazan ve dilbilgisi ile ilgili pek çok yazısı olan, dili sadece çok iyi kullanan bir edebiyatçı değil aynı zamanda dil üzerinde düşünen biridir. Yıllardan beri süregelen dilde özleşme hareketine belirli ilkeler içinde katılır. Reddettiği nokta artık Türkçeleşmiş olan sözcüklerin bile atılması,

¹²³ Göze, Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası, s.80.

¹²⁴ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, 2004, ss.3-4.

yerine halkın bilmediği sözcüklerin yerleştirilmeye çalışılması ve dilin fazlaca basitleştirilmesidir. Dildeki özleşmeye değil bu özleşmenin zorlama ile yapılmağa çalışılmasına, yani faaliyetin kendisine değil uygulanış şekline karşıdır. Dışarıdan müdahale edilmediği takdirde de dilde, zaman içerisinde bir özleşme oluşmaktadır. Buna “Fuzûlî ile Bâkî’nin, Bâkî ile Nedim’in, Nedim ile Yahya Kemal’in Türkçeleri arasında farklar malumdur.” diyerek dikkat çeker.¹²⁵ Dilin daha kolay anlaşılması uğruna ince anlam ayrılıklarını kaybettirecek şekilde kullanılmaya alışılmasına da karşı çıkar:

“(...)Bu cereyanda birbirinden büsbütün ayrı iki şey birbirine karışmıştı: Lisanın tasfiyesi ve özleşmesi başka, halk tabirlerinin istilâsına uğrayarak nüanslarını kaybetmesi başkadır. Halka doğru inmek orada kalmak için değil, onu yukarıya çıkarmak içindir. Folklor bir edebiyat örneği değil, sadece bir etnoğrafi tetkik mevzuudur.

(...)Bir başka zaruret de lâtîn harflerinin kabulünden doğmuştur. Halk bunları güç söküyordu. Gazeteler halkın okumasını ve okuduğunu anlamasını kolaylaştırmak için, ilk senelerde fikrî ve edebî disiplini, adi fakat aydınlık bir ifadeye feda etmek mecburiyetinde kaldılar. O tarihte halkın mücerret fikirleri kavrayıştaki terbiyesinden evvel rahat ve kolay okuyabilmesi düşünüldü. Bugün o zaruret kalmadığı için bayağılığın bu mazereti makbul olamaz.”¹²⁶

Safa, tekamülün zordan kolayla doğru değil, kolaydan zora doğru olması prensibine dayanarak, bizim kolayla kaçtığımızı ve bu süreci tersine çevirdiğimizi, daha yüksek bir kültür seviyesinin getirdiği zorluklardan kaçmak için kolay olanı tercih etmemizin bizi daha büyük zorluklarla karşılaştırdığını söyler ve alfabeden birçok gerekli harfin atılmasını, imlâda kuralları değil fonetiği dikkate almamızı, Osmanlı Türkçesi içinde kullandığımız anlam inceliklerine sahip kelime ve deyişleri tasfiye etmemizi kaçtığımız kolaylıklar arasında sayar. Olması gereken değil, olan sadeleşme hareketlerini şu sözlerle eleştirir:

“Dilde bize sadeleşme gibi görünen şey çok defa basitleşmedir; özleşme gibi görünen şey çok defa kısırlaşma ve hışırlaşmadır. İfade etmek zorunda olduğumuz sayısız mana farkları ve incelikleriyle dil hazinemizin, imlâmızın ve alfabemizin yetersizlikleri arasındaki uçurum, kaçındığımız zorlukların hepsini bize aratan, aşılmaz bir derinliktedir. Tekâmül istikametinin tam tersine, mürekkepten basite doğru gitmeğe çabaladıkça, yalnız dil değil, her kültür meselemizi çıkmaza sokan buhranlardan kurtulamayacağız.”¹²⁷

¹²⁵ Safa, “Birkaç Okuyucumuza Mektup”, (Tercüman, 13 Mayıs 1959), **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, (OTU), içinde, ss.240-242.

¹²⁶ Safa, “Argo ve Halk Tâbirleri”, (**Cumhuriyet**, 25 Nisan 1939), OTU, içinde, ss.27-29.

¹²⁷ Safa, “Bir Hastanın Başucunda”, (**Ulus**, 24 Mayıs 1951), OTU, içinde, ss.147-148.

Yazarların dil kullanımında sıradan ve yüzeysel kalmasının sebebini bazen az bir ücret karşılığında, dinlenme izinleri olmadan çalışmaları ve yazılarını yetiştirmek için uğraşırken kurdukları cümleler üzerinde düşünmeğe fazla zaman ayıramamalarına, dolayısıyla kısa ve basit cümlelerle yazmalarına,¹²⁸ bazen de halkçılık fikrinin yanlış anlaşılmasına bağlar:

“Eskiden, orta ve yüksek tahsil gençliği arasında “yahu...” demek, yerine göre bir ayıptı; bugün aynı tahsil gençliği arasında “ulan...” demek, yerine göre bir samimiyettir. Fakat, ben ne stadyum ne de mektep gençliğini ayıplayacağım. Mektep veya halk çocuğu. Üstüne muhitinin kondurduğu her tesirin şeklini alan gevrek, mukavemetsiz, kıkırdak halinde bir şahsiyet, yahut şahsiyetsizlik çağı içindedir. Ona bu tesirler nereden geliyor? İtiraf edelim ki bizden.

Bizden geliyor. Çok ters anladığımız demokrasi ve halkçılık, fikirlerimizden, edebiyatımızdan geliyor. Yuhayı, ulanı mısraları içine alan şairleri alkışlayan biziz; bunları mektep kitaplarına sokan biziz.

Bin defa yazıp söyledik, halk dili başka, argo başkadır... ”¹²⁹

Çözüm için öncelikle istenenlerden biri (1939 yılında) özel yayınlar ile resmî yayınlar ve ders kitapları arasında bulunan ikiliğin ortadan kaldırılması ve tüm bu yayınlarda o günkü yazı dilimizin kurallarına aykırı olan hiçbir kullanıma izin verilmemesidir. Diğer önerisi ise Türkçenin ıslahı ile ilgilenecek ve içinde herkesten önce sanatçıların bulunduğu bir kurulun oluşturulmasıdır.¹³⁰ Dil ile ilgili çalışma yapacak kişilerin yine dili aktif olarak kullanan insanlar arasından seçilmesini istediğini, Safa’nın dili aktif olarak kullanmayıp sadece kural üretenlerle ilgili kurduğu “İnkılâp taşkınlıklarından ayrıldığım gibi muhafazakârlarla da bağdaşamıyorum. Dilimi, her gün yazarak ve konuşarak yaşıyorum, onun özleşme imkânlarını kendi hayatının içinde arıyorum ve çoğu her gün bir satır bile yazmayan nazariyecilerin hayallerine dilimin gerçeğini kurban etmek istemiyorum.” sözlerinden de anlarız. Taşkınlık olarak nitelediği aşırı özleşmeciliğe karşı çıkarken haklılık sebebi olarak Atatürk’ün dil çalışmaları hakkındaki tavrını örnek gösterir: “Atatürk’ün bile o dev enerjisiyle yürütemediği ve nihayet itidal sınırlarına döndüğü bu dil konusunda, hâlâ aşırı özleşmecilikte ayak direyenlerin kendilerini Atatürk’ten daha güçlü ve otoriteli saydıklarına hükmetmek ve gülmekle ağlamaktan birini seçmek lazım.”¹³¹

¹²⁸ Safa, “Argo ve Halk Tabirleri”, (Cumhuriyet, 25 Nisan 1939), OTU, içinde, s.29.

¹²⁹ Safa, “Bir Terbiye Hasadı”, (Cumhuriyet, 3 Mayıs 1938), OTU, içinde, s.18.

¹³⁰ Safa, “Lisan İkiliği”, (Cumhuriyet, 6 Mayıs 1939), OTU, içinde, ss.29-31.

¹³¹ Safa, “Dil Sıkıntısı”, Türk Düşüncesi, Sayı:9, Cilt:2, Ağustos 1954, s.161.

Atatürk de bir dönem aşırı öztürkçeciliğe kapıldığı¹³² ve sonra bundan vazgeçtiği bilinen bir durumdur. Falih Rıfkı Atay, bunu şöyle anlatır:

“Atatürk bir müddet dilde en aşırı özleştirme denemelerinde bulunmaktan çekinmedi. Bu deneme devri kendini de, bizi de ister istemez bir çıkmaza doğru götürdü.

Bu dar özleştirme sıkıntıları içinde bir gün, arkadaşlarından birine bir nutuk söylediğini hatırlıyorum. Hiçbir yabancı kelime kullanmayacaktı. Ayağa kalktı. Nutuk bir kekelemeden ibaretti. Kendisine dedim ki:

-Sanki İçasya’dan gelen biri size derdini anlatmaya çalışıyor. Ama derdi nedir galiba hiçbirimiz öğrenemedik.

Güldü. Sonra yalnız olduğumuz bir gün:

-Çocuğum beni dinle, dedi. Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Bir çıkmaza girmişsinizdir. Dili bu çıkmazda bırakırlar mı? Bırakmazlar... Biz de çıkmazdan kurtarma şerefini başkalarına bırakmayız.”¹³³

“Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”¹³⁴ diyen Atatürk, Türkçeyi güzelleştirmek, yabancı sözcüklerden arındırmak ve dünya dilleri arasındaki saygınlığını artırmak için Türkçe ile ilgili denemeler yapmaktan çekinmemiştir. Atatürk’ün yeni kelimeler türetme ve yabancı kökenli olup dilimize yerleşmiş olan sözcüklerin kullanımıyla ilgili Ziya Gökalp’ın “Uydurma söz yapmayız / Yapma söze sapmayız / Türkçeleşmiş Türkçedir / Eski köke tapmayız” dörtlüğünü hatırlatan “Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat, Türk dilinin yapısını zorlamak olmaz. Bu yapı sorununu Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. (...)Ketebe, yektübü Arap’ındır; kâtip, kitap, mektup Türk’ündür.”¹³⁵ cümlelerinde anlattığı düşünce Safa da dil öğretimi ile ilgili şu öneriye dönüşmüştür: Merdiven (<nerdiban) ve maydanoz (<midenüvaz) kelimeleri gibi dilimize bir anlam birliği içinde değil, tek başına geçen kelimelerin dilimizdeki değişmiş şekillerine yani Türkçeleşmiş hallerine dokunmamak; fakat hak, hakikî, ihkak, hukuk, hukukî, tahkik, tahkikat, tahakkuk gibi anlam birliği

¹³² Atatürk’ün 1934’te İsveç veliahtı için yaptığı konuşma buna örnek teşkil eder. Bu konuşma için: **Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler**, ss.268-269. (<http://uyg.tsk.tr/ataturk/konferans/s%C3%B6ylevvedemecleri.pdf>) Erişim Tarihi: 05.09.2015

¹³³ Falih Rıfkı Atay, “Atatürk ve Dil”, **Türk Dili**, Sayı:3, s.5. Erişim Tarihi: 14.09.2015.

(http://www.tdk.org.tr/images/css/TDD/1951s3/1951s3_02_F_R_ATAY.pdf)

¹³⁴ Utan Kocatürk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, 3. Baskı, Ankara, 2007, s.260.

¹³⁵ Kocatürk, s.262.

içinde, grup olarak geçen kelimelerin yerlerine yenilerini koymak yerine türetilme biçimlerini gençlere öğretmek. Bu, çocuklarımızın hangi kelimenin Türkçe hangi kelimenin Arapça olduğunu anlamasını sağlayacaktır.¹³⁶

Safa, aynı yazıda “hiçbir dilin yüzde yüz kendi olamayacağı” görüşüne dayanarak dilimize yerleşmiş Arapça ve Farsça sözcüklerin köklerini ve türeme şekillerini öğretmeyi içeren bu uygulamaların yanında, bugünkü alfabemize o kelimeleri doğru yazmamızı sağlayacak harflerin de kazandırılmasını savunmuştur. Bu konuya harf inkılâbı hakkındaki görüşlerini değerlendirirken yer vereceğiz.

3.2.2. Harf İnkılâbı Hakkındaki Görüşleri

Safa’nın harf inkılâbı hakkında da dilin sadeleşmesi hususunda sahip olduklarına benzer endişeler taşıdığını ve eleştirilerini bu endişeler üzerinden getirdiğini görürüz. Yazarın, üzerinde en çok durduğu yön kültür cephesidir, en büyük korkusu ise gençlerin kendi kültürlerinden bîhaber olarak yetişme ihtimalleridir. Örneğin 1940 yılında kaleme aldığı “Arap Harfleri” başlıklı yazısında bu alfabeyi bilmeyen bir gencin Türk tarihi ve Türk edebiyatında ortalama bir seviyeye ulaşabilecek kadar bile derinleşmesinin imkansız olduğundan yakınır. Böyle biri Naima’yı, Peçevi’yi, Cevdet Paşa’yı, Divan edebiyatını hatta yakın dönem edebiyatını dahi okuyamaz durumdadır. Çünkü makalenin yazıldığı tarihte, aşağı yukarı kendi yaşında olan sanatçıların örneğin Halide Edip’in, Yakup Kadri’nin, Falih Rıfkı’nın eserleri bile yeni harflerle basılmış değildir. Bunları okuyamayan nesil günlük gazete ve haftalık dergilere muhtaçtır, ancak bu dergilerde yazarları yetiştiren kültür geleneğini tanımadığı için bunları da anlayamaz durumdadır. Yazısına şu soruyu ekler: “Neşriyat kongresi toplanalı dokuz, on ay var. Yeni harflere çevrilmesi şart olan asgarî 50 bin kitaptan ellisi değil, belki on tanesi bile çıkarılmadı. Cevap alamayacağınızdan emin, sorabildiğiniz kadar sorunuz: Arap harfi bilmeyen gençlik ne okuyacak?”

Bu eserleri okumak isteyenler için, pek çok yerde getirdiği öneriyi burada da tekrarlar:

¹³⁶ Safa, “Bu Da Böylesine Bir Yobazlık”, (Milliyet, 4 Mayıs 1955), OTU, içinde, s.168.

“Kaç yaşında olursa olsun, Lâtin harflerinden başka, bir de hususî olarak Arap harflerinin elifbesini okuyacak. Tek çare bundan ibaret. İsteyen, deminden beri yazdıklarımın tek kelimesini anlamadan, bana “muhafazakâr” desin. Kabul ediyorum. Muhafazakâr, tarihinden ve edebiyatından haberi olmayan bir cahilden çok daha ileri bir adamdır. Çünkü taassup ve irtica, bilginin değil, cehaletin öz kardeşidir ve irticaların en kötüsü bunun tersine inanmaktır.”¹³⁷

Safa, harf inkılâbının üzerinden geçen zaman uzayıp yapılması gerekenler yapılmayınca görüşlerini ısrarla dile getirmeye devam eder. Örneğin yukarıdaki satırları yazdığı 1940 yılından on dokuz yıl sonra, yine benzer şikâyetleri sıraladığını ve benzer önerileri getirdiğini görürüz. Ancak yazarın üslubu giderek sertleşmektedir.

Harf inkılâbı yapıldığında yaşadıkları en büyük endişenin milli kütüphanelerde bulunan yüzlerce edebiyat, tarih, din, hukuk, felsefe eserlerini, sözlükleri nasıl okuyacakları, milli kültürümüzün gençlere nasıl iletileceği olduğunu, bu endişeye eserlerin Latin harflerine aktarılacağı sözüyle cevap verildiğini ama bu hayalin realiteyle uyuşmadığını ve bazı eserler hariç en gerekli olan edebi eserlerin, divanların, tarihlerin Latin harflerine çevrilemediğini söyler. Gençlerin kendilerine ait kültürden bu denli koparılmasını katliam olarak niteler.

“Yeryüzünde bir tek memleket gösterilemez ki, orada gençler kazara millî kütüphanelerine girerlerse tek bir eser okuyamadan çıkıp gitsinler.

Böyle bir katliam hiçbir memlekette ve hiçbir memleketin tarihinde yoktur.

Herhalde büyük milliyetçi Atatürk bugünkü neticeyi bilerek ve isteyerek Lâtin harflerini kabul ettirmemişti. Lâtin alfabesinin tatbik şekillerindeki ifrat ve hatalar, aceleler, yanlış istikamet ve hareketler daha ziyade o zamanki maarif makamlarına ait olmalıdır. Hele Lâtin harfleri tamamiyle yerleştikten sonra liselerimizde Arap harfleri okutulmasında hiçbir kanunî mahzur yoktu. Bugün de yoktur.

Almanya’da Lâtin harfleriyle birlikte Alman Gotik harfleri de öğretilir ve bunu bir gerilik (irtica hareketi) saymak hiçbir Alman’ın veya başka bir medenî millet mensubunun hatırından geçmez. Bizdeki devrim yobazlığının eşine cihanda rastlanmaz. Gençlere dünyanın hayran olduğu, Rusya’da heykeli dikilen Fuzulî’yi aslından mı okutmak istiyorsunuz? Mürtecisiniz. En ileri anlayışlı büyük Türk şairi Hâmid’in birçok eserlerini mi okutmak istiyorsunuz? Mürtecisiniz. Türk gencinin kolay not almasını, kolay yazıp okumasını mı istiyorsunuz? Mürtecisiniz.

Bu ilimsiz, çarpık, saçma inkılâp ve irtica anlayışına genç nesiller kurban olup gidiyor.

Devrimbazlar mugalata yapmasınlar. Lâtin harflerini atıp Arap harflerini getirmek istemiyoruz.

¹³⁷ Safa, “Arap Harfleri”, (Cumhuriyet, 24 Ocak 1940), OTU, içinde, ss.53-55.

Üniversitelerimizde okutulan Arap harflerini ve Osmanlıca'yı liselerimizde de öğretmelerini istiyoruz. Buna Türk kanunları engel değildir. Akıl kanunları da bunu emrediyor."¹³⁸

"Devrimbazın "Devrim elden gidiyor" yaygarasının hiç mi hiç ehemmiyeti yoktur. O, zaten her vesile ile ve her gün bu yaygarayı basıyor. Devrimbazın yaygaralarına kulak asarsanız, her gün Don Kişot orduları kurup irtica değirmenleriyle harbe tutuşmamız lâzım gelir."¹³⁹

Eski alfabemizin ve pratik biçimde "Osmanlıca" olarak adlandırılan edebî dilin liselerde öğretilip öğretilmemesi mevzusu ve daha ileri olarak bu devrimin gerekli olup olmadığı pek çok kişi tarafından tartışılan bir konu olagelmıştır. İlber Ortaylı bu konuda yaptığı bir değerlendirmede devrimi eleştirenlere sadece gerici denen çevrelerde değil, aydın gruplarda da rastlandığını ve Osmanlıca bilenler kadar bilmeyenlerin de bazı eleştirilerde bulunduğunu söyler. Bu grubun eleştirilerini, "daha çok Türkiye tarihine kendi yorumlarıyla yaklaşmak istediklerinde birincil tarih kaynaklarını kullanmakta çektikleri sıkıntıdan ileri gelen bir tepki" olarak değerlendirir. Ancak Latin harflerinin kabulüyle Batı kültürünün kaynaklarına kolayca inildiği iddiasını, Arap harflerinin kullanımda kalması halinde de, Türk aydınının bugün okuduğu ve çevirdiği Batı literatürüne yine de yönelmiş olacağını, zaten Tanzimat'tan beri böyle bir durumun varlığının söz konusu olduğunu söyleyerek reddeder. Ortaylı'ya göre "Türk toplumu harf devrimi ile büyük bir değişmeye girmiş değildir, değişmeye giren Türk toplumu, harflerini değiştirmek zorunda kalmıştır."¹⁴⁰

Latin harflerinin kabul edilmesiyle düzgün bir imlanın yerleşmesi mümkün olmuştur, çünkü Arap harfleri belli bir ağzın tutunmasına engel olacak bir yapıya sahiptir. Latin kökenli alfabemiz bunu engelleyecek şekilde hazırlanmıştır. Yeni alfabemizin hazırlandığı günlerde Atatürk'ün yanında olan Falih Rıfkı, Osmanlıca'daki yabancı kelimelerin dahi bütün ses haklarını veren bir alfabe mi yoksa Türkçe ve Türkçeleşen kelimelerin seslerini dikkate alan bir alfabe mi hazırlanacağı konusunda yapılan tartışmaları Çankaya'sında anlatır.¹⁴¹ Sonuçta yeni harfler yalnızca Türkçe kelimeler düşünülerek seçilmiş; Atatürk, yabancı kelimelerin özelliklerini korumak için öne sürülen bütün harf ve hareke tekliflerini reddetmiştir.

¹³⁸ Safa, "Arap Harfleri", **Türk Düşüncesi**, Ağustos 1959, S:59, ss.1-2.

¹³⁹ Safa, "Arap ve Lâtin Harfleri", (**Tercüman**, 9 Temmuz 1959), OTU, içinde, ss.255-256.

¹⁴⁰ İlber Ortaylı, "Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:5, İletişim Yayınları, ss.1296-1297.

¹⁴¹ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, ss.475-479.

Yeni alfabe, yabancı kelimeleri ya ayrılıklarını gidererek Türkçeleştirecek ya da tasfiye edecekti.¹⁴² Atatürk'ün “En iyi savunma yöntemi saldırdır. Şu halde dil alanında türemiş yabancılıklara saldıralım; ağacı bir defa silkeleyelim: Görelim, hangi çürükler düşecek; kalan sağlamlar bakalım ne kadardır? Dökülmeyenler, özleri ve arınmışları bulununcaya kadar biraz daha işe yarayabilir; geçici olarak!..”¹⁴³ sözleri durumu özetlemektedir.

Safa ise yeni alfabemizin yabancı kelimelerin kökenlerini göstermeyecek şekilde düzenlenmesine karşı çıkmış, çocuklarımıza dil eğitiminin kelimelerin köken ve türeme şekillerini öğrenmelerini sağlayacak şekilde verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu da gramer eğitiminin buna uygun olarak verilmesinin yanında alfabemize de “o kelimeleri doğru yazmak imkanını sağlayacak harfler”in kazandırılmasıyla mümkün olacaktır. Bu aynı zamanda kelimelerin anlam inceliklerini de belirten ses farklarını telaffuz edebilmelerini sağlayacaktır. Safa, bu fikirlerini dile getirdiği yazısını realiteye karşı koyarak eski bir fikre bağlı kalmanın yobazlık olduğu kadar dil gerçeğinin bizden istediklerine aldırmayıp geri bir dil ırkçılığına aldırmanın da yobazlık olduğunu söyleyerek bitirir.¹⁴⁴

Peyami Safa'nın ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra Kaplan'ın “Türk Kültür ve Medeniyetine Ait Kaynak ve Vesikaların İlmî Olarak Yayınlanması” hakkında hazırladığı bir yazıda Cumhuriyet devrine kadar, çok geniş bir coğrafyada vücuda getirilen maddi ve manevi eserlerin henüz bir envaterinin bile çıkarılamadığını, Başbakanlık Arşivinde henüz tasnifi yapılmamış 50 milyon civarında belgenin olduğunu, Türkiye’de ve dünya kütüphanelerinde ne kadar Türkçe yazmanın bulunduğunu bilmediğimizi söyler. Matbaanın kullanılmağa başlanmasından sonra eski harflerle pek çok eser basılmıştır. Kaplan, bu eserlerin yeni alfabeye tekrar basılmış kısmının çok az olmasından şikayet etmiştir.¹⁴⁵

Safa, sayısal olarak bir dökümünden bahsetmediği, bu kaynak ve vesikalara ilk elden ulaşmak isteyenlerin mürteci olmakla suçlanması üzerinde durur:

“Devrimbaz gazete, yazar, doçent, profesör ve öğretmenlere göre Arap harflerini öğrenmek irticadır. Millî tarihini ve edebiyatını ana kaynaklarından okumak irticadır. Utanmasalar, “İlim irticadır” diyecekler. Çünkü onlara göre gerçek devrimci, eski harflerimizi bilmeyen, millî kütüphanelerimize girmeyen,

¹⁴² Atay, “Atatürk ve Dil”, **Türk Dili**, C:1, S:3, s.5.

¹⁴³ Kocatürk, ss.261-262.

¹⁴⁴ Safa, “Bu Da Böylesine Bir Yobazlık”, (**Milliyet**, 4 Mayıs 1955), OTU, içinde, s.168.

¹⁴⁵ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, Mart 2006, s.197.

girerse bir turist gibi, raflara, duvarlara ve tavana bakıp giden cahil kişidir. Turist gibi de değil. Çünkü hangi memleketten olursa olsun, her turist genç, kendi memleketindeki bütün millî kütüphanelerde istediği eseri okumak imkânına sahiptir.”¹⁴⁶

Safa’nın sunduğu teklif sadece eski harflerin öğrenilmesi ya da maarif vekaletinin çeviri yaptırması değildir. Benzer bir yükü kitapçılara da yükler. Kitapçıların da eserlerimizin eski alfabemizden, Latin harflerine aktarıldığı bir kampanya yapılabileceği önerisini getirir.¹⁴⁷

3.2.3. Şark ve Garp Arasında Tercih

Harf inkılâbı şüphesiz yeni Türk devletini, alfabe yönünden doğuyla olan ortaklıktan alıp batıyla olan ortaklığına bir kalem daha eklemiştir. Peyami Safa’nın inkılâbın ilk günlerinde yaşadığı bunalım müstesna, bu değişikliğe karşı çıkmadığını, yazılarında buna yönelik bir ibare bulunmadığını hatta kendisine defalarca isnat edilen irtica veya Latin harflerinin atılıp yerine Arap harflerinin getirilmesini istediği suçlamalarına bıkıp usanmadan cevap verdiğini görürüz.

1940 yılında bir okurunun, spontane kelimesinin çevirisinde kelimenin anlamını tam olarak karşılamayan tav’i sözcüğüyle ile yapılmasının Türkçemize daha çok yakışacağı ısrarına cevaben yazdığı yazıda şöyle söyler:

“Medeniyet treni ileri değil, geri giden bir vasıta olsaydı arkadaşımıza ne kadar hak verecektim. (...)Arkadaşımız kendisinden beklediğimiz samimiyetle, ancak şöyle bir şey söylerse haklı olur: “Ben garp kültürü ailesinden olmak istemiyorum.” Şahsî arzulara müdahale hakkımız yoktur. İsteyen garp trenine, isteyen şark devesine biner. Fakat yalnız ben değil, biz bütün Türk milleti garp kültür ailesine mensup olmadıkça ortaçağdan ayrılmayacağımıza inanıyoruz. Bu inanın bizi şarkla garp arasında yeni bir hümanizme kavuşturabilecek büyük imkânlar taşıdığına da kaniim.”¹⁴⁸

Yine aynı dönemde kaleme aldığı bir yazıda çoğu Lâtin ya da Yunan kökünden gelen Alman, İngiliz, İtalyan, Rus gibi pek çok ulusun ortak olarak kullandığı kelime ve terimlerin Türkçelerini bulmak için zaman kaybetmememiz, ortak kökün kullanımına dahil olmamız gerektiğini aksi halde medeniyet trenini

¹⁴⁶ Safa, “Arap Harfleri ve İrtica”, (Tercüman, 16 Haziran 1959), OTU, içinde, ss.256-257.

¹⁴⁷ Safa, “Bu Ölüler Diriltebiliriz”, (Tasvir-i Efkâr, 16 Şubat 1941), OTU, içinde, ss.71-72.

¹⁴⁸ Safa, “Medeniyet Treni ve Bedeviyet Kervanı”, (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1940), OTU, içinde, ss.58-60.

kaçıracağımızı söyler.¹⁴⁹ Bir insan böylece Alman, İngiliz, İtalyan ya da Fransız kültür dairelerinden hangisine ait olursa olsun ortak uluslararası kelimeleri derhal anlayacaktır. Bu da bir nevi aynı kültür dairesinde olduğumuzun kanıtıdır. Safa şu soruyu sorar: “Avrupalı bir millet olduğumuzu kabul ediyor muyuz, etmiyor muyuz?”¹⁵⁰

Ortak köklerin alınması kuralı tüm kelimeler için değil Türkçede karşılığı olmayan, özellikle de terim nevinden olan kelimeler için geçerlidir. Safa, Türkçe karşılığı olan kelimelerin yabancılarını kullanmayı “züppelik” olarak değerlendirir.¹⁵¹ Yabancı kelimelere karşı gösterilen aşırı düşmanlık nasıl dil taassubu ise, Türkçe karşılığı bulunan veya bulunabilecek olan yabancı kelime hayranlığı da züppeliktir. Yazara göre, memleketimizin tüm çektikleri de bu softa ve züppe kafasından kaynaklanmaktadır.¹⁵² Üstelik bu kelimelerin sıradan halkın günlük konuşmalarında kalmayıp devlet diline geçmesi de söz konusudur. Bu durum, işin vehametini artırmaktadır, çünkü devlet millî iradeyi temsil eder ve bu sebeple gevşememelidir.¹⁵³

Peyami Safa, Batı medeniyetine dahil olmak ister, ancak bu arzu onda, yenilik ve değişimlerin ilmi bir yöntemle kontrol edildiği ve ilerlediği ölçüde vardır. Kuru bir taklitçiliğe gitme, milli kültür ve benlikten uzaklaşma, hatta kendi varlığından utanma gibi şekillerde görülecek batıya dahil olma çabası gelenekle ilgili konularda olduğu gibi dil ile ilgili konularda Safa’da asla yoktur. Örneğin Fransız dili ve kültürünü kendimizinkinden üstün görmekle başlayan özentî hâlini kuyruğu Tanzimat’ta başı bugünde, derhal öldürülmesi gereken bir yılan olarak görür. Bu, kazanmak zorunda olduğumuz bir kültür harbidir: “Bir yabancı dilin emrinde kalmakla bir yabancı orduya köle olmak arasında fark yoktur. Zira kültür harpleri toprak harplerinden daha az mühim değildir; hatta bunlardan sulh derecesinde kazanmaya mecbur olduğumuz harp, yalnız kültür için olanıdır...”¹⁵⁴

¹⁴⁹ Safa, “Niçin mi?”, (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1940), OTU, içinde, ss.57-58.

¹⁵⁰ Safa, “Gene Terim Bahsi”, (Cumhuriyet, 16 Aralık 1939), OTU, içinde, ss.45-47.

¹⁵¹ Örneğin asırlardan beri Türkçede yaşayan teşrifât yerine protokol, kabul resmi, kabul merasimi, kabul töreni yerine resepsiyonun tercih edilmesine karşı çıkar.

Safa, “Yabancı Kelimeler ve Devlet”, OTU, s.239.

¹⁵² Safa, “Yabancı Kelime Suiistimâli”, (Milliyet, 13 Eylül 1958), OTU, içinde, ss.209-210.

¹⁵³ Safa, “Yabancı Kelimeler ve Devlet”, (Tercüman, 4 Mayıs 1959), OTU, içinde, ss.239-240.

¹⁵⁴ Safa, “Fransızca Konuşan Veznedar Bayan”, (Cumhuriyet, 4 Ekim 1938), OTU, içinde, ss.21-22.

Bu yazıyı İstanbul’da çoğunlukla Türklerin alışveriş yaptığı bir mağazada, bir Türk kızının, Türkçe bilen muhataplarıyla Fransızca konuşmasının nedenlerini irdelemek için yazmıştır.

Türk olmak küçüklükmiş gibi, toplumun yaşadığı özentî hatta yabantaparlık kullandığımız sözcüklerde kendini göstermektedir. Bu hayranlığın sadece basit günlük kullanımda kalmayıp ilim çevresi ve aydın dilinde, daha da kötü olmak üzere devlet dilinde de görülmesini kötü bir salgın, çirkin bir istila olarak nitelendirir. Karşılığı Türkçemizde bulunan kelimelerin yabancılarını kullanmak ise dilimizin özlülüğünü kaybetmesi felaketine sebep olacaktır.¹⁵⁵

Harf inkılâbına karşı içinde bulunduğu tavır Latin harflerinin kaldırılması değil, bunun yanında liselerde, tıpkı üniversitelerin edebiyat fakültelerinde yapıldığı gibi eski alfabenin de öğretilmesi gerekliliği üzerinde yoğunlaşmıştır. En baştan beri yapılması gerektiğini söylediği bu öneriyi, özellikle yıllar geçip, çevrilmesi gereken eserler hâlâ çevrilmeyince söyleyiş şiddetini artırarak tekrar etmeye devam etmiştir.

Bu eski yazı ile yeni yazı arasındaki tercih meselesi, bu yazıların temsil ettiği kültürlerin dillerine ait kelimelerden hangisini tercih edeceğimiz hususunda da birtakım kargaşaya sebep olmuştur. Arapça ve Farsça kelimeler, Avrupa’da konuşulan dillerden alınan kelimeler ya da dil devrimi bünyesinde hızla devam eden öze dönme çabasıyla diriltilmeye çalışılan arkaik kelimeler... Safa tercih konusunda belli bir yöntemin izlenmemesinden şikayetçidir.

Örneğin 1939 yılında, Batı medeniyetine katıldıktan sonra bizde karşılığı olmayan kelimeleri tereddüt etmeden Avrupa’da ortak olarak kullanılan köklerden alacağımızı ve bunun her türlü tartışmayı önleyecek, gayet sade bir prensip olduğunu ancak terimlerin Lâtince, Yunancadan, eski arkaik Türkçeden, halk dilinden alınarak, yenileri uydurularak, hepsi birlikte dilimize sokulmak istenmesiyle bir anarşi yaratıldığını belirterek hangi medeniyet zümresine aitsek onun terimlerini kullanmamız gerektiğini söyler ve hatta Latin ve Yunan kökleri dururken neden Öz Türkçelerinin kullanıldığını da sorar.¹⁵⁶

3.2.4. Dil İnkılâbı Hakkındaki Görüşlerine Yapılan Suçlamalar İçin

Peyami Safa, gelinen noktayı Atatürk’ün de öngörmediğini, “gafiller ve mahutlar”ın onun yapmak istemediği şeyleri onun adını kullanarak gerçekleştirdiğini söyler. 1950’lerin sonlarına gelindiğinde artık varılan noktayı “soysuzlaşma” olarak

¹⁵⁵ Safa, “Yabancı Kelime Suiistimâli”, (Milliyet, 13 Eylül 1958), OTU, içinde, ss.209-210.

¹⁵⁶ Safa, “İstilah Davası”, (Cumhuriyet, 4 Ağustos 1939), OTU, içinde, ss.35-37.

niteleyecektir. Tabi soysuzlaşmanın sebebi olarak gösterdiği kişiler özleşme hareketinde aşırıya gidenlerdir. Safa, bu aşırılık halinin, Türkçenin güzel imkânlarından da nefret uyandırdığı ve dilimizde koyu Osmanlıcaya doğru bir gerileme temayülünü kışkırttığı tespitini yapmış¹⁵⁷ “Lisâniyatın veya dilbilimin münakaşa konuları dışında kalan, adeta kanunlaşmış prensipleri, dilimizin alabildiğine özleştirilmesini isteyen müfritler tarafından lâıkiyle bilinmiş ve hesaba katılmış olsaydı, dil inkılâbı denilen hareket(in) soysuzlaşma(yacağını)” söylemiştir.¹⁵⁸

Dil inkılâbına büyük önem veren Atatürk’ün bu gruptan olmadığını ve “soysuzlaşma” halinin elbette Atatürk’ün istediği bir durum olmadığını belirtmeyi unutmaz: “İfratçı çoğunluk, Türk Dil Kurumu’nu yaratan Atatürk’ün kurum Türkçesiyle bir tek nutku olmadığını, hatta bu zorlama dile yaklaşan bir ifadesine de rastlanmadığını unutmamalıdır. İlimden vazgeçtik, bari devrimcilerin şâhı Atatürk’ün izinden ayrılmasınlar.”¹⁵⁹

Safa’nın dilde aşırı özleşmeye gitmeye çalışanların gafiller ve mahutlar olduğunu söylediği yazısındakine benzer değerlendirmeler başka düşünürler tarafından da yapılmıştır. Örneğin Mehmet Kaplan solcuların, inkılâpları aşırıya götürerek komünizme bir çığır açmak için uğraştıklarını, normal Türkçeleşme hareketini soysuzlaştırarak, milli birliğin en kuvvetli temeli olan dili altüst etmek, gençliği geçmişe ait değerlerden tamamen ayırmak istediklerini anlatır. Aşırı öztürkçecilik ile aşırı solculuk arasında bağlantı kuran ilk yazarın kendisi olmadığını da Falih Rıfkı Atay’ın bir yazısından örnek vererek belirtir: “Biz psikoloji kelimesine ne Arapça, ne Türkçe bir karşılık aranması doğru olmadığını düşünüyoruz. Soldaki aşırılar, zorlama da olsa psikolojiye bir Türkçe karşılık istemektedirler. Nasıl ki sağdaki aşırılar, yine zorlama da olsa Arapçadan bir karşılık almamızı istemişlerdir.”¹⁶⁰

Yine Kaplan 1980 yılında yazdığı bir yazıda Cumhuriyet devrinde belli bir tarihten sonra yetişen nesilleri eski kültürden uzaklaştırmayı amaçlayan insanların kültür akışına sekte vurduğunu ve kavram kargaşası yarattığını söyler:

¹⁵⁷ Safa, “Türkçe’de Nisbet Ekleri Meselesi”, (Tercüman, 7 Aralık 1959), OTU, içinde, ss.268-269.

¹⁵⁸ Safa, “Dilde Özleşmenin Hudutları”, (Milliyet, 4 Nisan 1958), OTU, içinde, ss.197-198.

¹⁵⁹ Safa, “Yüzde Yüzculük İlleti”, (Milliyet, 8 Şubat 1959), OTU, içinde, ss.225-227.

¹⁶⁰ Kaplan, ss.207-208.

“Bu oyunu oynayanların büyük kısmı, Türk milliyetçiliğine düşman olan şahıslardır. Başlangıçta halka inmek maksadını güden dilde sadeleşme hareketini aşırıya götüren, çığırından çıkaran onlardır. Paskal “Kleopatra’nın burnu biraz eğri olsaydı dünya tarihi başka olurdu” der. İyi ile kötü, güzel ve çirkin arasında bazen kıl payı fark vardır. Aslında güzel ve iyi olan bir şey, küçük bir saptırma ile kötü, çirkin ve zararlı olabilir. ‘Öztürkçe’ tarih ve millî kültür düşmanlarının elinde bir beyin yıkama vasıtası haline gelmiştir. Eline baltayı alan yüzlerce yıl dantela gibi işlenen Türk kültürünü yıkmış, harabeye çevirmiştir.”¹⁶¹

Peyami Safa’nın bir kısmı yabancı dillerden alınmış olsa bile kelime hazinesi zengin, anlam ayrılıklarını da belirtecek alfabeye sahip bir dil üzerinde durmasının ve bunu istemesinin sebebinin dili yoğun ve aktif biçimde kullanan önemli bir edebiyatçı olması muhtemeldir. Safa halk dili, yazı dili ve edebiyat dilinin ayrı ayrı türler olduğunu, halk diline inen bir yazı ve edebiyat dilinin soysuzlaşacağı görüşünü Shakespeare ile örnekendirir: “Shakespeare devrinde İngiliz köylüsü üç yüz kelime ile konuşurdu. Hamlet müellifinin bütün eserlerinde 30 bin kelime vardır. Shakespeare halk diliyle yazsaydı eserlerinin en basitini bile yaratamazdı.”¹⁶² Bu duruma rağmen, romanlarında fazla yabancı kelime kullanmakla suçlanmış ve bu suçlamalara şöyle cevap vermiştir:

“Hakikatte, birçok mana inceliklerini bile feda etmemek için birkaç misli yabancı kelime kullanmam lazımdı. Çoğuna kapıları kapadım. Fakat onlar eşikte birikiyor ve kanadı zorluyorlar. Bir gün içeri girecekler. İfade ihtiyacı millî gurura nihayet galip gelecektir.

Dilimizi bugünkü yetersizliğinden kurtaracak esaslı çarelerden kaçınmaya devam edersek, Batı kültürü seviyesinde telif eser vermemize imkan bulamayacağımız gibi, tercümelerimiz de asıllarındaki manalardan uzak bir sürü yakıştırma kelime ve tabirlerle dolmaktan kurtulamaz.

Her şeyden evvel, otarşi fikrinin her sahada imkansız olduğu anlaşılmış bir milletlerarası kültür dünyasında, dil otarşisi sevdasından vazgeçmeliyiz.”¹⁶³

Muhafazakarlığın en belirgin özelliklerinden biri olan tarihsel sürekliliği arzulama durumu Peyami Safa’da da açıkça görülür. Dil inkılâbı ve dilde sadeleşmede aşırıya gidenleri bu tarihsel bütünlüğü kopardıkları için de sıkça eleştirmiştir. 1959’da yazdığı bir yazıda gençlerin Ahmet Haşim, Tevfik Fikret, Abdülhak Hâmit ve Namık Kemal gibi sanatçıları tanımadıklarından, zihinlerinde Bâkî gibi, Şeyh Gâlib gibi şairlerin ise hiçbir yerinin olmadığından yakınır. Bu,

¹⁶¹ Kaplan, ss.191-192.

¹⁶² Safa, “Dilde Özleşmenin Hudutları”, (Milliyet, 4 Nisan 1958), OTU, içinde, ss.197-198.

¹⁶³ Safa, “Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği”, Türk Düşüncesi, Sayı:24, Kasım 1955, ss.321-322.

gençlerin köksüz hale gelmesidir ve Safa, milletin benliğini oluşturan unsurlarla ilgisinin kesilmesinin en sonunda bağımsızlığı ve milli kimliğini kaybetmesine mâl olacağından endişelidir.

*“Tarihin sürekliliğini kaybeden bir millet her şeyini kaybetmeğe mahkumdur. Hafızası parça parça kopmuş bir akıl hastası gibi, geçmişiyile, hatıralarıyla ve benliğini terkip eden bütün varlık unsurlarıyla ilgisi kesilmiştir. Yabancı tesir ve müdahalelere, yabancı visayete hazır ve muhtaç halde, evvelâ bağımsızlığını sonra da bütün millî şahsiyetini ve varlığını kaybeder.”*¹⁶⁴

Safa, aynı yazıda bir lise öğrencisinin Atatürk’ün büyük nutkundaki dili ve birçok parçaları anlamadığından bahsetmesi karşılığında, “bir iki nesil sonrakiler(in), bu nutkun tamamını anlamak iktidarından mahrum kalacaklar(ını)” söyler. “Tarihin bu kopa kopa, atlaya atlaya gidişi devam ettikçe, yarının gençleri de bugünküleri okumayacaklar, okusalar da anlamayacaklardır.” Bu durumun müsebbibi -eğer ellerinden gelirse- her çeyrek asırda bir Türkçe’nin büyük bir kısmını değiştirecek olan devrimbazlardır.

Nutuk yazıldıktan otuz iki yıl sonra yapılan tahmin, bir-iki nesil sonra gerçeğe dönüşmüş, bu eseri anlamaktan mahrum bir nesil gelmiştir. Yine o günlerde yazılanların yarın okunmayacağına dair öngörünün de, Safa’nın ölümünden yirmi yıl sonra Mehmet Kaplan’ın bir yazısında vücut bulduğu görülür. Uzun yıllar boyunca eski eserleri anlamakta zorlanan nesiller hakkında yazmış olsa da Safa’nın kendisi de engellemeye çalıştığı duruma düşmekten kurtulamamış, bahsettiğimiz yazıda yeni nesillerin anlamakta zorlandığı yazarların arasında Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Ahmet Hamdi ve Sait Faik’le birlikte anılmıştır.¹⁶⁵

Temennimiz, “Her nesil bir evvelkini tercüme yoluyla ve tercüman vasıtasıyla anlamak zorunda kalınca, dilinin zaman içindeki vahdetini kaybeden milletlerin tarihteki meş’um sonları bizim de akıbetimiz olacaktır.”¹⁶⁶ düşüncesinin gerçekleşmemesidir.

¹⁶⁴ Safa, “Tarihin Sürekliliği”, (**Tercüman**, 5 Eylül 1959), OTU, içinde, s.260.

¹⁶⁵ Kaplan, s.192.

¹⁶⁶ Safa, “Tarihin Sürekliliği”, (**Tercüman**, 5 Eylül 1959), OTU, içinde, s.261.

3.3. PEYAMİ SAFA’NIN ANADİLE VERDİĞİ ÖNEM

Kültürün ilk basamağının anadilini iyi konuşmak ve yazmak olduğunu söyleyen Safa için önemli olan gençlerin Türkçenin inceliklerine vakıf olarak yetişmesi ve kendi dil kültüründen mahrum olmayarak büyümeleridir. Yürütülen politikanın sonucunda dilini pek çok yanlışla kullanan “dilsiz” genç bir nesil ortaya çıkmıştır ve birtakım önlemler alınmazsa yeni nesiller için durum felaketli bir hal alacaktır. Bu konuda verdiği büyük savaşı Safa şu cümlelerle anlatır: “Kalemi elime aldığım günden beri Türkçenin müdafaası için yazdığım satırları birbirine eklesem İstanbul-Ankara şimendifer hattından daha uzun olur.”¹⁶⁷ Yazar, bu mücadeleye büyük önem vermekte, hatta (özellikle resmi evraklarda) bozuk Türkçe kullanılmasını devlet dairelerine kirli ve yırtık bayrak asmaya benzetmektedir.¹⁶⁸ İkisi de milli değerlere saygısızlıktır.

Anadilini iyi konuşmak ve yazmak bir insanın ödevidir ve gerçekleşmesi hayret edilecek bir durum değildir. Dili iyi kullanamayanlara, üstelik en aydın insanların bile edip olmadıklarını söyleyerek kendilerini savunmalarına olan kızgınlığı Safa’nın, insanların kültür yoksunu ve dil bilincinden mahrum olarak yetişmesini tamamen yapılan inkılâpların üstüne yıgmadığını ve insanların kendi sorumluluklarını göz ardı etmediğini gösterir. Ona göre sıkıntı anadilini doğru okuma ve yazmayı ilk değil son basamak gören tepetaklak olmuş görüştedir. Bu görüş dilimize ait değerlere zarar vermektedir. “Kabahati hemencecik dil inkılâbına yüklemeyelim. O büsbütün ayrı dava. Bizi dertlendiren, kelimelerin gramer örgüsü, nahiv yapısı...”¹⁶⁹ sözlerine bakarak dil davasını sadece yapılan inkılâplar açısından ele almadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Peyami Safa, Dil devrimini Türk İnkılâbına Bakışlar’da milli koldan gelen inkılâplara dahil etmişti. Daha sonra ise yürütülen çalışmalara, eski dil kültürümüzden birdenbire kopulmasına ve geleneksel olanların ifratçı çevrelerce irtica olarak nitelendirilmesine; devrimciliğin, bir dili devirip yerine milletin kullanmadığı uydurma bir dili getirmek olmadığını, milliyetçiliğin milli geleneklere dayandığını, geleneksiz milliyetçilik değil milletin bile olmadığını söyleyerek karşı

¹⁶⁷ Safa, “İlk Basamak”, (Cumhuriyet, 30 Mart 1940), OTU, içinde, ss.55-57.

¹⁶⁸ Safa, “Dil ve Başarı”, (Milliyet, 19 Aralık 1958), OTU, içinde, ss.220-221.

¹⁶⁹ Safa, “İlk Basamak”, (Cumhuriyet, 30 Mart 1940), OTU, içinde, ss.55-57.

çıkar: “Gelenekçilik ne milliyetçiliğe ne de inkılâpçılığa aykırıdır. Çünkü inkılâp canlı gelenekleri değil, müstehase (fossil) haline gelmiş, sosyal müesseseleri değiştirmektedir.”¹⁷⁰

Alfabenin değiştirilmesini değil, Latin alfabesinin yanında eski alfabemizin ve birtakım gramer kurallarının de öğretilmesi gerektiğini, böylece Türkçemizin daha sağlıklı kullanılacağını savunan Safa, dil konusunda benzer fikirlere sahip diğer düşünürlerin de yaptığı gibi başka ülkelerin eğitimleriyle karşılaştırmalar yapacaktır.

“Yeryüzünde çocuklarına dilini tam öğretmeyen bir memleket gösterilebilir mi? Almanya’nın, Fransa’nın, İngiltere’nin, İsviçre’nin ve daha birçok memleketlerin bütün büyük üniversitelerine girmek için Lâtince bilmek şarttır. Fransa’da, Tite-Liye’yi veya Çiçeron’u tercüme edemeyen bir öğrenci bakaloryasını veremez.

Biz lise mezunlarımızın İbni Haldun’u veya İmrül Kays’ı Türkçeye tercüme edecek kadar Arapça öğrenmelerini istemiş değiliz. Sadi’nin Gülistân’ındaki basit hikâyeleri tercüme edecek kadar Farsça bilmeleri de şart değil. Fakat “kâtip” ve “mektup” gibi her gün kullanılan kelimeler arasındaki münasebetten haberi olmayan bir gencin Türkçe bildiğine inanır mısınız?

Her gün gazetelerimizde rastladığımız Türkçe yanlışları genç kalemlerin mârifetleridir. Yeni nesle mensup muharrirleri Türkçe bilmeyen bir memlekette genç okuyucuların ne halde olduklarını tahmin etmek zor mu?”¹⁷¹

İlmin gereği olan dilimizde yaşayan kelimelerle ilgili kuralların öğrencilerimize öğretilmesinin irtica olarak algılanmasından rahatsızdır. Onun savunduğu dava “Arapça” öğretilmesi değil, Türkçenin hudutları içindeki ihtiyaç nisbetinde Arap gramerinin bazı kurallarının öğretilmesidir.¹⁷² Bu gerekliliğe karşı çıkanları da yobaz olarak değerlendirir: “Realitenin icaplarına karşı koyarak bir fikre kakılıp kalmak nasıl yobazlığın ta kendisi ise, her gün içinde yaşadığımız dil gerçeğinin bizden istediklerine aldırnamak ve geri bir dil ırkçılığına saplanıp kalmak da yobazlıktan başka bir şey değildir.”¹⁷³

Kendisine pek çok kez yöneltilen Latin harflerini atıp yerine Arap harflerini kullanmaya başlamamızı istediği şeklindeki suçlamaya “Lâtin harflerini atmayı hiçbir zaman düşünmüş ve yazmış değilim.” diyerek net bir cevap verir. Kendisine bu suçlamayı yönelten bir okuyucuya verdiği cevap eski alfabemizi de bilen insanların geçmişle bağlantı kurup, bütünlüğü sağlamasının daha kolay olacağını düşündüğünü göstermektedir:

¹⁷⁰ Safa, “Bir Doçentin Terkihi Üzerine”, (Tercüman, 1 Mayıs 1959), OTU, içinde, ss.236-239.

¹⁷¹ Safa, “Gençlere Türkçe Öğretelim”, (Milliyet, 17 Ekim 1956), OTU, içinde, ss.178-179.

¹⁷² Safa, “Bir Dizgi Yanlışının Düşündürdükleri”, (Milliyet, 29 Eylül 1958), OTU, içinde, ss.214-215.

¹⁷³ Safa, “Bu Da Böylesine Bir Yobazlık”, (Milliyet, 4 Mayıs 1955), OTU, içinde, ss.167-168.

“Besbelli ki bu genç okuyucunun bütün dünyada Aristo’dan sonra “ikinci üstad” lakabıyla tanınan Türk filozofumuz Fârâbî’den zamanımıza kadar geçen on asır içindeki Türk düşünce tarihinin millî kütüphanelerimizde yatan sayısız mahsullerinden de, Divan, Edebiyat-ı Cedide, Fecr-i Âti ve bizim nesil edebiyatlarının birçok yabancı dillere tercüme edilen eserlerinin dünyada uyandırdığı hayranlıktan da, bu eserlerin gerçek ve tam metinlerinden de, ölmez değerlerinden de haberi yoktur. Atatürk’ün kurduğu Türk Tarih Kurumu’nun, Neşriyat Kongresi’nde, bugünkü harflere çevrilmesini istediği yüzlerce tarih kitabından, çevrilen birkaçı müstesna, hepsinin ve daha binlerce yazma, basma tarih eserinin yeni nesillere meçhul kalmasının bugünkü ve yarınki kültürümüze neler kaybettirdiğinden ve ettireceğinden de haberi yoktur. Milli kültürüyle teması olmayan bir tek millet olmadığından da haberi yoktur. Bizi Batı kültürüne bağlayan tarihin Lâtin harfleriyle başlamadığından ve edebiyatımızın Tanzimat’tan beri Batıya doğru süratle istikamet aldığından da haberi yoktur.”¹⁷⁴

Gençlerin kendi tarih ve kültürümüzle olan kopukluğunun onları yabancı tesirlere daha açık bir hale getirmesi millî şahsiyetimizi ve varlığımızı kaybetme tehlikesine yol açacaktır:

“Tarihinin sürekliliğini kaybeden bir millet her şeyini kaybetmeye mahkûmdur. Hâfızası parça parça kopmuş bir akıl hastası gibi, geçmişiyile, hatıralarıyla ve benliğini terkip eden bütün varlık unsurlarıyla ilgisi kesilmiştir. Yabancı tesir ve müdahalelere, yabancı visayete hazır ve muhtaç bir halde, evvelâ bağımsızlığını sonra da bütün millî şahsiyetini ve varlığını kaybeder.”¹⁷⁵

Peyami Safa birçok makalesini de birbirine karıştırıldığını düşündüğü bazı kavramları belirginleştirmeye ayırır: inkılâp ve devrim arasındaki fark, muhafazakâr, yobaz ve mürteci arasındaki fark, laiklik ile muhafazakârlığın aynı yerde bulunup bulunamayacağı, din ile laiklik arasındaki ilişki, laik bir ülkede dinin nasıl yaşanacağı gibi konuların üzerinde sık sık durur.

Safa’nın din hakkındaki yazılarının da ömrünün son yıllarına doğru daha çok yoğunlaştığını, bu konuyu gerek fikir yazılarında gerekse edebi eserlerinde işlediğini görürüz. Avrupa’da cereyan eden mistisizm akımından ve sadece bilimin, insanlar için yeterli olmadığı ve ahlâk cephesini düzenlemeye yetmediğinden, dinin ve Allah inancının hayatımızda olması gerektiği yerden sıklıkla bahseder. Elbette bunu yaparken mistisizm ile tasavvufu birbirinden ayırır.

¹⁷⁴ Safa, “Bir İnkâr Faciası”, (Milliyet, 14 Ekim 1958), OTU, içinde, ss.215-217.

¹⁷⁵ Safa, “Tarihin Sürekliliği”, (Tercüman, 5 Eylül 1959), OTU, içinde, ss.260-261.

3.4. PEYAMİ SAFA'DA MODERNLİK, MİLLÎLİK, MUHAFAZAKÂRLIK VE GELENEKLER

Peyami Safa, muhafazakârlık ve inkılâpçılığın yüzeysel bir şekilde bakıldığında birbirine zıt gibi görüldüğünü ama aslında birbirini tamamlayan iki öge olduğunu söyler.

Her canlı varlığın kendini koruma içgüdüğü vardır. Birey olma ve toplum olma bilincini sağlayan şey hafızadır. İnsanlar için hafızaları ve alışkanlıkları ne ifade ediyorsa, toplumlar için de tarih ve gelenekleri onu ifade eder. Milletlerin tarihlerini kaybetmesi ve geleneklerinden vazgeçmesi hafızasını ve şuurunu kaybetmesidir. Bu da hayat karşısında şaşkın ve beceriksiz kalmalarına sebep olur, çünkü “tarihsiz ve geleneksiz millet yoktur.” Bu fikirlere sahip Safa, muhafazakârlığı şöyle anlatır:

“Muhafazakârlık tarihçi ve gelenekçidir. Bugünü düne bağlayan zengin tecrübe ve kültür mirasının bekçisidir. Dünsüz bugün ve bugünsüz yarın olamayacağını bilir. Cemiyetin geçirdiği zaruri inkılâpların geçmişe ait değerleri yok etmemesini ister ve cemiyetin kendi benliğine sadık kalmak için her türlü ölçüsüz değişmeye karşı mukavemetini temsil eder. Muhafazakârları olmayan bir cemiyet yoktur.”

Geçmişe gösterilen bu bağlılığın yeniliklere tamamen karşı koymak olmadığını, muhafazakârların yeniye, eski olanı tahrip etmediği sürece kabul edilebilir bulduğunu, muhafazakârlığın eskiyi muhafaza ederken yeniye tepmediğini –çünkü teptiği zaman irtica olur-, gerçek muhafazakârların inkılâp düşmanı olmadığı gibi, gerçek inkılâpçıların da gelenek düşmanı olmadığını düşünür.¹⁷⁶ Safa'ya göre, Türk politika ve fikir hayatının disiplinden mahrum oluşu, bütün bu farklara dikkat edilmediği içindir. Öğün, Safa'nın bu sözlerine, onun “hakiki muhafazakârlıkla hakiki inkılâpçılık arasında fark görmediği” yorumuyla dikkat çeker.¹⁷⁷

Safa tarihsiz yaşamayı, geçmişimize ait ne varsa toptan reddetmeyi modernlik sanan kişilere karşı çıkar ve bugünün, ancak dün ve yarın arasında mânâ kazandığını, zamanın üç unsurundan birini inkâr etmekle, hepsini toptan reddetmek arasında fark olmadığını söyler. Bu bir nevi, kendi kendini bütün olarak inkâra götüren manevî intihardır. Dünümüzün içinde olmamamız, bugünümüzde ve yarınımızda da

¹⁷⁶ Safa, “İrtica Nedir?”, **Türk Düşüncesi**, İrtica Özel Sayısı, Sayı:56, Mayıs 1959, ss.1-3.

¹⁷⁷ Öğün, s.164.

olmamamız anlamına gelir. Böyle bir inkılâp, hangi dünden yarına intikal ettiğini bilmedikçe, yarının malı olamaz.¹⁷⁸

*“Sahici modern adam, üç zaman içinde de yaşamasını bilendir. Modernliği, bugüne münhasır olmadığı için, devamlıdır. Geçmiş, bugünü ve yarını aynı liyakatle temsil eder. Modern olduğu kadar muhafazakâr ve muhafazakâr olduğu kadar da inkılâpçıdır. Gençliğe vereceğimiz inkılâp fikrinde, zamanın üç unsurundan hangisini ihlâl edersek, onun bizden acı bir şekilde intikam alması ihtimali vardır. Tarihi inkâr edersek, irtica tehlikesi, geleceği inkâr edersek, ihtilâl tehlikesi, günün icaplarını inkâr edersek, yerine göre her iki tehlike de karşımıza çıkar. Sosyolojide, sosyal dinamik adını alan toplum sıkışmalarının neticeleri çok defa bunlardır.”*¹⁷⁹

Millî olmak ise maddede değil mânâdadır. Örneğin Karagöz’ün millîliği ne kıyafetinde ne de dekorundadır. Onun millîliği Nasrettin Hoca’yı, Kavuklu’yu, Pişekâr’ı hatırlatan “Türkvârî hayat ve varlık anlayışı”ndadır. Maddi unsurların değişmesi bunu etkilemez.

Millî geçmişle bağları koparmamalı fakat yeniliğe de açık olmalı, yeniye doğru gitmelidir. Safa, inkılâpçı olmayan bir millînin yalancı bir millî olduğunu söyler, çünkü böyle bir millî, tekâmül edemeyecek ve ölecektir.¹⁸⁰

3.4.1. Muhafazakârlık ve İnkılâplarda Ordunun Yeri

Safa her ordunun önce muhafazakâr olduğunu söyler. Çünkü her şeyden önce vatani, dolayısıyla bütün milletin tarihini, geleneklerini, kültürünü ve manevi değerlerini muhafaza eder ve koruduğu şeylerin ne olduğunun bilincindedir. Bu muhafazakâr bilinç “onun inkılâpçılık ruhunu dondurmaz, bilâkis tarih köklerine bağlar, yaratıcılık hamlesini hızlandırır.”

Her millet inkılâbını kendine göre yapar. Türkler de asker bir millettir ve ordu, bu milletin inkılâplarını gerçekleştirmiştir.¹⁸¹

Öğün, bu satırların Kemalist ilkelerin korunması adına yapılan bir askerî darbeden sonra kaleme alındığına dikkat çeker ve Peyami Safa’nın, görüş ortaklığına sahip olduğu diğer isimlerle birlikte, toplumda yaşanan kültürel transformasyonun

¹⁷⁸ Safa, “Modern Adam Üzerine”, (Düşünen Adam, 19 Nisan 1961), Din İnkılâp İrtica, (Dİİ), içinde, ss.112-114.

¹⁷⁹ Safa, “Modern Adam Üzerine”, (Düşünen Adam, 19 Nisan 1961), Dİİ, içinde, ss.112-114.

¹⁸⁰ Safa, “Sanatta Türk’e Doğru”, (Tasvir-i Efkâr, 5 Mayıs 1942), Sanat Edebiyat Tenkit, (SET), içinde, ss.64-65.

¹⁸¹ Safa, “Ordu, Muhafazakârlar ve Mürteciler”, (Düşünen Adam, 21 Haziran 1961), Dİİ, içinde, ss.11-13.

hazırlayıcılarından, kilit bir isim olmasına vurgu yapar, fakat bunun “muhafazakârlığın, politik eylemin meşrulaştırımını her daim koşulsuz yapan bir düşünce olduğunu düşündürmemesi” gerektiğini belirtir.¹⁸² Muhafazakârlık politik ideolojilerle ilgili endişeler taşır ve bu sebeple temkinli davranır.¹⁸³ “Muhafazakârlığın mihenk taşı, ölçülülüktür.”¹⁸⁴

3.4.2. İnkılâp – Devrim

Peyami Safa, bilimsel tanımlamalar haricinde keyfe göre yorumlanan kavramların başında “inkılâp”ın geldiğini, bu durumun yarattığı karışıklığın özellikle inkılâbı devrim kelimesiyle karşılayanlardan kaynaklandığını söyler, çünkü kastettikleri anlam tam bir anarşi içindedir. “Kimi onu ıslahat, kimi bütün geleneklerin temelinden yıkılışı, kimi siyasi rejimin değişmesi, kimi umumi zihniyet ve kültür değişmesi gibi anlar. Bunları birbirine karıştıranlar da az değildir.”¹⁸⁵ Yazar, bu sebeple pek çok yazısında, o dönemde bugüne göre aralarında daha büyük bir ayrılık olan inkılâp ve devrim kelimelerine açıklık getirmeye ve bu iki kelimenin anlamını belirginleştirmeye çalışmıştır.

Devrim kelimesinin kökü “devir” değildir. Devir Arapça bir isimdir ve -ım, -im ekleri fiilden isim yapan ekler grubundadır. Be sebeple kelimenin “devir-” fiil kökünden türetildiği açıktır.

Safa, bu kelimenin Atatürk’ün ölümünden sonra “uydurulduğunu” söyler: “Bu kelimenin inkılâp mefhumu ile de ilgisi yoktur. Devrimin devirmek fiilinin kökünden türediği muhakkak. İnkılâbı komünistler gibi her şeyi devirmek manasında yutturmaya çalışanların uydurdukları ve kullandıkları kelime de, ne revolution, ne de inkılâp kelimelerinin karşılığıdır.”¹⁸⁶

İnkılâplar yıkıcı olduğu kadar da yapıcıdır. Yıktıktan sonra yeniden inşa safhasına geçmek zorundadır. Yıkarak alınan bu ödev yerine getirilmezse o inkılâp yarım kalmıştır. Ve muhtemelen onu tamamlayacak başka bir inkılâp doğuracaktır.

¹⁸² Öğün, s.159.

¹⁸³ Öğün, s.161.

¹⁸⁴ Öğün, s.160.

¹⁸⁵ Safa, “İnkılâp Anlayışımızdaki Hatalar”, **Türk Düşüncesi**, İnkılâp Özel Sayısı, Sayı:57-58, Haziran-Temmuz 1959, ss.1-3.

¹⁸⁶ Safa, “Devrim ve Devrimbaz Kelimleri”, (**Tercüman**, 3 Temmuz 1959), Dİİ, içinde, ss.94-95.

Tekrar inşa etmek, yıkmak kadar hızlı gerçekleşmez. İnşa üzerinde inkılâp mimarları, Türk düşünürleriyle işbirliği yapmak zorundadır.¹⁸⁷ Devrim, bu yapıcılıktan uzak sadece yıkmak manasını ihtiva etmektedir.

Safa, 1960 yılında kaleme aldığı bir yazıda 1923 yılından beri, devletin resmî dilinde de, büyük edebiyatçı ve yazarların dilinde de devrim kelimesi yerine inkılâp kelimesinin yaşadığını, inkılâp kelimesine daha uygun ve daha güzel bir karşılık bulunana kadar da inkılâp kelimesini tercih edeceklerini söyler. “Devlet ve millet, devrim kelimesini kullananların Atatürk inkılâplarına kendi yorumlarına göre mana verdiklerini ve Kemalizmi gerçek mahiyetinden uzak manalara çekmek istediklerini anlamış gibidirler.” Ona göre, inkılâp kelimesinin yaşamasının sebebi devrimden bucak bucak kaçılmasıdır.¹⁸⁸

Türk Düşüncesi dergisinin Haziran-Temmuz 1959, İnkılâp özel sayısı için hazırladığı “İnkılâp Anlayışımızdaki Hatalar” makalesinde Ziya Gökalp’ın “Avrupa medeniyetinin de koca bir an’aneden doğduğunu anlamayarak onu birtakım (ilmî ve amelî) kaidelerden ibaret sanmışız. Kaideler ister alışkanlık, ister taklit olsun yaratma ve ilerlemeden mahrumdur. Çünkü birbirinden ayrı alışkanlıklar ve taklitler hem kaynaşamazlar hem de mazileri yoktur. Her biri bağımsız ve mutlak bir alem olan kaideler, oturdukları yerlerde oldukları gibi kalırlar.” sözlerini de alıntılaman Safo, inkılâbın gelenek düşmanı olmadığını aksine tarihe dayanan bir tekamül hamlesi olduğunu hatta, geçmişe ve tarihe dayanmayı inkar eden bir inkılâp anlayışının Batı medeniyetine değil, komünizme mahsus olduğunu söyler. “İnkılâp kaidelere değil, birbiriyle tarihi bağları olan davranışlara ve geleneklere dayanır. Geriden ileriye doğru tarihî bir itişe sahiptir. Gerisi olmayan ileri yoktur.”

İnkılâbın taklit edilemeyeceği ve tek bir insanın eserinin olamayacağı başlıklarında yaptığı açıklamalar da inkılâbımızın kendi köklerimizden gelmesi gerektiğini temellendirmektedir:

“İnkılâp taklit edilemez. Tarihte hiçbir inkılâp ötekinin tıpkısı olmamıştır. Amerikan, İngiliz, Fransız, Rus inkılâpları birbirinin aynı değildir. Her inkılâp kendi tipini yaratır. Taklit halinde kaldıkça kitleye mal olmaz ve yaşayamaz. Başta birinci ve ikinci Meşrutiyetin anayasaları ve yıllardan beri taklidine çalışılan ve birçok maddeleri tatbik olunamayan medeni kanun gibi

¹⁸⁷ Safo, “Ordu, Muhafazakârlar ve Mürteciler”, (Düşünen Adam, 21 Haziran 1961), Dİİ, içinde, ss.11-13.

¹⁸⁸ Safo, “İnkılâp ve Devrim”, (Havadis, 22 Temmuz 1960), Dİİ, içinde, ss.88-89.

tercüme mevzuatın yaşayamaması, milli ihtiyaçlara cevap veremediği içindir. Yani, tercüme inkılâp olmaz.

Hiçbir inkılâp tek adamın eseri olamaz. Büyük inkılâpçılarımız arasında Atatürk'ün müstesna bir yeri vardır. Fakat Türk İnkılâp hareketleri Atatürk'ten çok evvel başlamıştır. Hürriyet inkılâbı daha öncedir (1905), kadının resmen iş hayatına girişi daha öncedir (1908), üniversitede kız ve erkek talebenin bir arada okutulması daha öncedir, aydın zümrenin hayatından kaçgöçün, poligaminin, görücülüğün kalkması da daha öncedir. Latin harfi ve şapka cereyanları da önceden vardı. Bu cereyanlardan bir kısmı Atatürk'ten önce bir kısmı da onun zamanında kanunlaşmıştır. Gerçek inkılâplar bir adamın değil tarihin malıdır.¹⁸⁹

İnkılâbımızın kendi köklerimize dayanması gerektiğinin savunulması, Türk kültürü ve müesseselerinin Batıyı ne dereceye kadar örnek alabileceği sorusunu da beraberinde getirir. Safa'ya göre bu, Türk inkılâbının ana davalarından birisidir. Çünkü Batı kültür ve medeniyeti 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamıştır. Bu değişiklik pozitivist ve materyalist düşünceden spiritüalist bir yaşama doğru yaşanmaktadır. Metafizik ve mistik bir anlayış öne çıkmaktadır. Türkiye batı medeniyetinin yaşadığı bu değişme ve gelişmeyi dikkate almak ve dünkü batıya bakarak Avrupalılaşmağa uğraşmamak zorundadır. Çünkü batının bugün aradığı pek çok manevi değer zaten bizde mevcuttur. Öyleyse kendi manevi değerlerimize sahip çıkarak bir senteze gidilmelidir. Safa, Türkiye'nin sanatta ve bütün inkılâp anlayışında, Batı medeniyetinin geçirdiği bu değişmeyi hesaba katmak zorunda olduğunu söyler. Bunu yaparsa dünkü Batı örneğine göre Avrupalılaşmanın artık söz konusu olmadığını görecektir. Batının bugün aradığı birçok manevi değerleri Türkiye'nin kendi geleneklerinde aramalıdır. Böylece Batı ile kendisi arasında bir sentez köprüsü kurması mümkün olacaktır. “Bir şarklıya mahsus hassasiyet ve inceliklerimizi, manevi değerlerimizi ve ilahi prensiplere bağlılığımızı, kuvvetli seziş hassamızı tamamiyle feda etmeden Batı medeniyeti ailesi içinde yer alabiliriz ve ancak bu milli şahsiyetimizi muhafaza etmek şartıyla adi bir taklitçi olmaktan kurtulabiliriz.”¹⁹⁰

¹⁸⁹ Safa, “İnkılâp Anlayışımızdaki Hatalar”, **Türk Düşüncesi**, İnkılâp Özel Sayısı, Sayı:57-58, Haziran-Temmuz 1959, ss.1-3.

¹⁹⁰ Safa, “Batı Örneği”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:25, Aralık 1955, ss.56-58.

3.4.3. İnkılâpçı – Devrimbaz - Yobaz:

Safa, inkılâp ve devrim kelimelerinin arasındaki ayrıma dikkat ettiği gibi bunları yapanların arasında da bir adlandırma farklılığına gider. İnkılâpları gerçekleştiren ve savunanlara inkılâpçı şeklinde seslense de devrim adını savunanların samimiyetlerine inanmadığı gibi biraz daha müstehzi “devrimbaz” adını verir:

“Devrimbaz kelimesi(ne gelince), bu, inkılâba kendi istedikleri manayı veren, hokkabaz gibi bir kelimenin içinden beklenmedik manalar çıkarmasını bilen açığözler için biçilmiş kaftandır. Kelimenin sonundaki “baz” Farsça “bahten-oyynamak” masterından gelir. Türkçe bir kelime ile Farsça bir kelime arasında vasfî terkiбі yapmak kaideye aykırıdır. Fakat müstesnaları yok değildi: “oyunbaz, dilbaz” gibi.

Devrimcilere, yani sahte inkılâpçılara, inkılâp oyunbazlarına hokkabaz külâhı gibi yakışan bu kelime, yapısı bir olmamakla beraber “yobaz” kavramının, inkılâp konusunda tam karşılığıdır. Çünkü devrimbaz bir inkılâp yobazıdır. Din yobazı dine nasıl dilediği manayı verir ve onu tahrif ederse, inkılâp yobazı da devrim uydurmasına dayanarak inkılâp kavramını öyle rezil eder.”¹⁹¹

Bu adlandırma Peyami Safa tarafından türetilmiş, onun ısrarlı kullanımıyla kendi yaşadığı dönemde yaygınlaşsa da daha sonra unutulmuş görünmektedir.

Devrimbazların, Türk inkılâpçıları gibi inkılâptan ne anladıklarına dair bir eserleri yoktur hatta bu devrim kelimesini neden inkılâp karşılığı olarak kullandıklarını dil bakımından bile izah edememektedirler.¹⁹² Safa’ya göre devrimbaz her vesile ile her gün “Devrim elden gidiyor” diyerek yaygara yapıp,¹⁹³ irtica değirmenlerine karşı Don Kişot orduları kurdurmak isteyen kişidir. Onun cephesinde klâsik ahlâkı müdafaa, bir gerilik işareti ve her türlü hafiflik modern bir meziyettir.¹⁹⁴ Devrimbaz geçmişle tüm ilgisini keser, geçmişe tamamen sırtını çevirir. Dünle yarın arasında bir köprü kurmaya çalışmaz, yalnızca geçici olan zaman saplantılıdır. Devirir, yıkar ama yenisini inşa etmek için çalışmaz.¹⁹⁵ Yazar, bize dinbazın ve devrimbazın değil dindarların ve inkılâpçıların lazım olduğunu, şekilde kalan dinin ve şekilde kalan inkılâbın ruhunu şeytana sattığını; imansız dinin ne

¹⁹¹ Safa, “Devrim ve Devrimbaz Kelimeleri”, (Tercüman, 3 Temmuz 1959), Dİİ, içinde, ss.94-95.

¹⁹² Safa, “İnkılâp ve Devrim”, (Havadis, 22 Temmuz 1960), Dİİ, içinde, ss.88-89.

¹⁹³ Safa’ya göre “Gerçek inkılâplar sessiz olur.” Öğün, s.199.

¹⁹⁴ Safa, “Arap ve Lâtin Harfleri”, (Tercüman, 9 Temmuz 1959), OTU, içinde, ss.255-256.

¹⁹⁵ Safa, “Ordu, Muhafazakârlar ve Mürteciler”, (Düşünen Adam, 21 Haziran 1961), Dİİ, içinde, ss.11-13.

kadar sahte ise, ilimsiz, izahsız ve ispatsız inkılâbın da o kadar uydurma olduğunu söyler. Uydurma inkılâpçılar devrimbazlardır.¹⁹⁶

Başka bir yazısında da komünistlerin kendilerinden olmayan herkesi mürteci olarak gördüklerini, komünizmin kanun dışı olduğu Türkiye’de kendilerini saklamak zorunda oldukları için devrimbazları ileri karakol olarak kullandıklarını, onları kışkırtıp, onlarla işbirliği yaptıklarını söyler. “Devrimbazlara göre, dindarlar, millî bir tarih şuuruna sahip olanlar, gelenekçiler, milliyetçiler klâsik ahlâk taraftarı mürtecilerdir. Atatürk’ün büyük tarihçi ve milliyetçi şahsiyetini unutturmağa ve kendi irtica anlayışlarını ona mal etmeğe çalışırlar.” Safa, onların Atatürk’ün hiç kullanmadığı “devrim” uydurmasından çıkardıkları anlam ile Atatürk’ün inkılâp anlayışı arasında var olan büyük farkı kapatmağa çalıştıklarını söyler. Gerçek inkılâpçılara göre, bir cemiyetin son tekâmül merhalesini bir öncekine, geriye götürmek isteyenler mürtecidirler. Böyle bir niyeti olmayıp da mevcudu muhafaza etmek isteyenler mürteci değil, muhafazakârdırlar. Gerçek inkılâpçı, kökü geçmişte olmayan bir geleceğin temelsiz kalacağına ve yıkılacağına inanır.¹⁹⁷

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde yobaz kelimesinin ilk anlamı dinde bağnazlığı aşırılığa vardır, başkalarına baskı yapmaya yönelen (kimse), ikinci anlamı ise bir düşünceye, bir inanca aşırı ölçüde bağlı olan (kimse) olarak verilir.

Önce akla gelen ilk anlamı olsa bile Safa, yobaz kelimesini ikinci anlamıyla da sık sık kullanır. Onun yazılarında yobaz kelimesi sadece dinî uygulamaları aşırıya vardır, başkalarına baskı yapmaya yönelen (kimse), ikinci anlamı ise bir düşünceye, bir inanca aşırı ölçüde bağlı olan (kimse) olarak verilir. Önce akla gelen ilk anlamı olsa bile Safa, yobaz kelimesini ikinci anlamıyla da sık sık kullanır. Onun yazılarında yobaz kelimesi sadece dinî uygulamaları aşırıya vardır, başkalarına baskı yapmaya yönelen (kimse), ikinci anlamı ise bir düşünceye, bir inanca aşırı ölçüde bağlı olan (kimse) olarak verilir. “Avrupa medeniyetinin geçen asra ait maddeci telâkkisini muhafaza eden ve Türk inkılâbını o modele göre biçenler”¹⁹⁸ için de geçerlidir. Ona göre ilmin de, dinin de, inkılâbın da, politikanın da yobazları vardır. Her türlü inanç ve fikirde var olan, sert ve zıt fikirlerin de gerçeklik payı taşıyabileceğini kabul etmeyen bu hoşgörüsüz şekiller bizi Batı seviyesinden uzak tutan sebeptir:

“Batı seviyesinden bizi daima uzak tutan, bu müsamahasızlıktır. İnkılâp adına, din adına, ilim adına, milliyet adına, fikir kılıcı çekenler, karşı tarafın da haklı olabileceği noktaları görmek istemeyen fikir yobazlarıdır. Yazık ki, Türkiye’imizde halka yol gösteren ve ışık tutan aydınlar arasında din yobazları kadar, politika yobazları, inkılâp yobazları, ilim yobazları, teknik

¹⁹⁶ Safa, “Bir Ortadoğulu’nun Düşünceleri”, (Tercüman, 27 Nisan 1959), Dİİ, içinde, ss.85-88.

¹⁹⁷ Safa, “İlmî Mânâsıyla İrtica ve İrtica Dedikodusu”, (Tercüman, 19 Mayıs 1959), Dİİ, içinde, ss.173-175.

¹⁹⁸ Safa, “Çarşafa Dair Sorular”, (Tercüman, 12 Nisan 1959), Dİİ, içinde, ss.219-221.

*yobazları, yenilik ve eskilik yobazları da az değildir. Bunun için anlaşıyor, birbirimizi yiyoruz.*¹⁹⁹

Yobazlık muhafazakârlıktan da mürtecilikten de farklıdır. Yobazlar diğerlerinden samimiyetsizlikleriyle ayrılırlar. Yobaz samimi değildir. Ne muhafazakârlar gibi geçmişe ait değerleri muhafaza etmek isterler ne de mürteciler gibi önceki yaşamı geri getirmek isterler. Onlar, yapmak istedikleri şeyin gerçek anlamının, geri getirmek istediği geçmiş, tarih, din veya milliyetçilik esaslarının ne olduğunun farkında olmadığı gibi öğrenmeye de niyetli değildir. Amacı muhafazakârlık ve irtica eğilimlerini istismar ederek kargaşa çıkarmak, geçici bir nüfuz sağlayarak rakiplerini geride bırakmak ve bazı şeyler elde etmektir.²⁰⁰

Safa yobazı aynı zamanda bir din dolandırıcısı olarak da tanımlar.²⁰¹ Örneğin Osmanlı Devletindeki irtica hareketlerinin hepsinin birer yobazlık faaliyeti olduğunu söyler. Bunların hepsi, dinin otoritesini temin etmek için değil, bu bahaneyle servet ve makam yağma etmek için yapılmıştır.²⁰²

Yobaz, tek taraflıdır. Din yobazı da devrim yobazı da gerilik örneğidir ve felâketlerimizin sebebidir. İkişile de mücadele etmemiz lâzımdır; çünkü birinin irticaa, ötekinin de komünizme kadar yolu vardır.²⁰³ Safa, gerçek dindarın yobaz olmadığı gibi gerçek inkılâpçının da devrimbaz olmadığını söyler²⁰⁴ ve insanlara din yobazı da devrim yobazı da olmamayı, daima karşımızda bulunan kişilerde de haklılık payı olabileceğini düşünmelerini tavsiye eder.²⁰⁵

Safa, irticanın ölü geleneklere takılıp kalmak olduğunu, bunlarla birlikte yaşayanları topyekûn yıkmak için uğraşan kişilerin millî varlığımızı yıkmak isteyen düşman fikirlerin hizmetinde olduğunu söyler. Bu durumda olanlar gerçek inkılâpçılar değil kendine devrimci adını verenlerdir. Safa, gelenek düşmanı olan bu kişilerin kendilerine inkılâpçı süsü vererek Atatürk'e yaslandıklarını belirtir. Fakat Atatürk'ün dini bayramlarımızı ve geleneklerimizi olduğu gibi muhafaza ettiğini, yani Atatürk'ün gelenek düşmanı olmadığını hatırlatırken şöyle sorar: “Otuz sekiz yıldır her yıl 29 Ekimde kutladığımız Cumhuriyet Bayramı da bir gelenek hâline

¹⁹⁹ Safa, “Sert ve Mutedil İnançlar”, (Tercüman, 20 Mart 1960), Dİİ, içinde, ss.176-177.

²⁰⁰ Safa, “İrtica Nedir?”, **Türk Düşüncesi**, İrtica Özel Sayısı, Sayı:56, Cilt:10, Mayıs 1959, ss.1-3.

²⁰¹ Safa, “Yobaz ve Solcu Misyoner”, (Milliyet, 10 Nisan 1958), Dİİ, içinde, ss.39-40.

²⁰² Safa, “İrtica Nedir?”, **Türk Düşüncesi**, İrtica Özel Sayısı, Sayı:56, Cilt:10, Mayıs 1959, ss.1-3.

²⁰³ Safa, “Türkiye’de Ramazan ve Din Hayatı”, (Tercüman, 1 Mart 1960), Dİİ, içinde, ss.160-161.

²⁰⁴ Safa, “Yobaz Erkek ve Devrimbaz Kadın”, (Tercüman, 24 Haziran 1959), Dİİ, içinde, ss.125-126.

²⁰⁵ Safa, “Bir Ortadoğulu’nun Düşünceleri”, (Tercüman, 27 Nisan 1959), Dİİ, içinde, ss.85-88.

geldi. Gelenek düşmanı devrimbazlar bu geleneğimize de karşı durabilirler mi?”²⁰⁶ Soru, geleneklerin her zaman hayatımızda olduğunu hatırlatıp, milletin kendisine uygun olan yaşamı bulmak için geçmişinden kopmayarak zamanı bir bütün halinde yaşamasının uygunluğunu vurgular.

Muhafazakârlar, toplumsal ve kültürel olanın politik bir hâl almasını istemektedirler.²⁰⁷

3.4.4. İrtica – Mürteci

Safa, her canlı varlığın kendini koruma içgüdüsüne sahip olduğunu ve korunması şart olan gelenekleri yok etmeğe varan inkılâp hareketlerinin en ileri toplumlarda bile geçmişe hasret uyandırıp irtica eğilimlerini güçlendirebileceğini söyler. Her aksiyon şiddeti oranında reaksiyon uyandırır. İrtica, ölçüsü olmayan bir muhafazakârlıktır ve ölçüsü olmayan inkılâp hareketlerinin cevabıdır. Mürteci ise bugünkünden önceki hâli iade ettirmek isteyen bir gerilik taraftarıdır. Toplumun geçmişe ancak tamamıyla bağlı olursa geleceğe ulaşabileceğini düşünür ve bu sebeple her türlü değişime düşman olur. Tarihe ve geleneklerine aşk derecesinde bağlıdır. Ancak hatalı olsa bile samimidir. Peyami Safa, samimiyet noktasında durur ve bunun mürtecilerle yobazları ayıran en büyük fark olduğunu vurgular.²⁰⁸

Peyami Safa’nın mürtecilerle ilgili başka bir tarifi de mevcuttur. Bu tarifte, komünist, sosyalist, Kemalist, liberal, klerikal... her cahilin mürteci olduğunu söyler. Burada cahilden kastettiği “bilgisiz” insan değildir. “Karanlıktan aydınlığa doğru giden insan zekâsının merhalelerinde, geriyi ve ileriye herhangi bir akideden önce, idrâkin dereceleri tayin eder.” diyen Safa, dünyanın bütün kitaplarını yutmanın insanı cahillikten kurtaramadığını, bilme ile anlamanın birbirinden farklı olduğunu belirtir. Kitapsız iddia sahibi ve fikir adamı olmayı gerilik olarak görür ve Marksist, liberal, doğu ya da batıcı ne olursa olsun, mürtecinin o olduğunu söyler.²⁰⁹

Peyami Safa, bir ülkede irtica hareketlerinin varlığının kabul edilmesi için “1. Şuurlu, 2. Normal ölçüyü aşan, 3. Müesses nizamı yıkıp daha geri nizamı kurmaya

²⁰⁶ Safa, “Gelenek Düşmanlığı ve İnkılâplarımız”, (**Düşünen Adam**, 31 Mayıs 1961), Dİİ, içinde, ss.126-127.

²⁰⁷ Öğün, s.170.

²⁰⁸ Safa, “İrtica Nedir?”, **Türk Düşüncesi**, İrtica Özel Sayısı, Sayı:56, Cilt:10, Mayıs 1959, ss.1-3.

²⁰⁹ Safa, “Kitapsız Peygamberler”, (**Ulus**, 17 Ocak 1951), Dİİ, içinde, s.178.

matuf, 4. Temayül değil, sosyal hareket (action) halinde bir davranış” şartlarının var olması gerektiğini söyler ve Türkiye’de irtica olduğunu iddia edenlerin gösterdikleri delilleri sıralar: Bunlar, radyoda dinî yayınların yapılması, bazı velilerin çocuklarına Arapça Kur’an ve din dersleri verdirmeleri, Risale-i Nur adındaki eserleri okuyanların büyük bir kalabalık teşkil etmesi, arada bir tarikat âyinleri yapanların yakalanması ve din dergilerinin yayımlanmasıdır.

Ona göre bu propaganda komünizm merkezlidir ve bu durumdan habersiz pek çok masumu da aralarına almıştır. Safa var olan durumu şu şekilde müdafaa eder:

“Lâik olan ve olmayan bütün Batı memleketlerinin radyolarında, bizden fazla, din yayınları, ayinler yapılır, dinî vaazlar verilir. Din öğretiminin mecburî olmadığı Fransa gibi memleketlerde aileler, çocuklarına istedikleri gibi hususî din dersleri verdirmekte serbesttirler. Hattâ bunun için hükûmet ayrı bir tatil günü kabul eder. Bu memleketlerin hepsinde dinî eserler okumak irtica hareketi sayılmadığı gibi din dernekleri kurmak da serbesttir. Tarikat ayinleri yapanlara Atatürk’ün sağlığında da çok rastlanırdı. Fakat çeyrek yüzyıldan beri Türkiye’de ne bir Şeyh Sait isyanı, ne de bir Kubilay faciası görülmüştür. Dinî vicdan üzerinde baskı olmadığı için bu tepkilerden uzağız.”²¹⁰

3.5. DİN VE MANEVÎ DEĞERLER

Safa 1959 yılında Türkiye’de lâikliği ve din hayatını incelemek için ülkemize gelen Stanley S. Newman ile yaptığı söyleşide lâiklik inkılâbından sonra okullardan din telkini ve öğretimi kalktığı için ilk inkılâp nesillerinin dinî terbiye ve bilgilerden mahrum kaldıklarını, fakat bugün imam hatip okulları, ilâhiyat enstitüsü ve fakültesi mevcut olduğu için gençliğin manevî terbiyesinin ele alındığını söylemiştir. Yazıda laikliği bizim gibi anlamayan Avrupalıları ve Amerikalıları tatmin edecek bilgiler vermenin mümkün olmadığını belirtir.²¹¹

Safa, dinin gelişmemize engel olduğunu ileri sürenlerin bu iddialarını da kabul etmez:

“Bizim din yüzünden geri kaldığımızı ileri sürenler de vardır. Hakikatte biz her sahada olduğu gibi dinde de geriyiz. Geriliğimizi dine bağlayanlar, dinde niçin geri olduğumuzu aynı sebebe atfedebilirler mi? Eğer dine bağlılıkta, dinî öğretim ve teşkilâtta çok ileri, teknikte ve sanayide geri olsaydık, bu geriliğin sebebini dinde bulanların haklı olduğunu düşünebilirdik. Amerika’da ve birçok Batı memleketlerinde olduğu gibi din ilerlemeye mani olmadığı gibi, Rusya’da da dinsizlik tabiat ilimlerindeki ve teknikteki

²¹⁰ Safa, “İrtica Münazarası”, (Tercüman, 7 Şubat 1960), Dİİ, içinde, ss.182-183.

²¹¹ Safa, “Manevi Boşluklarımızı Nasıl Dolduracağız?”, (Tercüman, 30 Kasım 1959), Eğitim Gençlik Üniversite, (EGÜ), içinde, ss.72-73.

*ilerlemelere mani olamıyor. Çünkü ilim ve din ayrı ayrı sahalardır ve bunları birbirine karıştırmak sonsuz münakaşaları alabildiğine devam ettirir.*²¹²

Amerika ve Rusya'nın bilim, teknik ve endüstri sahalarında birbiriyle yarış halinde fakat din anlayışlarının birbirinden çok farklı iki devlet -Amerikalıların en dindar, Rusların ise en dinsiz- olduğunu söyler. Amerika'nın ileriliğini din sayesinde elde ettiğini düşünmek ne kadar yanlış ise Rusya'nın da dinsizlik sayesinde elde ettiğini düşünmek o kadar yanlıştır. Amerika'da din ilerlemeye engel olmadığı gibi Rusya'da da dinsizlik ilerlemeye engel olmamıştır. Çünkü bilim ve din ayrı ayrı sahalardır. Ancak bilimin insanlığın yararına kullanılması için dinin insana kazandırdığı ahlâkî değerlere ihtiyacı vardır:

“Müşbet ilmin ahlâkî hedefi yoktur. Atom bombasının şerre âlet olması ihtimali, onun çekirdek fiziği sahasındaki araştırmalarını önlemez. Hedef tabiatın gerçeklerini bulmak ve ona hakim olmaktır. Ahlâkî değerleri din, estetik değerleri sanat tâyin ve tesis eder. Daha kestirme bir deyimle, ilim doğruyu, din iyiyi, sanat güzeli verir.

*İlim akla, din imana, sanat hayale dayanır. Sahaları ayrıdır. Birbiriyle çatışmazlar. Resimde anatomiye aykırı bir çıplak, ilmin tenkidine uğramaz. Akıl değil, hayal mahsulüdür. Dinin mucizeleri de ilmin tenkidine uğramaz. Akla değil, imana bağlıdır.(...) Dar kafalı olmayan ilim zihniyeti de imana hürmet eder.*²¹³

Batı'daki Bergson, Einstein, Whitehead, Alexis Carrel, Lacomte de Nouy, Gabriel Marcel, Karl Jaspers, Mauriac, Bernasons, Huxley, Rilke, Claudel, Eliot gibi dini müdafaa eden birçok otoriteyi örnek göstererek, Batının dinsiz olmadığı gibi, batılılaşmanın da din düşmanı olmak anlamına gelmediğini, yobazlar, mürteciler ve dindarların birbirine karıştırılmaması gerektiğini; yobaz nasıl bir din dolandırıcısıysa, batılılaşmayı dinsizlik gibi gösterenlerin de inkılâp dolandırıcısı olduğunu anlatır.²¹⁴

1955 yılında Türk Düşüncesi dergisinde, Türkiye'de inanan insanların aydın ihtiyarlar arasında az, aydın gençler arasında fazla olduğu ve gençlerin giderek daha çok dindarlaştığını yazar. Bu durumu gençliğin on dokuzuncu yüzyılın sonundaki Allahsızlık cereyanından, Taine'den, Renan'dan maddecilik aşısı olan Servet-i Fünûn neslinin etkilerinden kurtulmuş olmasına ve Marksizm son gayretlerini sarf etmesine bağlar.²¹⁵ Maddeciliğin Avrupa'da yıkılışını birçok bilim adamının sözlerini alıntılararak anlatır. Hatta 1960 yılında kaleme aldığı “Ruh ve Madde

²¹² Safa, “Fezanın Fethi ve Din”, (Son Havadis, 14 Nisan 1961), Dİİ, içinde, ss.21-22.

²¹³ Safa, “Yobaz ve Solcu Misyoner”, (Milliyet, 10 Nisan 1958), Dİİ, içinde, ss.39-40.

²¹⁴ Safa, “Yobaz ve Solcu Misyoner”, (Milliyet, 10 Nisan 1958), Dİİ, içinde, s.40.

²¹⁵ Safa, “Allahsızlık Modası”, Türk Düşüncesi, Sayı:17, Cilt:3, Nisan 1955, ss.321-322.

Kaynakları” adlı yazısında matematik, fizik ve astronomi âlimi Sir Edmund Whittaker’in “madde”nin çöküşüyle ilgili bir yazısını alıntıladıktan sonra sözlerini şöyle tamamlar:

“(…)Bu satırları yazan adam yeryüzünün en tanınmış fizik-matematikçilerinden biridir, adı Said-i Nursî olmadığı için, devrimbazlar onu ileri medeniyet düşmanlığı ile, irticayla lekeleyemezler. İngiliz âlimi gibi düşünen daha birçok Alman, Fransız, İtalyan, hatta Beyaz Rus âlimi de gösterebilirim.

Maddenin yıkılması ilmin yıkılması demek değildir. Modası geçmiş nazariyeleri ilim zannedip manevi değerlere saldıranların yıkılması demektir. Nazariye geçer, ilim kalır. Batı medeniyet seviyesi bunu anlamaktır.”²¹⁶

Batı medeniyetinin maddeci temellere dayandığı inancı eksiktir. Bu eksik anlayışla inkılâbımıza yön vermeye çalışmak inkılâbımıza vermek istediğimiz mânâyı da sakatlamaktadır. Bir toplumda maddenin Tanrılaştırmağa başlanması, insanın mutluluğu parada ve maddi kazançlarda araması, geçici ve köksüz amaçların çekiciliğine kapılması ahlâk prensiplerini unutmaya ve bu da “manevî değerler buhranına” sebep olmaktadır. Biraz önce söylediğimiz, Batı medeniyetinin maddeci temellere dayandığı inancı da bu buhranı beslemektedir.²¹⁷

Safa, 1950’lerde ülkemizde yaşanan ahlâki zafiyetler üzerinde daha çok durmaya başlamıştır. Hatta bu manevi çöküşün aydınlar tarafından bilinmesinin “milli varlığımızı tehdit eden büyük çöküntüden kurtulmamız için” ilk şart olduğunu düşündüğü için meseleyi hazırladığı dergi “Türk Düşüncesi”nin ana davalarından biri haline getirir. Dergide, bu sebeple “kendi tesir hudutları içinde maneviyat bozguncularına karşı modern ilmin ve modern Batı düşüncesinin bütün delillerini” okuyucularına anlatmaktadır.²¹⁸

Toplumda görülen sözünde durmamak, randevuda saatlerce bekletmek, yüze gülmek ve arkadan konuşmak, görgü kurallarını ihmal etmek, her vesile ile yalan söylemek ve yemin etmek, aldatmak, atlatmak, dolandırmak gibi pek çok davranış biçiminin artık zeka işaretleri gibi görülmeye başladığını, bu ahlâk bozukluğunun ne zaman ortaya çıktığının tam olarak tespit edilemeyeceğini fakat yaşanan “soysuzlaşma”nın pek çok sebebi olduğunu söyler ve bu durumu biri dinî biri de millî olmak üzere iki köke bağlar. Ona göre, millî ve dinî ideallerin gevşemesi

²¹⁶ Safa, “Ruh ve Madde Kavramları”, (Tercüman, 21 Şubat 1960), Dİİ, içinde, ss.22-23.

²¹⁷ Safa, “Manevî Değerler Meselesi”, (Tercüman, 4 Nisan 1959), Dİİ, içinde, ss.30-31.

²¹⁸ Safa, “Nereye Gidiyoruz?”, Türk Düşüncesi, Sayı:27, Cilt:5, Şubat 1956, ss.129-130.

sebeplerini en başa koymazsak, problemi toplu telkin, eğitim ya da basın yayın yolu ile çözmek mümkün olamayacaktır. Çünkü bir milletin ortak sahip olduğu dinî ve millî idealler, sosyal dayanışmayı kuvvetlendirdiği gibi, bencilliği, nemelazımcılığı ve sadece kendimiz ve kendi yakınlarımız için yaşama isteğini de önlemektedir.²¹⁹

Safa, 1959'da, otuz beş yıldan beri teknik ve ilim seviyemizin yükseldiğinden ve yükselmeye de devam edeceğinden ve bunun gerekli olduğundan fakat manevi ve ahlaki seviyemizin bununla paralel yükselmediğinden hatta büyük bir hızla alçaldığından bahseder. Manevi seviyenin maddi seviye ile birlikte yükselmemesi sadece bize has bir durum değildir. Tüm dünyada böyledir. Ancak bizim dünya ile aramızdaki fark onların bu açığı kapatmak için uğraş vermesi, din adamları ve yol göstericileri teşkilatlamağa uğraşmasıdır. Biz ise böyle bir gayret içinde değiliz ve dini kurumlarımız perişan bir haldedir.

“Bütün sosyal müesseselerimiz buhran içindedir: rejim, inkılâp, din, ahlak, ekonomi, alfabe, dil, yabancı dil, edebiyat, sanat, sağ-sol, dinci ve devrimci kavgaları içindeyiz. Müfrit dincilerimizle müfrit devrimcilerimiz aynı zihniyete sahiptirler ve aynı hataya düşmektedirler: din yobazları Müslümanlığın muazzam bir İslam medeniyeti yaratacak kadar medeni ve müsamahalı bir din olduğunu anlamıyor, batı medeniyetinin ve modern dünyanın icaplarını reddediyorlar; devrim yobazları batı medeniyetini yaratan ve yaşatan amiller arasında dinin ve manevi değerlerin rolünü anlamıyor, bunu gerilik sanıyorlar. Bu iki yobaz tipi, savundukları Müslümanlığın veya Avrupalılığın gerek mahiyetinden habersiz, ikisi de birbiri kadar geri inançların kazıklarına başlarını bağlamış, birbirlerini ırcı mümkün olmayan iki taassup kutbu halinde, tehlikeli bir ihtilaf ve mücadeleye girişmişlerdir.”²²⁰

Yine bu dönemin din ve ahlak hakkındaki meselelerinden biri bu iki kavramın varlıkları için birbirine ihtiyaçlarının olup olmadığıdır. Peyami Safa'nın bu konudaki görüşleri şöyledir:

“Vicdanlı ve mesuliyet duygusuna sahip dinsizler varsa, bunlar ancak yüksek bir kültür sahibi ve mazbut bir aile terbiyesi almış seçkin insanlar arasında bulunabilir. Böyle bir yetiştirme imkânlarından mahrum kalmış bilgisiz halk veya henüz tam idrâk çağına varmamış genç çocuklar için en tesirli ahlâk müeyyidesi, Allah korkusudur. Bunun için, başta Amerika birçok lâik (evet lâik) memleketlerde, cumhurbaşkanı İncil üzerine yemin eder. Mahkemelerde İncil'e el basmayanların şahitliği makbul değildir ve okullarda din öğretimi

²¹⁹ Safa, “Yine Ahlâk Davamız”, (Havadis, 23 Eylül 1960), Dİİ, içinde, ss.37-39.

²²⁰ Safa, “Batıyı Niçin Yanlış Anlıyoruz?”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:53, Şubat 1959, ss.1-3.

mecburidir. “Ahlâk sahibi olmak için dindar olmak şart değildir” gibi hükümler dünyada kabul edilmiş bir hakikatin ifadesi değildir.”²²¹

Avrupa’da giderek artan manevi eğilimi önemsemeyerek Batı’yı örnek aldığını söylemesine rağmen Avrupalılaşmayı bir bütün olarak almayıp, dini değerlere saldırılmasını da “Devrimbazlar ne demek istiyorlar? Türk inkılâplarının hedefi, Batının mânevî ve ahlâkî temellerini atıp yalnız balolarını, kadın modalarını ve danslarını almak mıdır? Böyle bir iddia inkılâplara da, Atatürk’e de iftira olur.” diyerek karşılar.²²²

3.5.1. İslâmiyet

Peyami Safa, Kur’an hükümlerine dayanan İslâmiyet’in bir müsamaha dini olduğu fakat bu hükümleri sert ve kaba biçimde tefsir edenlerin İslâmiyet’i bilmeyen kişileri bu din içinde medeniyete aykırı emirler bulunduğu zannıyla İslam’dan soğuttukları, İslâm’ı soğuk ve cazibesiz bir din haline getiren bu kişilerden sakınmamız gerektiğini savunur.

“İslâmiyet’i en büyük hürriyet ve müsamaha dini olmaktan uzaklaştırıp yasak, tehdit ve korku dini haline sokmağa çalışan softaların, bütün tarih boyunca dinimize verdikleri zarar saymakla tükenmez. Bunların yüzünden dindar ve mürteci kelimeleri, birbirinden çok ayrı manalar taşıdıkları halde müteratîf olmaya başladı.

Yumuşak ve tatlı İslâm dinini sert ve zehir zemberek kaideler şekline sokanlar, ellerine bir din otoritesi geçirmek sevdasına kapılanlardır. Onlardan sakınalım.”²²³

Safa, İslâm medeniyetinin hem manevî ilimlerin, hem de tabiat ve madde ilimlerinin kaynağı olduğunu, bugün İslâm dünyasını saran zifiri cehalet İslâmiyet’ten değil, onun esaslarını unutmaktan doğduğunu, Kur’an-ı Kerim’de ilim aleyhine tek ayet olmadığını, aksine ilmi teşvik eden birçok hüküm bulunduğunu, örneğin Hazreti Peygamber’in “Beşikten mezara kadar ilim isteyiniz.” gibi bazı vecizelerinin ilim hakkında söylenenlerin en güzelleri olduğunu söyler.²²⁴

²²¹ Safa, “Dinsiz Ahlâk Mümkün müdür?”, (Tercüman, 13 Ekim 1959), Dİİ, içinde, ss.31-32.

²²² Safa, “Orhan Veli’nin Bir Yazısı Üzerine”, (Tercüman, 27 Kasım 1959), Dİİ, içinde, ss.122-123.

²²³ Safa, “Anlaşılmayan Bir Cümlelin İzahı”, (Tercüman, 28 Kasım 1959), Dİİ, içinde, ss.60-61.

²²⁴ Safa, “Aya Seyahat ve İslâmiyet”, (Tercüman, 1960), Dİİ, içinde, ss.204-206.

3.5.2. Laiklik ve Okullarda Din Öğretimi

Muhafazakârlığa göre din, metafizik problemlerle olduğu kadar ahlâkî problemlerle de ilgilidir. Öğün, muhafazakârların bu ikinci ve daha seküler olan kol ile daha çok ilgilendiklerini ve ahlâk ile dinin ilgisini, maneviyat kavramı ile ortaya koyduklarını söyler.²²⁵

Safa da dinin insan hayatını iki dünya için de düzenleyen kurallar ve kanunlar olduğunu, laikliği din ile dünya arasındaki bütün ilişkinin kesilmesi olarak algılayan insanların dinin bu vasfını unuttuklarını düşünmekte; laikliği “dinin siyasî bir otorite halinden çıkması, mânevî değerler nizamı halinde kalması” olarak tanımlamaktadır. Lâiklik, devletin ondan ilham almaması, din hayatını ve ahlâkını yasak etmesi, dine düşman olması demek değildir. Öyle olsaydı, lâik memleketlerde din bayramları resmî tatil günleri sayılmaz, Vatikan’a elçiler gönderilmez, din okullarına resmî tahsisat verilmez, Avrupa ve Amerika’da devlet başkanları, yılbaşı mesajlarında Allah’tan sulh, selâmet, refah ve saadet dileğinde bulunmazlar, meclislerine din adamları kabul edilmez, en lâik memleketlerde Hristiyan partileri kurulmazdı.

Bu, laikliğin bizim örnek aldığımız ülkelerde yaşanış şeklidir. Safa bunu dikkate almak istemeyen bazı kişilerin bizde bir partinin dinden söz açmasını lâikliğe aykırı bulduğunu ve Atatürk adına konuşma tekeli ellerine –kimbilir nereden?- aldıklarını söyler ve şöyle ekler: “Fakat rahmetli Atatürk, Ramazanlarda ve bayramlarda top atılmak, resmî tatil ve bayramlaşma gibi din an’anelerini yasak etmeyi hatırlardan geçirmemiştir. Türkiye’de, Hristiyanlıkta olduğu gibi bir kilise teşkilâtı mevcut olmadığı için, din işlerini devlet eliyle nizamlayan bir Diyanet İşleri makamı da ihdas edilmiştir.”

Safa için laikliği böyle anlayan kişilerin münferit yobazlık hadiselerini büyük irtica hareketleri gibi göstermeleri ve bunlara milli bir tehlike görünümü vermeleri yobazlığı kışkırtmaktan ve olmayan bir tehlike yaratmaktan başka bir şey değildir.²²⁶ Türkiye’deki din düşmanlarının amacı lâiklik ve Atatürkçülük’ü -gerçek mânâsından uzaklaştırıp kendilerini bunlarla maskeleyerek- ülkeyi Sovyetleştirmektir.²²⁷ Safa, lâikliğin korunmasının dinin gelişmesiyle çatışmadığını Amerika ve Fransa’dan

²²⁵ Öğün, s.181.

²²⁶ Safa, “Bayram ve Lâiklik”, (Tercüman, 9 Nisan 1959), Dİİ, içinde, ss.143-145.

²²⁷ Safa, “Türkiye’de Din Düşmanları”, (Milliyet, 16 Ocak 1956), Dİİ, içinde, ss.147-148.

Amerika’da devlet başkanlarından mahkeme şahitlerine kadar herkesin İncil’e el basarak yemin etmeleri, en büyük dini kurumların Amerika’da olması, en büyük Katolik üniversite ve enstitülerin Fransa’da olması gibi örnekler vererek anlatır ve sözlerini şöyle bitirir: “Devrimci olduklarını söyleyenler, lâikliğe diledikleri mânâyı vermekte serbesttirler. Fakat aksini düşünenlerin de en az kendileri kadar serbest olduklarını kabul etmek zorundadırlar. Aksi halde yobazın ta kendisi olurlar.”²²⁸

Devrimbazlara Atatürk’ün laiklik anlayışını çarpıttıklarını, Atatürk’ün Büyük Taarruz’dan bir gün önce Başvekil Rauf Bey’e ve Meclis İkinci Başkanı Adnan Bey’e çektiği şu telgrafını örnek vererek gösterir:

“Garp cephesindeki ordularımız tevfikat-ı sübhaniyeye istinaden ağustosun yirmi altıncı cumartesi günü düşmana taarruza başlayacaktır. Rauf ve Adnan beyefendilere yazılmıştır.

Başkumandan

MUSTAFA KEMAL”

Tevfikat-ı Sübhanî, Allah’ın yardımı demektir. Safa, bu sözün Atatürk’ün Büyük Taarruz’a giderken, Türk tarihinin en nazik anında, yalnız milletine, ordusuna, kendisine değil, aynı zamanda ve bilhassa Allah’ın yardımına dayandığını gösterdiğini söyler, çünkü şifrede sadece bu belirtilmiştir. Şifrede, gizlice iki kişiye gönderildiği için, halkın mâneviyatını yükseltmek gibi bir propaganda hedefi yoktur ve bu durum Atatürk’ün samimiyetini kanıtlar. Atatürk’ün o tarihte de lâik zihniyetli bir insan olduğuna şüphe olmaması ve buna rağmen harp gibi maddi ve büyük bir devlet işine dinî inançları karıştırmakta hiçbir mahzur görmeyip hatta bunu lüzumlu telâkki etmesi, lâikliği devrimbazlar gibi anlamadığını göstermektedir. Yoksa resmî bir şifrede Allah’ın yardımından bahsetmesine hiç lüzum yoktur.²²⁹

Safa, laikliğe uygun olmadığı gerekçesiyle din öğretimi yapan okulların açılmasına karşı çıkanlara çocuklarımızı yobazın elinden kurtarmak için, modern din okulları açmaktan başka çaremizin olmadığını söyler. Resmî din okulları açısından, lâik Fransa’da Katolik okul ve üniversiteleri nüfusa nispetle Türkiye’deki imam-hatip okullarından çok fazladır karşılaştırmasını yapan Safa için bu özgürlük 1950 demokrasisi ile sağlanmıştır.²³⁰

²²⁸ Safa, “Lâikliği Ters Anlayanlar”, (Tercüman, 9 Haziran 1959), Dİİ, içinde, ss.158-159.

²²⁹ Safa, “Atatürk ve Tevfikat-ı Sübhaniye”, (Tercüman, 28 Ağustos 1959), Dİİ, içinde, ss.123-125.

²³⁰ Safa, “Bizim Lâik Vaizler”, (Tercüman, 20 Eylül 1959), Dİİ, içinde, ss.128-129.

Safa, Türkiye’de kendini ileri görüşlü ve inkılâpçı zanneden birtakım aydınların Avrupa ve Amerika’da din kurumunun ne kadar canlı ve sağlam olduğunu, ileri memleketlerin hiçbirinde laikliğin bizdeki kadar aşırı bir dereceye varmadığını bilmediğini; felsefe ve metafizik kültüründen mahrum oldukları gibi Avrupa’daki neşriyatı da takip etmediklerini; çok yanlış olarak Avrupa ve Amerika’da can çekişen dinin yerini bilim ve tekniğin aldığını, bizi geri bırakan sebeplerin başında da Müslümanlığın geldiğini düşündüklerini; kendimizi bu beladan kurtarmamız gerektiğini söyler.²³¹ Ona göre Türkiye’nin din yüzünden geri kaldığı propagandası bir iftiradır, çünkü Türk tarihindeki yükselme dönemlerinde dinimize bağlılığımız da zirveye ulaşmış durumdadır. “Din yüzünden gerilemedik, gerilediğimiz için bağlarımız gevşedi. İslâmiyet’i hakkiyle bilmeyen din düşmanlarıyla din softaları bu geriliğin yetiştirmeleridir. İkisi de gerilik örneğidir ve felâketlerimizin sebebidir. Din ve devrim yobazlarıyla mücadele etmemiz lâzımdır. Birinin irticaa, ötekinin de komünizme kadar yolu vardır.” Türkiye’de 1950’lerden sonra dini yaşamın kuvvetlenmesini bu tarihlerde “millî vicdanın hürriyete kavuşmasına” bağlar. Bu tarihlerden önce laiklik yanlış anlaşılması ve uygulanmasıyla yapılan baskının kalkması böyle doğal bir sonuca sebep olmuştur. Safa bu yıllarda Türkiye’nin bir İslâm devleti olmaya gitmediğini, Türk milletinin bir İslam milleti olduğunu idrak ettiğini söyler. Laik devlet vardır, ama laik millet yoktur. Lâik devlet de din karşısında tarafsızdır; Müslüman, Hristiyan ya da Musevî olmadığı gibi din düşmanı da değildir. Hiçbir dini diğerine karşı tercih etmez ya da savunmaz. Bütün dinî uygulama, gelenek ve göreneklere saygı gösterir.²³²

Yine okullarda din öğretiminin anayasanın vicdan hürriyeti prensibine aykırı olduğunu söyleyen yazarlarımıza çocuğun hürriyeti ile reşitin hürriyetinin bir olmadığını ve ana babanın vicdan hürriyetinin okul eğitiminde söz konusu olamayacağını savunur. Velilerin vicdan hürriyetine bağlı kalınırsa okullarda çocuklara bellettiğimiz diğer bilgileri de –bunlara da muhalif ana babalar olduğu düşünülürse- öğretmememiz ve terbiye müessesesini anayasaya aykırı saymamız gerektiğini söyler. “Bizim ultra-lâik yazarlarımız, lâikliğin siyasî bir müessese olduğunu unuturlar ve lâik devleti lâik okulla karıştırırlar. Birçok lâik memleketlerde okul, siyasî bir müessese olmadığı için, lâik değildir; yahut din ve dünya işlerinin

²³¹ Safa, “Bir Teklif Üzerine”, (Milliyet, 19 Şubat 1958), Dİİ, içinde, ss.139-140.

²³² Safa, “Türkiye’de Ramazan ve Din Hayatı”, (Tercüman, 1 Mart 1960), Dİİ, içinde, ss.160-161.

birbirinden ayrılması, din realitesinin okullarda topyekûn inkâr edilmesi için bir sebep değildir.”²³³

Din terbiyesi ve bilgisinin yetersizliği yüzünden Türkiye’de yirmi beş, otuz yıldan beri vicdanlardan giderek azalan Allah korkusunun daha çok hissedildiğini, eskiden, ahlâka aykırı faaliyetler karşısında vicdansızlıkla Allah’tan korkmazlığın bir tutulduğunu söyleyen Safa, azalan dini terbiyeye mukabil artan Allah’a, kitabına, mukaddesat ve mânevî değer ve otoritelere sövmenin adeta inkılâpçılığın ayırıcı vasfı haline getirilmesinden, din öğretiminin irticâ desteklemek olarak lanse edilmesinden rahatsızdır.

“Allah’tan korkmayanların hükûmetten, kanundan, nizamdan korkacaklarını sanmak boşuna olur. Onların iblis zekâsı en belli ahlâk suçunu bile kitaba uydurmasını bilir.

(...)Dava, filan semtin dulları değil, onların sembolleştirdiği bir ideal ve iman buhranıdır. Peşinden, yine bu buhranı körükleyen bir din ve mukaddesat düşmanlığı geliyor. Sanki hâlis ve tertemiz Müslümanlık ahlâkıyla irticâ arasında hiç fark yoktur. İkisine birden saldırıyorlar!

İnkılâpçılık bu ha? Tuh!

Bizim güzel inkılâbımızı asırlarca evvel yapmış Amerika’da, İngiltere’de, Fransa’da, Belçika’da, İtalya’da ve başka yerlerde kiliselerin nasıl dolup taştığını, radyolarından gelen çan seslerinin dünya ufuklarını nasıl çınlattığını, muazzam ve muhteşem kilise teşkilâtlarının, rahiplerinin, misyonerlerinin ve siyasî din partilerinin nasıl çalıştıklarını gören, duyan, bilen münevver ve muharrir taslaklarının inkılâp adına her gün yedikleri herzelere yuf olsun!

Batı bu değildir, Amerika ve Avrupa bu değildir, halkı ve gençliği aldatmayınız. Bu inkılâp dolandırıcılığının sonu kendini de, memleketi de tarihimizin en büyük belâsına sokmaktadır.”²³⁴

Safa, okullarda din öğretiminin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu, gençlerimizin hangi kaynaklardan geldiği belli olmayan birtakım hurafeleri dini eğitim adı altında kontrolsüz biçimde almalarına da engel olacak bir uygulamadır. İrtica korkusu olanların ülkemizi irtica faaliyetlerinin ortasına itebilecek bir uygulamaya izin vermesi içlerine düştükleri çelişkiyi göstermektedir.

“Türkiye’de din okulları açabilecek bir teşkilât yoktur. Olmadığı için din işlerini idare eden bir “Diyanet İşleri” makamı kurulmuştur. Böyle bir teşkilât olmadığı için Türk okullarında din öğretimi elbette yapılmalıdır. Türk ve Müslüman çocuğu din bilgisini nereden alacak? Yobazlardan mı? Anadolu’da çocuk, saçma sapan bütün hurafeleriyle karmakarışık bir şekilde, bu bilgiyi onlardan almaktadır.

Hangisi doğru?

²³³ Safa, “Anayasa ve Din Öğretimi”, (Ulus, 16 Ekim 1950), Dİİ, içinde, ss.149-151.

²³⁴ Safa, “Allah Korkusu Kalmayınca”, (Milliyet, 17 Ocak 1956), Dİİ, içinde, ss.140-142.

Din derslerini câmi avlusunda câhil softalara mı verdirelim? Devletin kontrolü altında, modern okullarımızda mı verdirelim?

Hem irtica ile mücadele, hem de Türk çocuğunu irticaın eline teslim etmek isteyenlerin, içine düştükleri tenakuzu anlamamakta bu kadar ısrar etmelerine ne mânâ verirsiniz?”²³⁵

Safa, İslâm ve Hristiyan toplumlar arasında teşkilat, dini yaşama şekilleri ve yayma çabaları arasında da karşılaştırmalar yapar. Hristiyanlığın bütün dünyayı kaplayan büyük teşkilâtlarına, servetlerine, misyonerlerine, din adamı ve öğretmenlerine karşılık, Müslümanlık perişan haldedir. İslâm câmiaları, “ibrişimi kopmuş tespih taneleri gibi dağınık”, kendilerini birleştiren bir dinî teşkilâtın yoksundur. Hristiyan misyonerler bütün İslâm memleketlerine hatta vahşi kabilelere kadar nüfuz etmiş, hedeflerine sessizce koşmaya devam etmektedirler. Müslümanlar ise, yabancı din mensuplarını İslâmlaştırmağa çalışan müslih ve mürşitlere sahip olmak bir yana, yoldan çıkan Müslümanları bilgilendirecek ve onlara İslâm dinini sevdirecek rehberlerden bile yoksundurlar. Safa, hatta bunun aksine, kuru, katı, sevimsiz, despotça bir yobazlık zihniyetinin ve tahakkümünün Müslümanları bile İslâm dininden soğuttuğunu, “din ile medeniyeti birbirine düşman gibi gösteren bu akaitçi softa kafası(nın) medeniyet hayranlarını dinden uzaklaştırdığını söyler. Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan ve Hristiyan misyonerlerinin hâlâ çalışmalarını devam ettirdiği bir ülkede, dini meselelere karşı daha duyarlı olmamız gerekmektedir. Çok büyük bir medeniyet yaratan İslâm dininin Avrupa medeniyetindeki payı genç nesillere öğretilmeli, “dinsiz bir maarifin bomboş bıraktığı genç nesillerin ruhunu” yabancı dinlerin bozmaması için, eğitim ve öğretim yollarının dışında acele bazı tedbirler alınmalıdır. Aksi takdirde dini konudaki alakasızlığımızın cezası çok ağır olacaktır.”²³⁶

3.6. KOMÜNİZM

Peyami Safa’nın yazı hayatının başından sonuna kadar anti-komünist olduğu görülür. Hatta komünistlerin muhalefeti destekleme politikası hakkındaki yorumları bunu gösteren önemli durumlardan biridir. Ayvazoğlu, Demokrat Parti’nin kurucularının sosyalistlerle, özellikle de Safa’nın eskiden beri mücadele ettiği Tan

²³⁵ Safa, “Bu Telâş Ne”, (Milliyet, 15 Ocak 1956), Dİİ, içinde, ss.153-155.

²³⁶ Safa, “Mes’elenin İçinde Mes’eleler”, (Milliyet, 11 Aralık 1958), Dİİ, içinde, ss.133-136.

gazetesiyle sıcak ilişkiler kurmasından rahatsız olduğunu söyler. Demokrat Parti'ye uzun süre muhalefet etmesinin nedenlerinden biri de budur.²³⁷ Bu durumu Safa'nın kendisi de 1946-1950 yıllarında Moskova radyosunun ve Türkiye'deki gizli komünist partisi ile yer altı ajanlarının Demokrat Parti'yi desteklediğini, Demokrat Parti iktidara geldikten sonra da Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemeye başladıklarını söyler. Yazılarından bunun, 1960'larda da devam ettiğini öğreniriz.²³⁸

Safa'nın 1950'lerdeki polemiklerinden biri de bu konuyla ilgilidir. Doğan Nadi ve Nadir Nadi ile bu konu üzerinden atışılar. Doğan Nadi'nin köşesinde Safa'nın adını vererek vaktiyle komünistlerin Demokrat Parti'yi desteklediklerini haber veren yazılarıyla bugün Halk Partisi'ni desteklediğini bildiren yazıları arasındaki tabii fark üzerine onu devrin adamı olmakla suçlar. Safa Nadi'yi, millî ödevini yapan bir yazarın bu oyunu halka bildirmesi, gerçek ve samimi muhalefetle bu yıkıcı propagandalar arasındaki farkı göstermesi gerektiğini söyleyerek cevaplar ve "Hangi parti iktidara gelirse gelsin ben komünizmin tuzaklarını okuyucuma bildiririm, bildirdim ve bildireceğim." der.

Safa, her memlekette komünistlerin, (hangi iktidar olursa olsun) kendilerinden olmayan iktidarı düşürmek için muhalefeti desteklediğini, azdırdığını, gerekirse hükûmet darbelerine, silahlı isyanlara sevk ettiklerini, 20. yüzyılda böyle örneklerin çok kez yaşandığını, bunun komünizmin mücadele prensiplerinden biri olduğunu söyler.²³⁹ Çıkardığı Türk Düşüncesi dergisinin komünizm başlığına ayrılan özel sayısında "Bir Komünisti Nasıl Teşhis Edebilirsiniz?" yazısındaki maddelerden biri şudur:

"Sistematik tenkitler, hicivler, alaylar, karikatürler vasıtasıyla devlet otoritesini ve mevcut sosyal ve iktisadi rejimi zaafa uğratmak, idari bünyeyi çökertmeye çalışmak, mevcut ve tabii sıkıntılardan, hoşnutsuzluk ve huzursuzluklardan istifade ederek umumi bir kötümserlik havası yaratmak..."²⁴⁰

²³⁷ Beşir Ayvazoğlu, "Peyami Safa", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt:5, Muhafazakarlık, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, s.226.

²³⁸ Bunu 1960'ta Tercüman'da yazdığı Muhalefet ve Komünizm yazısına dayanarak söylüyoruz.

Safa, **Sosyalizm Marksizm Komünizm**, (SMK), ss.245-246.

²³⁹ Safa, "Muhalefet ve Komünizm", (Tercüman, 1960), SMK, içinde, ss.245-246.

²⁴⁰ Bahsettiğimiz yazıdaki diğer maddeler de şunlardır: 1.Yazılarda: Son derece mübalağa edilmiş bir köylü ve işçi sefaleti, kaymakamın ve jandarmanın zulmü. 2.Sözde halk ağzı diye burjuva edep ve nezahatini bozmak için kasten kullanılan müstehcen argo, pislik edebiyatı ve külhanbey ağzı. 3.Türkiye için hazırlanmış beş yıllık Polit-Büro planına uygun olarak Türk milletinin dilinin soysuzlaştırılması: A) Cümlelerin tersine çevrilmesi B) Yeni Türkçe uydurma kelimelerin yazı diline

Bunun haricinde on bir maddenin daha bulunduğu yazıda, maddelerden bir veya birkaçının komünist olmayanların eserlerinde de görülebileceğini ancak bu maddelerin emrettiği fikir ve davranışların ısrarlı ve devamlı surette mevcut olması durumunda, o kişinin komünist olduğundan şüphe duyulmayacağını da söyler.²⁴¹

3.6.1. Komünizm ile Sol Arasındaki Fark

Peyami Safa, komünizmi ya da komünistliği tarif ettiği yazılarında komünizm ile sol arasındaki farka vurgu yapmadan geçmez. Türkiye’de komünistlerin hep sosyalist maskesi altında çalıştıklarını, çünkü komünizmin kanun dışı olduğu bir memlekette hiçbir komünistin “ben komünistim” demeyeceğini, komünistlerin bunun yerine kendilerini sosyalist ya da solcu olarak ifade ettiklerini söyler. Eğer ülkede solculuk daha çok komünistlerin nişanı olmuşsa bunun sebebi, yer altı ajanlarının kendilerine masum birer solcu maskesi takmış olmalarıdır. Safa kendisinin, herkesin komünist olduğu vehmi içinde bulunduğunu söyleyenlere de “Bu memlekette, namuslu, açık, temiz, bir solculuğun düşmanı değiliz. İliklerime kadar memleket realitesi içinde yetişmiş, yoğrulmuş ve kavrulmuş bir insan olduğum için, kimlerin ve ne biçim solcu olduklarını bilirim.”²⁴² gibi cevaplar vermiştir. Sabahattin Ali, Nazım Hikmet ve Zekeriya Sertel’i örnek vererek “Biz kimden şüphe ettik de şüphemiz gerçekleşmedi?” diye sorar, bu kişilerin yetiştirdiklerinin ve teşkilat arkadaşlarının hangi gazete ve dergilerde nasıl çalıştıklarını bildiğini söyler.²⁴³

sokulması C) Cıvık ve lâübâli bir ifadenin edepli ve nizamlı burjuva dilinin yerine ikame edilmesi (Bu prensipler Moskova yazarlar kongresinde de karar altına alınmıştır.) 4. Din, mabetler, dini tören ve ayinler, Allah inancı ve dini gelenekler aleyhine neşriyat. 5. Klasik ahlak ve aile aleyhine bozguncu neşriyat (bilhassa mizah gazeteleri ve karikatür yoluyla). 6. Resimde, heykelde, mimaride ve edebiyatta yenilik iddiası altında müesses sanat zevkini ve anlayışını yıkmak ve soysuzlaştırmak (solcu dergi kapaklarına konan çarpık ve silik resimlerde görüldüğü gibi). 7. Tiyatroda komünist veya komünizan muharrirlerin piyeslerini oynatmak. 8. Günlük makale ve fıkralarda din, milliyet ve gelenek aleyhdarı cereyanları tutmak, bunların şöhretli temsilcilerine hücum etmek veya onları küçümsemek. 9. Sovyetler alethine, solcu akım ve hareketler aleyhine tek kelime yazmamak, Kıbrıs davasını müdafaa etmemek, Macar katliamını tenkit etmemek, ilâh... 10. Maarife edebiyat derslerinde solcu yazarları övmek, diğerlerini yermek. 11. Folkloru sanat değerlerinin karşısına getirmek ve böylece yüksek burjuva kültür ve zevkini gözden düşürmeğe çalışmak.

²⁴¹ Safa, “Bir Komünisti Nasıl Teşhis Edebilirsiniz?”, **Türk Düşüncesi**, Komünizm Özel Sayısı, Mart 1959, s.41

Dergi içinde altında imzası olmamasına rağmen, 1960’te Tercüman’da çıkan Muhalefet ve Komünizm yazısında kendisinin olduğunu söylüyor.

²⁴² Safa, “Gafletlerin Gafleti”, (**Milliyet**, 18 Mart 1955), SMK, içinde, s.216.

²⁴³ Safa, “Şüpheleri Uyumlaştırma Çalışanlar”, (**Milliyet**, 28 Mart 1955), SMK, içinde, s.130.

Gerçekten de Safa'nın yazılarında solculuğu değil de komünistliği hedef tahtasına oturttuğunu görürüz. Zaten pek çok yazısında sağ ya da sol fark etmeyecek şekilde bir fikre aşırı derecede bağlı ve değişime kapalı olanlara ayırım yapmadan “yobaz” demişti. Safa “mutedil” bir sağcı ve solculuğu meşru bulur. Dinamik bir cemiyetin sağ ve sol kutuplarının olduğunu ve bunun, üstün bir senteze varabilmesi için cemiyetin varlığının diyalektik şartı olduğunu söyler. Ülkemizde aşırı sağcılığın yasak olmasının sebebi taze bir inkılâp içinde bulunmamız, aşırı solun yasak olmasının sebebi de Sovyetler Birliği ile ortak sınıra sahip olmamızdır. Bu sebeple de sağ kendisini irticadan, sol ise komünizmden ayırmak, aralarındaki farkı belirtmek için mücadele etmek zorundadır. Bu farkın belli edilebilmesi için de solcuların temelli bir kültür edinmesi, dünyadaki bütün fikirlerin tarihini, sistemlerin tenkidini ve başlıca ilimlerin son verilerini bilmesi gerekmektedir. Safa, bunları bilmeyenlerin komintern ve kominform tarafından yarı aydınları kandırmak için ustalıklı hazırlanmış formüllerin, sloganların etkisi altında kalacaklarını ve mutedil olan soldan, aşırı olan sola habersizce kayacaklarını söylüyor.²⁴⁴

23 Nisan 1961'de Son Havadis gazetesinde “Aşırı Sağ, Aşırı Sol” başlıklı yazısında da benzer şekilde, bir ülkede sağa da sola da ihtiyacın olduğunu, isim vermeden “yaşı seksene yaklaşmış” bir başyazarı eleştirerek anlatır. Seksen senelik ömründe seksen sayfalık bir fikir mahsulüne sahip olmadan dünya ve ülke meseleleri hakkında fikir beyan etmeye çalışmakla anlattığı bu yazarın “aşırı sağcıların ve aşırı solcuların tasfiyesini istemesine” verdiği cevap ilgi çekicidir. Safa, başyazarın aşırı sağ olarak gördüğü fikir sahiplerinin, bütün milliyetçiler, Atatürk milliyetçileri, bütün Müslümanlar, dindarlar ve maneviyatçılar ile bütün sağcılar; aşırı sol olarak nitelediği kişilerin de bütün sosyalistler, plancılar, devletçiler, bütün komünistler ve solcular olduğunu söyler. Sağ-sol ne kadar fikir varsa hepsini temizlemek hırslı olan yazarı “koşmak zorunda olan bir milleti sağ ayağı ile de sol ayağı ile de yürümekten men edip kötürüm etmeğe çalışmakla” suçlar. Yazarın arzusuna göre bütün sağcılar ve solcular temizlenirse geriye “Kendisi gibi hiçbir politikaya angaje olmayan, birbirine zıt fikirleri hayret verici bir pervasızlıkla ortaya atan ve birçok soydaşları

²⁴⁴ Safa, “Namuslu Bir Solculuğun Şartları”, (**Milliyet**, 23 Mart 1955), SMK, içinde, ss.132-133.

gibi sermayenin zırhına bürünüp kendini koruyan bir avuç “masum!” kalacaktır.”²⁴⁵
Fakat, Safa’ya göre “sakalını bu yazarın eline verecek kalmamıştır.”

3.6.2. Türkiye’de Komünizmle Savaş, Mahutlar, Gafiller

Peyami Safa, başka bazı yazılarında Türkiye’de komünizmle savaşın Marksizmle veya herhangi bir sol düşünce sistemi ile savaş değil; ajanlarla, sabotajlarla, casuslarla mücadele olduğunu anlattı ve özel şekilde yetiştirilmiş 150 bin Bolşevik ajanının Türkiye’de görevlendirilen kısmının, gençliğin, halkın, işçinin, köylünün, basının, partilerin içine sokularak kışkırtıcı, yıkıcı propaganda yaptığını, bunun Marksizmle ilgisizliğini, bizde Marksizmin ana meselelerini tartışan bir komünistin olmadığını, çünkü ne olduğunu bilmediklerini söylemiştir.²⁴⁶ Safa, ilmî Marksizm ile ilmî sosyalizme karşı değildir. Hatta bunu anlattığı yazılarının birinde onunla dost olduğu yıllarda (1928-1935/36) Nazım Hikmet’in Marksizme olan meylini herkes gibi kendisinin de bildiğini, Marksist olmasının Nazım’la aralarındaki dostluğu bozmadığını da anlatır. “Ben fikir yobazı değilim. Nazım Hikmet’in Marksist olması aramızdaki dostluğa hiçbir zaman engel olmazdı. Hala Avrupalı dostlarım arasında da Marksistler vardır. Nazım da ajan olmasaydı ve memleketten kaçmasaydı, onunla aramızdaki his münasebetinde değişen hiçbir şey olmayacaktı.” Safa’nın insanların ancak ölümlerinden sonra aleyhlerinde konuşabildiğini söyleyenlere “Mâhutlar şunu bilsinler ki, Nazım Hikmetlerini kaybederlerse, onun hakkında verdiğim ve bütün milletin paylaştığına emin olduğum vatan haini hükmü değişmeyecektir. Türk şiirindeki değerini tasdik etmek şartıyla.” cevabını verir.²⁴⁷ Hatta araları bozulduktan sonra da Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanındaki “Nazım’a ithaf”ın sonraki baskılarda da değişmesine izin vermemiştir.²⁴⁸

Peyami Safa’ya göre Türkiye’de gerçek manasıyla Marksistler değil, bilgi ve idrak seviyeleri bu nazariyeyi ve ona karşı yüz seneden beri yapılan ilim ve felsefe tenkitlerini anlamaktan çok uzak olan ve bilerek veya bilmeyerek Sovyet emperyalizminin emellerine hizmet eden ajanlar ve bunları gazetelerinde koruyan

²⁴⁵ Safa, “Aşırı Sağ, Aşırı Sol”, (Son Havadis, 23 Nisan 1961), SMK, içinde, ss.238-239.

²⁴⁶ Safa, “Marksist, Komünist Ajanlar”, (Düşünen Adam, 10 Nisan 1961), SMK, içinde, ss.231-232.

²⁴⁷ Safa, “Ölümlerin Arkasında”, (Milliyet, 11 Ocak 1959), Yazarlar Sanatçılar Meşhurlar, (YSM), içinde, ss.203-205.

²⁴⁸ Safa, “Bir İthafın Hikâyesi”, (Milliyet, 23 Nisan 1955), SMK, içinde, ss.219-220.

gafiller vardı. Gafiller, ajanların etkisi altında aynı telkin ve tahrik şebekesi içinde çalışan kişiler; mahutlar ise gazetelere, dergilere, radyolara, devlet hizmetlerine sokulmuş, yayınevleri kurmuş, seri halinde kitaplar ve mecmualar çıkaran, kültür, edebiyat veya plastik sanatlar maskesi altında halkın ve gençliğin iliklerine zehirlerini akıtan kişilerdi.

Bu gafil ve mahut ayrımı Peyami Safa'ya ait bir ayrımdır. Peyami Safa komünistleri gafiller ve mahutlar olarak ikiye ayırırdı. Mahutlar, doğrudan doğruya Moskova'nın emrinde olan komünistlerdi. Mahutların etkisi altında kalan, (Türk inkılâbı prensiplerinin hudutlarını aşan ölçülerle) yenilik, ilerilik, Atatürkçülük, devrimcilik afyonu ile gözleri gerçeğe kapatılmış yarı aydınlar ise gafillerdi.²⁴⁹ Mahutlar, yakalanacaklarını hissettikleri zaman devrimcilik, Atatürkçülük, normal ölçüde solculuk gibi masum şeylere sığınır; köycü, halkçı, hürriyetçi ve (guya) meşru ölçüde muhalif, hatta zaman zaman dinci ve milliyetçi olurlardı.²⁵⁰

Safa, komünistlerin Türkiye'de politika haricinde biraz önce bahsettiğimiz kültür kolunda çalıştıklarını söyler. Politika kolunda çalışanlar polisin ikide bir yakaladığı, sivil ve askerî mahkemelerin yargıladığı ve hapse attığı komünistler, gizli parti kuran ve teşkilat işlerinde çalışanlardır. Safa bunların elebaşlarının çoğu zaman gizli kaldığını, yakalananların davanın gönüllüleri olduğunu, büyük servetler karşılığında işi idare edenler kazançlı ve keyifli bir burjuva ömrü sürerlerken, onların hesabına çalışan zavallıların hapislerde sürünüp, çürüyüp gittiklerini söyler. Komünist faaliyetlerin tehlikeli olanı bu değil yer altı faaliyetlerin yürütüldüğü kültür cephesidir. Bu cephede asıl kimliklerini yenilik, ilerilik, solculuk makyajı altında gizler, güzel sanatlar yoluyla milli köklere işleme imkanı bulurlar. Yüzlerce kitap basan yayınevleri kurar ve gazetelerde sanat sayfaları idare ederler. Genellikle züppelere ve şahsiyetsiz gençlere cazip görünürler. "Burjuva hayatını kokmuş göstermek için erkekleri hırsız ve hayâsız, kadınları fahişe bir cemiyetin piyeslerini ve romanlarını yazarlar. Köylü ağzıyla doldurulmuş hikâye ve romanlarında köylüyü daima mazlum, ağayı ve devlet kuvvetlerini daima zalim gösteren klişe bir romantizmi (sosyal gerçeklik diye) yutturmaya çalışırlar." Safa için bu eserlerin dili kaba, tekniği basittir. Konusu günlük hayattan alınan, kısa soluklu ve çoğu zaman da sıradan olan serbest nazımları yenilik olarak ortaya sürer ve ters cümleli nesir

²⁴⁹ Safa, "Gafiller ve Mahutlar", (Milliyet, 10 Mayıs 1955), SMK, içinde, s.156.

²⁵⁰ Safa, "Komünizme Karşı Kanun", (Ulus, 31 Aralık 1950), SMK, içinde, s.159.

yazmayı moda haline getirmeğe çalışırlar. Din, ahlâk, tarih ve milliyete dayanan manevi değerlere saldırırlar.²⁵¹ Onların “ben komünistim” şeklinde bir itirafta bulunmalarını beklememek lazımdır. Bu sebeple, onları tespit edebilmek için özelliklerini birçok yazısında maddeler halinde sıralayarak köşesine taşımıştır. Bunlardan biri de aşağıdaki özetir:

1. *Her milli dava ve davranışı ya tamamıyla tasasız karşılarlar veya onlara karşı cesaretleri nisbetinde düşman tavrı takınırlar.*
2. *Din düşmanıdır. Samimi dindarlıkla irticaı kasten birbirine karıştırıp ikisine birden saldırırlar.*
3. *İnanmadıkları ve aşılması gereken geri bir merhalenin adamı saydıkları Atatürk’ü kendilerine şimdilik bayrak yapmışlardır.*
4. *Politikada, edebiyatta ve bütün kültür kollarında, kendilerine yakın olanların dışında bütün şöhret ve otoriteleri yıkmaya çalışırlar.*
5. *Moskova yazarlar Kongresi’nin direktiflerine uygun olarak romanda, şiirde, resimde, sistemli olarak işçinin ve köylünün sefaletini tema olarak kullanırlar.*
6. *Yine Moskova Yazarlar Kongresi’nin direktiflerine uygun olarak edebiyata halk ve köylü ağzını sokmaya çalışırlar.*
7. *Tercümelerinde batının komünist veya komünizan müelliflerinin eserlerini seçerler.*
8. *Amerika ve Amerikanizm düşmanlığı aşılamaya çalışırlar.*
9. *Eserleri Moskova Radyosunda propaganda edilir ve Rusçaya çevrilir.*
10. *Nizam düşmanıdır. Her yerde kargaşalıklar çıkarmak için muhalefet duygularını isyan derecesine çıkarmaya uğraşırlar ve daima muhalif siyasi teşekkülleri ve gazeteleri desteklerler.*
11. *Sendikaları, gençlik derneklerini ve topluluklarını ele geçirmeğe çalışırlar ve çok defa muvaffak olurlar.*²⁵²

Peyami Safa, aynı zamanda Türkiye’de Allahsızlara, dinsizlere, solculara ve Marksçılara gençlerden daha çok yaşlı aydınlar arasında rastlandığını, komünistlerin başında da en gençleri kırk yaşında olan bu kişilerin bulunduğunu söyler. Çünkü bu kuşak on dokuzuncu asrın gerici materyalist fikirleriyle beslenmiş ve yetişmiştir.²⁵³

Gazetelerden irticaa olduğu kadar komünizme de savaş açmalarını isteyen²⁵⁴ Peyami Safa komünizme karşı gösterdiği kalem savaşında yalnız kalma bedbahtlığına uğradığından da yakınmıştır. Bu hisler içindeyken Menderes

²⁵¹ Safa, “Bizdeki Komünistlerin En Tehlikelileri”, (**Milliyet**, 10 Kasım 1955), SMK, içinde, ss.166-167.

²⁵² Safa, “Mâhutlar ve Hükûmet”, (**Milliyet**, 22 Aralık 1957), SMK, içinde, ss.157-159; “Komünizme Karşı Kanun”, (**Ulus**, 31 Aralık 1950), SMK, içinde, ss.159-160; “Sinsileri Öldürmeyelim”, (**Ulus**, 16 Ağustos 1950), SMK, içinde, ss.165-166.

²⁵³ Safa, “Manası Bu”, (**Milliyet**, 27 Ekim 1956), SMK, içinde, s.112.

²⁵⁴ Safa, “İrtica ve Komünizm”, (**Tercüman**, 20 Nisan 1959), SMK, içinde, s.100.

kabinesinin programında gizli komünistlere karşı mücadelenin, açık bir madde halinde yer almasının kendisini ferahlattığını da açıkça söylemiştir.²⁵⁵

Safa'nın bahsettiği madde 1957 seçimlerinden sonra kurulan V. Menderes hükümetinin (25.11.1957) programında şu şekilde yer almıştı:

“Esefle kaydetmek icabeder ki; ölçüsüzlüklerden faydalanmak ve meydanı boş zannederek harekete geçmiş olan ve siyâset mücadelelerinde ağırlaştırma ve zehirleme gayreti içinde çalışan ve birçok yerlere barınmak istidadında olan gizli komünistlikle müessir bir mücadeleye girişmek, huzur ve sükûnun temininde ve manevi asayişin iadesinde ehemmiyetli bir tedbir olarak telakki edilmek icabeder.”²⁵⁶

Bu programın hazırlandığı yıl Moskova’da “Sovyetler Birliği Din Aleyhtarı Konferansı” toplanır ve alınan kararlar Vosprosy İstorti’nin 4. Sayısında yayımlanır. Safa buradaki iki karar üzerinde duruyor:

1. “İnananları incitmeden dini gözden düşürmek. Rahipleri, şarlatan cerişörleri, şifa vericileri, falcı ve büyücülerini aynı şeymiş gibi göstermek.
2. Tahriften çekinmeden müsbet ilim propagandası yapmak.”

Peyami Safa bu kararların Rusya’da uygulanmasıyla paralel olarak Türkiye’de de din adamlarına saldıran ve münferit olayları bütün camiaya aitmiş gibi gösteren haberlerin arttığından şikayet eder.²⁵⁷ Sovyetler Birliği ve onun uydularında dine karşı başlatılan saldırının 1957 ve 1959’da iki aşamayla ilerlediğini söyler. 1957’de başlayan ilk aşama biraz daha ılımlıdır, ancak 1959’da başlayan ikinci aşama ise sert ve şiddetlidir. Safa, burada başlatılan dine karşı savaşın bize de yansıdığını düşünmektedir. Zaten komünizm taraftarlarının kendilerini gizleyerek basın kuruluşlarına yerleşmeleri ve bunların kendilerini Atatürkçü, inkılâpçı gibi göstermeye çalışmaları üzerinde çokça durduğu konulardan biriydi: “Kendilerine devrimci süsü veren gazetelere bakarsanız, Türkiye’de irtica vardır, komünizm yoktur. Bu gazetelerde irtica aleyhine günlük makaleler, çoğunun aslı astarı olmayan haberler, basın toplantıları ve demeçler görürsünüz, komünizm aleyhine tek bir tenkit

²⁵⁵ Safa, “Mâhutlar ve Hükûmet”, (Milliyet, 22 Aralık 1957), SMK, içinde, ss.157-158.

²⁵⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP23.htm> (Erişim Tarihi:06.09.2015)

²⁵⁷ Safa, “Dikkate ve İbrete Lâyık Bir Vesika”, (Tercüman, 29 Ocak 1959), SMK, içinde, ss.93-94.

yazısı, bir tek samimi fikir heyecanı, halkı ve gençliği uyandıran tenkit ve irşat hareketi göremezsiniz.”²⁵⁸

Safa, komünizmden vazgeçen, bunu açıklayan ve karşı cepheye geçerek mücadeleye başlayan Andre Gide, Arthur Koestler, İgnazio Silone, Stephan Spender, Richard Wright, Lois Fischer gibi pek çok isme karşı Türkiye’de böyle bir örnek olmamasına da gösterdiği dikkatle şu açıklamayı yapar:

“Evvela bizdekiler mütefekkir değil, maşadırlar. Kendilerini tutan parmaklardan kurtulurlarsa ateşe düşüp kalacaklarından korkarlar.

Sonra işin komik tarafı bunların hiçbirisi hakiki Marksizm’in ne olduğunu öğrenecek kadar yabancı dil veya bu akideyi anlayacak kadar ekonomi, felsefe ve sosyoloji bilmezler. Basit yazılmış propaganda broşürleriyle kandırılmışlar ve aşulanmışlardır. Yüz yıldan fazla bir zamandan beri komünizme karşı dünyanın en büyük ilim ve fikir adamlarının tenkitlerini okumamışlar, okusalar bile anlamamışlardır. Ve nihayet kendi kafacıklarıyla bu nazariyenin ârizalı noktalarını keşfetmekten de âciz kalmışlardır.”²⁵⁹

Safa, memleketi “kin, garaz, iftira, yalan, dolan, tahkir ve tezyif havası” ile dolduran, Atatürk’ün adına sığınarak bizzat onun tarihçi ve milliyetçi şahsiyetini dokuyan fikir unsurlarını ezmeye çalışan habis bir ruh olarak nitelediği komünizmle yapılan mücadelenin, Atatürk’ün sağlığından beri hep yarım kaldığını, kendini gafillerden saklamayı başardığı için de faaliyetlerini yoğunlaştırabildiğini söylemiş ve bu habis ruha karşı seferberlik ve uyanma hareketinin bir an önce başlatılmasını istemiştir.²⁶⁰

3.7. TOPLUM VE AİLE

3.7.1. Gençlerin Eğitimi

Peyami Safa, inkılâplarla değişen toplum hayatını pek çok açıdan değerlendiren yazılar kaleme almıştır. Kadın ve erkek özellikleri, aşk, evlilik, aile yapısı gibi. En çok üzerinde durduğu konulardan biri de toplumun yaşadığı değişimin gençler üzerinde yarattığı etkilerdir.

²⁵⁸ Safa, “İrtica ve Komünizm”, (Tercüman, 20 Nisan 1959), SMK, içinde, ss.99-100.

²⁵⁹ Safa, “Dönenler ve Ayak Direyenler”, (Milliyet, 31 Ocak 1959), SMK, içinde, s.96.

²⁶⁰ Safa, “Habis Ruh”, (Havadis, 25 Eylül 1960), Dİİ, içinde, ss.167-168.

Gençliğinde bir dönem öğretmenlik yapan ve bu mesleği sürdürdüğü sürede çocuklarla olan teması üzerinden her çocuğun dehalara özgü yeteneklerle donatılmış olduğunu ve doğuştan sahip olduğu yeteneklerin çevresi tarafından öldürüldüğünü söyler. Bir çocuğa eğitim veren şey sadece anne-baba, öğretmenler ya da çok yakın çevre değildir. Bilinçli ya da bilinçsizce herkes, çocuğun terbiyesinde bazı etkilere sahiptir: Ana, baba, kardeş, hizmetçi, dadı, misafir, arkadaş, satıcı, öğretmen, muharrir, aktör ya da diğer sanatçılar gibi herkes ve ev düzeninden tutalım sokak ve caddelere, buralarda gördüğü afişlerden, dinlediği radyo ve gramofonlara, yaşadığı iklime kadar her şey. Tüm bu etkenlerle biz, çocuğun zeki mi ahmak mı, iyi mi kötü mü, yiğit mi pısrık mı olacağını belirleriz.²⁶¹ Her çocuğun ruhunda bir altın madeni vardır, ancak bunun farkına varamadığımızdan bu cevheri yok etmek için her şeyi yapıyor görünüyoruz. Bu durum kötü eğitim metotlarımızdan, daha doğrusu metotsuzluğumuzdan kaynaklanmaktadır.²⁶²

Safa, bunların arasında anne, baba ve öğretmen tarafından verilecek eğitimin dışında, yani eğitimin aile ve okulda alınan kısmı dışında en çok basın üzerinde durur. Basını -eğer kendiliğinden böyle bir ortam oluşmamışsa- gençlerin eğitimi için yönlendirme ya da yaratma işini Safa devlete yükler:

“Gençliği yetiştirmekle mükellef olanların, yani pedagogların, ırsiyet, aile ve çevre bozukluklarını da hesaba katıp düzeltmeye çalışan kavrayışlı bir eğitim ve telkin sistemleri olmak lazımdır.

Bu pedagog, bizde, ana-baba değilse, öğretmen değilse, sosyal çevre değilse, mevcutları ve tesirleri pek az din ve ahlak mürşitleri değilse, kimdir? Bir basın kalıyor. Manevi değerlerin hamisi, imanlı ve kültürlü, vakur ve dürüst, amme vicdanı üzerinde mutlak tesir ve otorite sahibi, yüksek seviyeli bir basın da yoksa, onu devletten başka kim yaratabilir?

Bütün amillere tesir edebilecek bir toplu telkin hareketi ancak zirveden gelebilir. Bu memleketin zekasını, vicdanını, ahlakını, dilini ve dinini, mahutların, devrimbazların, Allah’sızların şerrinden, kanunlarıyla, mahkemeleriyle, radyolarıyla, faydalı yayınları teşvik eden himayeleriyle, çıkaracağı gazete ve dergileriyle, seferber edeceği faziletli münevver ordularıyla ancak devlet kurtarabilir. Hatta susayan halk, başında böyle bir kılavuz bulunsa, bu manevi savaşa ona en kudretli ve emin destek olacaktır.”²⁶³

²⁶¹ Safa, “Çocuğunuzu Fena Terbiye Ediyorsunuz!”, (Tasvir-i Efkâr, 24 Nisan 1942), Kadın Aşk Aile, (KAA), içinde, ss.207-208.

²⁶² Safa, “Ah Şu Hârîka Çocuklar”, (Milliyet, 12 Şubat 1957), KAA, içinde, s.209.

²⁶³ Safa, “Böyle Ailelerin Çocukları”, (Tercüman, 16 Şubat 1960), KAA, içinde, ss.211-212.

3.7.2. Ailenin Önemi ve Gençlere Aile Olmanın Gereklerinin Öğretilmesi

Safa aile konusunu evlenememe durumu, boşanma vakaları, kadın ve erkeğin ailedeki yeri, gençlere aile hayatında işlerine yarayacak bilgilerin verilip verilmediği, toplumun yaşadığı dejenerasyonun aileye etkisi gibi açılardan incelemiştir.

Peyami Safa, aileyi toplumun temel taşı olarak görür. Hatta bekarları (fakat evlenmeye gücü yetmeyenleri ve evlenmekten korkanları değil, evlenmekten nefret edenleri) çoğalan bir cemiyetin gizli bir anarşi yaşadığını, bu halin o cemiyeti ya bir inkılâba ya da yıkılışa götüreceğini söyler. Çünkü Safa, evlilikten nefret ettiği için bekar kalanların toplumun idealsız kaldığı zamanlarda çoğaldığını söyler. Bu durum, bahsettiğimiz hali yaşayan toplumların yeni bir ideal ve yeni bir düzene özlem duyduklarını gösterir. Dolayısıyla bu hem bir çöküşü ama aynı zamanda yeni doğacak toplumu haber vermektedir. Bu düşünceye sahip olanları yetiştiren şartların tespitini iyi yaparsak toplumu değiştirme şansını yakalarız.²⁶⁴

Safa, evlilik hayatına gençlerin artık eskisi kadar ilgi duymamasına özellikle basın kaynaklı telkinlerin neden olduğunu düşünür. Çünkü sosyete kavramının Türkiye’de Avrupa’dakinden farklı anlaşılması, sürekli lüks tüketimin aşılması, aile yapısını çökertecek olayların yaşanmasına karşın bunlara önlem alınmaması, hatta dönem hükümetinin magazin haberlerinin sınırlandırılması konusundaki isteğine rağmen gazetelerin bunu dinlememesi söz konusudur.

Yüksek eğitim almış kızlarda ev kadınlığına dair başlayan tiksinti ve ev kadını olmayı hizmetçi olmakla eş değer görmeye başlamaları da toplumda sorun yaratan bir diğer durum olarak değerlendirir. Aslında buradaki asıl sorun ev kadınlığının ve anneliğin okumamakla, cahillikle, basitlikle özdeşleştiriliyor olunmasıdır. Halbuki ülkenin geleceğini kuran nesiller önce evlerde, ailelerin telkinleriyle yetişmektedir. Bu sebeple milliyetçi Türk kadınlarının eskiden çok makbul olan ve kültür için yeterli görülen yabancı dil bilmenin ve piyano çalmasının haricinde ve bunlardan daha öncelikli ve önemli olarak ev bilgisi öğrenmeleri gerekmektedir. Yabancı dil bilmek ve piyano çalmak bunlardan sonra herkesin istidadı ölçüsünde olacaktır.

“İlk önce, ilk önce, ilk önce ev bilgisi. Aile cemiyetin temel taşıdır ve bir ev kurmak, mübalağa değil, bir devlet kurmak kadar teknik bilgi ve incelik

²⁶⁴ Safa, “Bir Nev’i Bekâra Dair”, (Yedigün, 24 Haziran 1936), KAA, içinde, s.155.

isteyen bir iştir: Her aile küçük bir devlet olduğu için ve yuvayı dışı kuş yaptığı için! Sonra mükemmel bir ana olmanın gerektirdiği bilgiler: çocuk bakımı ve terbiye. Artık milliyetçi, zengin ve orta halli aile çocuğunun yabancı mürebbiye elinde soysuzlaşmasını istemiyordu. Mükemmel bir ev kadını ve mükemmel bir ana olmanın şartlarını kazandıktan sonra, Türk kıızı, kültürünü genişletmelidir. Fakat o zaman da yabancı dilden önce kendi dilini iyi öğrenmesi gerekir. İyi, yani edebiyatı ve edebiyatının tarihiyle beraber. Bütün bunları yabancı dil bilgisi takip edebilir.”²⁶⁵

Safa, milliyetçiliğin kadının hürriyetini ve zarafetini de küfür saymadığını, kadının da erkek gibi sosyal vazifelerinin çerçevesi içinde hür, sadeliğinin çerçevesi içinde zarif olduğunu, bu hürriyeti aşan bir serkeşliğin ve bu zarafeti aşan bir lüks aşkının, milliyetçinin üzerine titrediği aileyi temelinden yıkacağını da ekler.

İnsanlarımızın terbiyeyi hep okuldan beklemesine karşılık onlara en büyük okulun “ev” olduğu öğretilmelidir. İnsanın kültüre beşikten mezara kadar ihtiyacı vardır ve genç kızlara çocuk yetiştirmek için bile psikoloji, pedagoji ve sosyoloji bilgisinin verilmesi şarttır. Bazı adi romanlar hariç kitap girmeyen evlerimizde kitapları mekanımızın süsü haline getirmek ve gençlerimize de evin asıl manasını öğretmek gerekmektedir.

Safa eğitim sistemimizin kadın ve erkek arasında ayrım yapmadan herkesi tek tip bir öğrenim içine sokmasını da yanlış bulur. Hatta bayanlar arasında da örneğin doktor olacak bir kadın ile anne olacak bir kadının lise eğitimlerinin aynı olmaması gerektiğini de savunur. Ancak kimin sadece anne, kimin meslek sahibi biri olacağını nasıl belirleneceği konusunda bir önerisi yoktur. En azından ev ve annelik bilgisinin serbest dersler ve konferanslarla tüm ülkede anlatılacağı bir sistem kurulması bu konudaki tavsiyesidir.

Safa, anneliğin yüksek bir aile kültürü istediğini, buna rağmen “anne” yetiştirmek için bir tek okulumuzun olmamasını, anneliğin yalnızca doğurganlık manasında anlaşılmasına bağlar. Safa, liselerde genel bir kültür verdiğimizizi sanarak kız çocuklarına öğrettiğimiz bilgilerin annelik açısından yarın onlara hiçbir katkısının olmayacağını, bunun aile hayatlarını krize soktuğunu savunur.

“Her lise tahsilini yapan kız yüksek tahsile devam edecek, meslek hayatına girecek değildir. Bunları birbirinden ayırmalıyız. Doktor olacak bir kadınla ana olacak bir kadının lise tahsili aynı olmamalıdır.

²⁶⁵ Safa, “Salon Kadını”, (Yeni Mecmua, 16 Mayıs 1942), KAA, içinde, ss.26-28.

Maarif vekaleti, dünyanın en güzel niyetlerine sahip olduğu halde, memlekette bir aile buhranı yaratan kötü sistemde ısrar ediyor.

Genç kızlarımıza evin asıl manasını anlatacak ve bunu yalnız mekteplerde değil, serbest derslerle, konferanslarla bütün memlekete yayacak bir öğretim sistemi kurmalıyız.

Ev kadınlığını hizmetçilik sandığı için kendisini üniversiteye atan bir kızın kültüründen de, ahlakından da bu memlekete hiçbir hayır gelmez. Bilakis, kızlarımıza en büyük üniversitenin ev olduğunu telkin edecek bir ev istikameti almalıyız.”²⁶⁶

Bugün hayli insan tarafından reddedilecek bir görüş olsa da yazarın, çalışmak ve anne olmanın ikisinin aynı mükemmellikte aynı insan üzerinde toplanmayacağını düşündüğünü kadınlar hakkındaki diğer yazılarından da anlıyoruz. Safa için kadın ev hayatı ya da iş hayatı arasında seçim yapmalı ve erkeklerden isteklerini de bu denge üzerine oturtmalıdır. Safa “aile isteyen kadınlara iş vermemeliyiz, iş isteyen kadına da ev teslim edilemez” diyor.²⁶⁷ Yazar, Büyük Avrupa Anketi’ni hazırladığı Avrupa gezisi esasında Paris’te toplanan “Hayatlarını Çalışarak Kazanan Beynelmilel Kadınlar Kongresi”ne katılmış ve kitabında bununla ilgili hazırladığı bölümde de “evlenmeyen ve ihtiyacı olan kadının çalışmasının tabii olduğunu, ancak erkeksiz kalan kadının da gene ve daima o evi müdafaa için çalışmasına taraftar olduğunu” söylemiştir.²⁶⁸

Safa, ev hayatının daha düzenli ve güzel yaşanması için kadınlar ve erkeklere birtakım ortak tavsiyelerde de bulunur. Bu kimi zaman fiziksel kimi zaman da samimilikle laubaliliği birbirine karıştırmamaları, biraz mesafe koymaları ve karşısındaki kişiye keşfetme şansı tanımaları gibi duygusal tavsiyelerdir.²⁶⁹ Ancak, aile hayatındaki bozulmada eleştirileri kadından yana daha ağır basmaktadır. Örneğin boşanmaların artmasının sebeplerinden biri olarak gösterdiği sokak ve ev hayatı arasında yaşanan ikilemde ibre kadına doğru döner:

“İşte, bu sokağın cazibeleri karşısında evin aczinden ileri geliyor. Evli erkeklerin çoğu sokaktan bıkmışlardır; evli kadınların çoğu sokağa teşnedirler. Çünkü bu kadınlar; genç kızken babalarının, annelerinin baskısı altında sokağa doymamışlardır. Evlenince bu baskıdan kurtulacaklarını ve sokağa kavuşacaklarını ummuşlardır. Kanunun verdiği hüviyetlere güvenerek

²⁶⁶ Safa, “Ev Kadınlığı Hizmetçilik midir?”, (Yeni Mecmua, 11 Temmuz 1942), KAA, içinde, ss.24-26.

²⁶⁷ Safa, “Kadınların İstedikleri”, (Hafta, 1935), KAA, içinde, ss.17-18.

²⁶⁸ Safa, BAA, ss.120-122.

²⁶⁹ Safa, “Evlilikte Yeni Kalmak”, (Seksoloji, 12 Mart 1952), KAA, içinde, ss.148-151.

babalarından ziyade kocalarına söz geçirebileceklerini düşünürler. Fakat erkek buna tahammül etmez.

(...)Boşanma vak'alarının çoğu kadına verdiğimiz idealle alakalıdır. Bu yalnız bir terbiye değil, bütün memleket havasını dolduran toplu bir telkin, bütün ruhkara verilecek istikamet, velhasıl milliyetçi bir rejimin bütün Türk kadınlarına ve erkeklerine aşılacağı büyük milli iman davasıdır.”²⁷⁰

Evliliğe birbirinden farklı beklentilerle başlayan kadın ve erkeğin beklentilerini karşılayamaması ve dışarıya özlem duyarak büyümüş kadının evini ihmal etmesi “sokağın evi yenmesi” anlamına gelir.

“Türk cemiyeti yirmi senedir inkılâbı geçiren bünyesi müthiş bir sarsıntı içindedir: Âdetler, muaşeretler, kıyafetler, kanunlar değişiyor. Bilhassa Türk kadınının önünde iyi ve kötü (iyi ve kötü!) bütün imkanların kapıları açılmıştır. Asırlardan beri evinde kafes ve sokakta çuval içinde yaşayan kadın, birdenbire bütün bağları çözülünce ne yapacağını şaşırır. O kadar derin ki bunun kendisi de farkında değildir. Öyle ise bir “sokak-ev harbi” önündeyiz: sokak (plaj, sinema, spor, gezinti, ziyaret) gibi birçok cazibeleriyle kadını kendisine çekiyor; ev (kanun, vazife, adet, an'ane) gibi birçok cebir ile onu eteğinden tutuyor. Cazibeleri temsil eden sokak, vazifeleri temsil eden eve karşı harp açmış, düşmanının temellerini sarsan zaferler kazanmaya başlamıştır. Hele kadın, erkek gibi iş hayatına girdikten sonra, yalnız sokak cazibeleriyle değil, kadına verdiği selâhiyetlerle de onu kendisine çekiyor, evinden ayırıyor ve aileye karşı zaferini tamamlıyor. Bütün felaket sokağın evi yenmesinde ve onun temellerini çökertmesindedir.”²⁷¹

3.7.3. Yabancılarla Evlilik

Peyami Safa, Türk genç kızlarının yabancı erkeklerle evlenmesine karşı çıkar. Sayının belirli bir sınırla kalmayıp giderek artmış olmasını olayın bireysel mahiyetten çıkıp toplumsal mahiyete bürünmesi olarak ifade eder. Bu durumda olan kızların da milli ve dini şuur yoksunu olduklarını düşünür.²⁷²

Safa, çok büyük aşklar istisna edilirse yabancı bir erkekle evlenen kızın kendi milleti için ölmüş olacağını söyler. Bunun sebebi doğacak çocuğun babasının mensup olduğu memleketin uyruğuna kaydolması ve (büyük olasılıkla) yabancı isim alacak olmasıdır. Bu Türk nüfusunun azalması anlamına geldiğinden görüldüğü kadar yalnızca şahısları ilgilendiren bir hareket değil, millî niteliği de olan bir hadisedir.

²⁷⁰ Safa, “Niçin Boşanıyorlar?”, (Yeni Mecmua, 2 Temmuz 1942), KAA, içinde, s.174.

²⁷¹ Safa, “Niçin Boşanıyorlar?”, (Yeni Mecmua, 2 Temmuz 1942), KAA, içinde, ss.172-173.

²⁷² Safa, “Şuursuzluklar Serisi”, (Milliyet, 14 Kasım 1957), KAA, içinde, ss.199-200.

Millî duyguları zayıf bazı Türk kızlarının yabancılarla evlenmelerini ana babalarının övünç kaynağı yapacak kadar idrak yoksunu olmalarını da şöyle değerlendirir: “Onlar da kızlarına verdikleri milli ve dini terbiyenin kifayetsizliğinden mesuldürler ve ihmallerinin cezasını çekmelidirler.”

Bu evliliklere toplumun tepki göstermesini olumlu karşılar ve eğer büyük bir tepki olmasaydı Türklüğümüz için telaş yaşamamız gerektiğini söyler. Dünyada sınırların kalkıp bütün dünyanın tek vatan, bütün insanların tek millet olacağı hayaline sığınarak yaşanan günde bulunan sıkıntının göz ardı edilemeyeceğini ifade eder. Safa’ya göre “öyle bir dünyayı temenni etmek başka, kızını bugün yabancı bir ocağın ateşi içine atmak başkadır.”²⁷³

3.7.4. Yanlış Anlaşılan Modernlik ve Sosyete Kavramı

Modernliğin ve Avrupalılaştırmanın yanlış anlaşılması Peyami Safa’nın en çok üzerinde durduğu konulardan biridir. Romanlarını genellikle bu meseleye hasretmesinin yanında makale ve fıkralarında da genellikle gazetelerde çıkan günlük olaylar ve dönem hükümetinin basından bu sütunlarını kaldırmasını istediğini yazmasına bakarak²⁷⁴ çok fazla artmış olduğunu ve toplumun geleneksel yaşayışını tahrip ettiğini düşünebileceğimiz “sosyete” haberleri üzerinden konuyu irdelemeye devam etmektedir. Örneğin bir yazısında katıldığı bir toplantıda gördüğü Avrupa sosyetesini ile bizim sosyete anlayışımızı karşılaştırır. Bu toplantıda kendisiyle Türkiye’deki kadınların elde ettikleri hak ve hürriyetleri, Paris’e gelen İtalyan resim sergisini ve yeni çıkan bir romanı konuştuklarını, bizde ise sosyetenin berber, terzi, flört, “Avrupa’dan ne getirdi? Kocasından ne zaman boşanıyor?” gibi şeylerden ibaret olduğunu söyler. Bunlar yerine sosyal mesele, edebiyat, musiki, resim gibi şeyler konuşulmalıdır.²⁷⁵

Elbette yüksek sosyete mensupları arasında soylu aileler ve gerçek değer sahipleri de vardır. Fakat bunlar gittikçe azalmakta, yerlerini sonradan görmelere, vurgun zenginlerine, hiçbir tarihi kökü, hiçbir millî ve beşerî ideali, hiçbir mesuliyet

²⁷³ Safa, “Bir Fotoğraf Karşısında”, (Milliyet, 18 Kasım 1957), KAA, içinde, ss.201-203.

²⁷⁴ Safa, “Simitçinin Kızı”, (Tercüman, 25 Temmuz 1959), KAA, içinde, s.218.

²⁷⁵ Safa, “Sosyete Dedikodusu”, (Milliyet, 29 Nisan 1956), KAA, içinde, ss.59-60.

şuuru ve duygusu olmayan soysuzlara terk etmektedirler. Sosyete denilen gruptaki rezaletler aslında Türk toplumunun yüksek tabakasına mensup olmadıkları halde, birdenbire kazandıkları gayrimeşru servetlerinin sağladığı sadece şekilden ibaret ve sahte olan kibarlıklarıyla aslında yüksek zümre olması gereken sosyeteden ayrı bir şımarıklar sınıfı oluşturan “çirkeflerden” çıkmaktadır. Safa, bunlara “sosyete” veya “yüksek sosyete” adının verilmesinin gazetelerimizin hatası olduğunu söyler. Örneğin, bu sınıfa mensup kişilerin yaptığı bir eğlence üzerine hayli sert sözler sarf eden Safa, şu cümleleri kaleme alır:

“Bunların Türk kadınlığı ile alakaları yoktur. Nüfus cüzdanlarındaki “Türk” kelimesini silerseniz hiçbirinde Türklükten eser kalmaz. Bunlar soysuz, köksüz, dinsiz, milliyetsiz, vicdansız ve hayasız bir keyifçi sürüsüdür. En küçük ve geçici bir gönül macerası veya şöyle böyle bir menfaat onların Türk tabiiyetini terk etmelerine kâfi gelir: Amerikalı da olurlar, Hristiyan da. Din ve milliyet değiştirmek onlar için çorap değiştirmek kadar basit bir harekettir.

(...)Türk kadınlığı bunlara karşı iliklerini donduran bir tiksinti, bir öğürme isteği duyuyor. Kocasını şehit vermiş Türk kadını, çocuğunu yetiştirmek için saçını süpürge etmiş Türk kadını, millî meselelerde her gün heyecan duyan Türk kadını, yüksek değerlerin koruyucusu Türk kadını bu sosyete süprüntülerinden bucak bucak kaçıyor.

Eğer öyle olmasaydı sosyete denilen bu kepazelik müessesesi birkaç sonradan görme aile evinin ve birkaç otelin hudutlarını aşar, memleketi sarardı.”²⁷⁶

Fakir çocuklar için 23 Nisan’da Hilton’da düzenlenen bir baloda Paris’te Dior atölyelerinde diktirilen elbisesi ile orada olan zengin bir kız çocuğu üzerine bir haber yapar. Bu grubun fakir çocukların yararına düzenlenen etkinlikte onların ve memleketin yaşadığı sefaletle katıla katıla gülmekten daha çirkin bir gösteriş yarışı içinde olan; akıl, vicdan ve bütün insanî vasıflarından şüpheye düştüğü bir sonradan görme grubu olarak anlatır. Hayati ihtiyaçlarını bile nasıl karşılayacağını hesaplayan bir millette “kaymak tabaka”nın bu denli çürüyüp kokması milli tehlikelerin en büyüğü olmaya adaydır.²⁷⁷

Buna benzer pek çok hadisenin gazete ve dergiler yoluyla sağduyu süzgecinden geçirilmeden yayımlanması, eleştiri kabiliyetinden yoksun olan insanlarda tiksinti yerine özentî yaratması haberleri de gazetelerde yer almış. Örneğin, İstanbul’un kenar mahallelerinin birinde oturan fakir bir simitçi kızı ile evlenmek isteyen orta halli bir delikanlının, kızın düğününü Hilton’da yapmayı şart

²⁷⁶ Safa, “Üzülme Dostum”, (Milliyet, 15 Ağustos 1957), KAA, içinde, ss.73-74.

²⁷⁷ Safa, “Bu Gidişle Sonumuz Ne Olacak?”, (Milliyet, 1 Mayıs 1956), KAA, içinde, ss.180-181.

koşması üzerine delikanlının vaz geçmesi haberini anlattıktan sonra lüks ve israf eğiliminin bütün cemiyet, sınıf ve zümreleri saran bir ruh sapıklığı haline geldiği yorumunu yapar. Çünkü görünüme göre kız rahat bir hayata, derli toplu bir yuvaya, çoluk çocuğa değil de sosyete hayatına kavuşmak istemektedir. Bu da iktisadî değil tamamen ruhî bir meseledir.²⁷⁸

Toplumun genel ahlak anlayışına uygun olmayan hadiselerin yaşanma oranının artması yaşadığımız çözülmüşten, insanların millet, din ve bütün insanlığa dair taşıması gereken ideallerin canlılığını kaybetmesinden, bunun yerini sınırsız kazanç ve keyif hırsının almasından kaynaklandığını söyler²⁷⁹ ve bunu mahutlar dediği komünistlerin yaptığı telkinlerin kazandığı başarı olarak yorumlar:

*“Bizde edep, hayâ, ahlâk ölçüleri altüsttür. En seçkin ailelerin devam ettikleri lokanta ve pavyonlarda, genç kız ve çocukların gözleri önünde striptiz yapılır. Bütün bunların yıkıcı tesirlerini her gün zabıta vakalarında görürsünüz: Irza tecavüzler, şehir ortasında kız kaçırmalar, ailesinden kaçan genç kız ve çocuklar, suçüstü yakalanan zina vakaları, yüksek sosyete rezaletleri, normal haddi aşan cinsî sapıklık, kıskançlık cinayetleri, umumî edep ve ahlak şirazesini bozmaya çalışan mahutların başarı dosyalarını şişirmektedir.”*²⁸⁰

Safa, aslında bir manevî çöküntü hali olan bu durumdan kaygı duyulmamasının endişe verici ve olanların modernlik olarak adlandırılmasının en büyük hata olduğunu söyler.²⁸¹ Ancak bu olayların çoğalmasından daha çok kaygılanmamızı gerektiren durum, bunları sistemli bir biçimde inceleyen enstitülerden ve ilim adamlarından mahrum oluşumuzdur. Çünkü bu durum, aslında konuyla ilgilenmediğimizi göstermektedir. “Asıl tehlike de buradadır. Hastalık var, doktor yok demektir. Tıp ilmi yerine ahlâk üfürükçüleri ve kocakarı ilaçları piyasayı dolduruyor. Devrim hâpi veya karınca duasıyla her meseleyi halletmeğe çalışanların şamatası içindeyiz.”²⁸²

Farklı haberlere yaptığı yorumlarla fikir yapısını özetlemeğe çalıştığımız Peyami Safa’nın, kendisine “modern espri” diyen bir okuruna, bu “espri”nin binlerce sene önce de var olduğunu, Pompei, Gomore ve Sodom’un bu soysuzlaşma

²⁷⁸ Safa, “Simitçinin Kızı”, (Tercüman, 25 Temmuz 1959), KAA, içinde, ss.218-219.

²⁷⁹ Safa, “Ahlâk Buhranının Yuvaları”, (Milliyet, 15 Şubat 1958), EGÜ, içinde, ss.84-85.

²⁸⁰ Safa, “Anadan Doğma Çıplak Soyunma ve Âdab-ı Umumiye”, (Tercüman, 20 Nisan 1960), KAA, içinde, s.51.

²⁸¹ Safa, “Modern Kız Bu Mu?”, (Yeni Mecmua), KAA, içinde, ss.162-165; “Anadan Doğma Çıplak Soyunma ve Âdab-ı Umumiye”, (Tercüman, 20 Nisan 1960), KAA, içinde, s.51.

²⁸² Safa, “12 Yaşındaki Kız Çocuğu ve Kasap Çırağı”, (Tercüman, 26 Nisan 1959), KAA, içinde, ss.216-218.

yüzünden yok olduğunu söylemiş, kendisi gibi düşünenler olmasaydı ve idealsiz ve sorumsuz insanlara kalsaydı, dünyanın çoktan yıkılıp gideceğini savunmuştur. “Memleketi yıkmak için gösterdiğiniz gayretlerin, genç ve sevimli görünmek için aynanın karşısındaki çabalamalarınız kadar boş olduğunu söyleyebilirim. Allah’a şükür, bu milletin, sizin sinirli çimdiklerinizle morarmayacak, kangren olmayacak kadar sağlam bir ahlakı var.”²⁸³ cümleleriyle de toplumun gelinde henüz yok olmamış sağlam ahlâkı vurgulamıştır.

²⁸³ Safa, “Telefondaki Kadına Cevap”, (**Milliyet**, 8 Ocak 1956), KAA, içinde, ss.55-56.

SONUÇ

Peyami Safa, edebî kişiliği yanında siyasî ve toplumsal hayata dair yazılarıyla da adından sıkça söz ettiren Cumhuriyet dönemi entelektüellerindendir. Sadece kalemiyle geçinen ve bir otodidakt olan yazar, dikkatleri çeken geniş bilgi birikimini dergi ve gazetelere yazdığı yazılarla topluma aktarmış, özellikle gençler üzerindeki hem siyasal hem de kültürel etkisiyle yakın dönem tarihimizde etkili düşün adamlarından biri olmuştur. Başarılı bir edebiyatçı olmasının yanı sıra usta bir polemikçi de olan yazarın, makalelerinin bir derlemesi olan Objektif serisinde yirmiye yakın başlıkta toplanmış, pek çok konu üzerinde henüz tam tasnifi yapılamamış bir yazı külliyatı vardır. Bu külliyat incelendiğinde toplumumuzun dil ve kültür cephesi hakkındaki yazılarının hayli yer tuttuğu görülür. Tezimiz muhafazakâr duruşuyla tanınan Peyami Safa'nın toplumumuzun 20. yüzyılda geçirdiği değişim süreci ve Türk inkılâbı hakkındaki görüşlerini makale ve romanlarına dayanarak açıklamayı amaçlamaktadır.

Safa, romanın bir fikrin emrine verilmesi anlamına gelen propaganda romanlarına karşı olsa da büyük romancıların aynı zamanda birer düşünür olması hasebiyle her edebî eserin aynı zamanda bir felsefî düşünceyi ihtiva ettiğini kabul eder. Onun romanları da bu açıdan tezli roman kategorisine girmektedir. Romanlarında toplumumuzun Batılılaşma sürecinde yaşadığı değişim ve dönüşümü, arayışları, çıkmazları, bunalımları yansıtmıştır.

Safa, 19-20 yaşında kaleme aldığı bazıları müstesna, ilk hikâye ve romanlarından itibaren belli bir ahlakçı duruş sergiler. İnkılâpların getirdiği değişimden önce de tarihimizde Tanzimat'tan beri süregelen Batılılaşma, yanlış Batılılaşma, Doğu-Batı kültürlerinin sentezi ve çatışması gibi konuların etkisinde yazar. Birinci Dünya Savaşı, mütareke dönemi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına ait roman sayısı daha fazla olan Safa'nın inkılâp yıllarına ait tek romanı Fatih-Harbiye'dir. Bu romanda da en çok bahsedilen inkılâp Darülelhan'a devam eden roman kahramanları üzerinden musıkî inkılâbıdır. Ancak Safa'nın burada müzik hakkında savunduğu görüşlerinden daha sonra vazgeçtiği görülmüştür. Doğu-Batı çatışması hakkındaki görüşlerinden ise vazgeçmez. Doğu-Batı çatışması ve uzlaşması Safa'nın romanlarının temel problematığıdır.

Bu çatışmada romanlarında birbirine benzer yapılar kullanır. Kurgusunu, Doğu ve Batıyı temsil eden iki erkek dolayısıyla bu iki kültür arasında kalmış, tercih sıkıntısı yaşayan bir kadın ve –çoğunlukla ön planda olmasa da- bu bunalıma tanık olup doğru yolu telkin eden, ikaz edici, bilgili ve olgun bir erkekten oluşan şahıs kadrosu etrafında kurar. Bu kurguda Batı, maddeyi; Doğu ise ruhu temsil eder. Batıyı yüzeysel biçimde algılayan, sadece geçici modalarını taklit etmekle yetinen kişiler göründüklerinin aksine kişisel hayatlarında bunalım içinde kıvranırlar. Lüks ve refah içindeki yaşama ve ışıltılı bir dünyaya meyleden ana kahramanları romanlarının sonunda ait oldukları yeri tercih eder ve kendi kültürlerine dönerler. Bu durum Safa'nın modernlik-geleneksellik karşılaştırmasında geleneksel olan tarafının ağır bastığının göstergesidir. En çok gençler ve yaşlılar arasında, gençlerin özentiliği yaşlıların ise muhafazakâr ve geleneklerine bağlı olmaları sebebiyle çıkan anlaşmazlık ve çatışmalar bu geri dönüşle çözüme kavuşur. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma sürecinde değişime uğrayan pek çok yönden biri olan ahlâk cephesinde Safa, Doğu ahlâkına sahip çıkar ki önce Batı'ya meyleden ana kahramanlarının özlerine dönmesi de bunu gösterir. Safa'nın ahlâk ölçüsünde dinin ve milli olmanın önemli bir belirleyiciliği vardır. Güçlü aile yapısı da Safa'nın ahlâk anlayışında ön plandadır. Aile bağlarının gevşemesi ile dinî ve millî duyguların zayıflaması ahlâkî buhrana sebep olacağından bu değerlere sıkı sıkıya bağlanmamız gerekmektedir.

Safa, romanlarındaki kahramanların seslendirdiği analizleri düşünsel yazılarında daha derinlemesine işler.

Safa'da Batıya meylin kötü sonuçlara yol açması onun Batılılaşma taraftarı olmadığı ve Cumhuriyet döneminde yapılan inkılâplara karşı çıktığı anlamına gelmez. Batıya meyil kuru ve yüzeysel bir taklitçilikten öteye gitmediğinde ve toplumumuz Batı kültürüne mensup olmak uğruna kendi değerlerinden, geleneklerinden ve kültüründen vazgeçtiğinde tehlikeli olmaktadır. Yazar bu sebeple inkılâp ve devrim kelimeleri arasında bir ayrıma gider ve körü körüne her şeyi yıkmak, yerine yenisini getirmemek, geçmişle olan tüm bağları koparmak olarak gördüğü devrim yerine her zaman inkılâp kelimesini tercih eder. İnkılâp kelimesi bu anlamları ihtiva etmemekte ve geçmişle olan bağları koparmak gibi bir gereklilik içermemektedir. Batı kültürüne de bu anlamda bir inkılâpla bağlanılabilir.

Safa'ya göre Batılılaşma, kendi köklerimizden kopmak yerine ancak bu köklere de bağlı kalıp bir Doğu-Batı sentezi oluşturarak gerçekleşecektir. Batı'nın düşünce sistemi ile Doğu'nun sezîş gücünün bir araya gelmesi bizi olması gereken yere taşıyacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta Batının materyalist anlayışının yarattığı ruha kapılmamaktır. Çünkü Batı bu faydacı ve dar ruhtan kurtulmaya ve bizdeki mistik değerleri edinmeye çalışmaktadır. Ancak bu sezîş hassası ve tasavvuf ruhu dervişlikle özdeşleşmiş görünen miskinlik hali değil Türk İnkılâbına Bakışlar'da belirttiği üzere aslında İslâm'da olan disiplinli çalışma ahlâkıdır.

Türk İnkılâbının ilk ve en önemli değerlendirmelerinden olan Türk İnkılâbına Bakışlar'da Batı'nın bu değişim ve dönüşümünden bizim daha yeni yeni modern ve pozitif bilim anlayışına geçmemiz sebebiyle bahsetmemiş, ancak konuyu daha sonra pek çok makalesinde ele almıştır.

Safa hayattayken, Türk İnkılâbına Bakışlar'ın iki baskısı yapılır ve ikinci baskı yazarın kendisi tarafından bazı değişikliklere tabi tutulur. 1938 ve 1959 yıllarında yapılan bu baskılar karşılaştırıldığında çıkarılan bölümlerin daha sonra, milletvekilliğini amaçladığı için bu şekilde yazdığı yorumlarına sebep olan, Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili, örneğin Genel Sekreter Şükrü Kaya ve İktisat Vekili Celal Bayar'la aynı görüşü paylaştığını ve bununla iftihar ettiğini söylediği kısımlar olduğu görülür. İkinci baskının önsözünde Safa kitabın 1938'de, Atatürk'ün son günlerinde yazıldığını ve Cumhuriyet gazetesinde tefrika şeklinde yayımlandığını, o günlerin yazı disiplininin Kemalizme, altı oka, tarih ve dil anlayışında resmi teze uymak zorunluluğunun yazarın düşünce hürriyetinden bazı kısıtlamalara gitmesini gerekli kıldığını söyler. Muhtemelen bu cümleler sebebiyle Safa'nın aslında inkılâplara ve onları gerçekleştirenlere karşı olduğu gibi bir genellemeye gidilmiş ve bu reddedişini Atatürk hayattayken dile getiremediği izlenimi doğmuştur. Yaptığımız araştırmada Peyami Safa'nın musıkî inkılâbı, dil ve harf inkılâbı gibi bazı inkılâpları eleştirdiği ancak bunu sanılanın aksine Atatürk hayattayken ve henüz bu inkılâplar çok tazeyken de dile getirdiğini, eğer fikir değişiklikleri yaşıyorsa bunu da yazılarına çekinmeden yansıttığını, Atatürk hakkındaki fikirlerinin ise yazın hayatının sonuna kadar değişmediğini gördük.

Türk İnkılâbına Bakışlar'da da, bunun haricinde yazdığı yazılarda da Safa'nın Atatürk'ten bahsederken kurduğu cümlelerde, ona bağlılığı açısından denklik vardır, yani hayattayken olduğu gibi ölümünden sonra da Atatürk hakkında olumsuz bir cümle kurmamıştır. 1938'den kendi ölümüne kadar olan süreçte muhalif tavrı Atatürk'e karşı değil İsmet İnönü ve CHP'ye karşı giderek belirginleşmiştir.

Ayrıca, iki baskı arasındaki farklılıkların yazarın kendisinin de belirttiği gibi kitabın tarih felsefesi bakımından ana düşüncesini değiştirmiş olmadığını belirtmekte fayda vardır.

Peyami Safa'nın Atatürk'e bakışını belirginleştirmek için dergi ve gazetelerindeki yazıların haricinde önceki çalışmalarda kullanılmamış olan, biyografi serisi içinde Atatürk için hazırlamış olduğu "Büyük Halaskârımız Mustafa Kemal Paşa" adındaki eserinden faydalandık. Bu eserde Safa'nın kullandığı üslup eski destanlarda büyük kahramanlar anlatırken kullanılan üslupla örtüşmekte ve Safa'nın ona karşı duyduğu hayranlığı kanıtlar nitelikte yazılarından biri olmaktadır.

Peyami Safa'nın Türk inkılâpları arasında, musıkî inkılâbına ilk başta duyduğu tepki özellikle -anlatı zamanı olarak- inkılâp dönemine ait tek romanı olan Fatih-Harbiye'de göze çarpmıştı. Ancak Safa'nın bu inkılâp hakkındaki görüşleri bu eseri yazdıktan sonra değişmiş; yazar, hem üyesi olduğu müzik derneklerinden ayrılmış hem de ömrünün sonuna kadar çok sesli batı müziğini savunmuştu.

Safa'nın musıkî inkılâbı dışında, hakkında en fazla düşündüğü ve yazdığı inkılâpların başında dil ve harf inkılâbı gelmektedir. Üstelik bunlar hakkında musıkî inkılâbında olduğu gibi bir fikir değişikliği de yaşamamıştır. Yazarın özellikle bu konu üzerinde büyük bir hassasiyetle durmasının sebebinin, dili yoğun biçimde kullanan ve yazın konusunda sürekli kendini geliştirme çabası içinde, yetkin bir yazar kimliği taşıyor olması muhtemeldir.

Safa'nın bu konu üzerinde yazdığı yazılar incelendiğinde hedefinin inkılâbın kendisinden ziyade inkılâptan sonraki yapılması gereken fakat gerçekleştirilemeyen çalışma ve uygulamalar olduğu görülür. Yani asıl tepkisini dilde sadeleşme hareketlerinin yürütülmesine ve kullanılan alfabede değişikliğe gidilmesine yöneltmemiştir. Yazılarındaki eleştiri, en özet haliyle dilde sadeleşmenin basitleşmek ve halk dilinin kullanılmasının argo kullanmak olarak anlaşılması ile alfabe değişikliğinin yapılmasından ziyade bu değişiklikten sonra gereken aktarmaların

yapılmaması hakkındadır. Dilde özleşme hareketine belli ilkeler içinde katılan Safa, bu sadeleşmenin belirli bir yöntemden yoksun olarak yürütülmesine karşı çıkar. Reddettiği nokta artık Türkçeleşmiş olan sözcüklerin bile atılması, yerine halkın bilmediği sözcüklerin yerleştirilmeye çalışılması ve dilin fazlaca basitleştirilmesi ile bu değişimin zorlamayla yapılmağa çalışılmasıdır. Üzerinde durduğu noktalar Bertolt Brecht'in "İdeal, halk için kralların diliyle yazmaktır." sözünü hatırlatmaktadır. Halkın daha iyi anlaması için sürekli basitleşmeye gitmek onu gerçekleşmesi gereken ilerlemeden yoksun bırakacaktır. Safa, dışarıdan müdahale edilmediği takdirde de dilde, zaman içerisinde doğal bir özleşme oluşmasından hareket ederek dilin daha kolay anlaşılması uğruna ince anlam ayrılıklarını kaybettirecek şekilde kullanılmaya alışılmasına karşı çıkar.

Safa, bu uygulamalar sonucunda hızla değişen dille, nesillerin birbirini anlayamaz hale gelmesi karşısında büyük bir endişe taşımaktadır. Zamanın akışının bölünmemesini yani bütünlüğünü isteyen Safa, iki nesil önce yazılmış bir eseri anlamayan gençler hakkında endişe duymaktadır. Bu anlamayı, hem pek çok kelimenin dilden atılmasından hem de alfabede gidilen değişikliktendir.

Safa, Latin harflerini atıp yerine Arap harfleri getirmek gibi bir görüşün hiçbir zaman savunucusu olmamıştır. Ancak liselerde tıpkı üniversite eğitiminde olduğu gibi Arap harflerinin de öğretilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun en önde gelen sebebi, harf değişikliğinin nesiller arasında kopukluk yaratması ve eski alfabeyi bilmeyen gençlerin kütüphanelerimizde bulunan eserlerden faydalanamamasıdır. Eski alfabeyle hazırlanmış yazma ve matbu binlerce eserden az bir kısmının bile çevrilememiş olması Safa'nın üslubunu giderek sertleştirmesine ve iki alfabenin de öğretilmesi gereğini hararetle savunmasına sebep olmuştur, çünkü Safa'ya göre eski alfabemizi bilmeyen bir genç Türk tarihi ve edebiyatında ortalama bir seviyeye ulaşacak kadar bile derinleşemeyecektir, bu imkansızdır. Safa'nın Arap harflerinin öğretmek yanında kökü yabancı olsa bile artık Türkçeleşmiş olan sözcükleri dilimizden atmamak ve yalnız başına değil bir anlam dairesi içinde dilimize giren sözcükleri bütün olarak yani türeme şekilleriyle birlikte öğretmek ve bu kelimelerin doğru yazılmasını sağlayacak harfleri alfabemize kazandırmak da Türkçenin daha güzel kullanılmasını sağlamak için gerekli gördüğü uygulamalardır. Safa, realitenin istediği uygulamalara kulak tıkamamanın yobazlık, Türkçe karşılığı

bulunabilecek kelimelerin yabancılarını kullanmaya çalışmanın ise züppelik olduğunu söyler.

Peyami Safa'nın harf inkılâbı ve dilin sadeleşmesi hatta toplumumuzda pek çok açıdan değişim yaratan diğer inkılâplar hakkında ortak endişeler taşımakta ve eleştirilerini bu endişeler üzerinden dile getirmektedir. Safa, en çok kültür cephesi ile ilgilenir. En büyük endişesi ise gençlerin öz kültürlerinden bihaber olarak yetişmeleridir. Bunu bir katliam olarak niteler.

Peyami Safa'da Batı medeniyetine dahil olma arzusu ancak değişim ve yeniliklerde bilimsel bir yöntemle ilerlendiği takdirde vardır. Milli kültür ve benlikten uzaklaşma, kuru bir taklitçiliğe saplanma hatta kendi varlığından utanma gibi şekillerde görülecek batıya dahil olma çabası Peyami Safa'da asla görülmez. Hatta bu özenti halini kuyruğu Tanzimat'ta başı bugünde derhal öldürülmesi gereken bir yılan olarak betimler.

Safa, dil inkılâbı gibi bazı inkılâpları Atatürk'ün adının arkasına saklanarak ancak onun öngörmediği biçimde yürütmeye çalışan ve aşırıya giden ve gerilik eğilimlerini kışkırtan kişilerin gafiller ve mahutlar olduğunu söyler.

Gafil ve mahut ayrımı Safa'nın komünistler için kullandığı bir ayrımdır. Safa, doğrudan doğruya Moskova'nın emrinde olan komünistlere mahutlar; Türk inkılâbına bağlı ancak bu inkılâpların gerçek prensiplerini anlayamadıkları için mahutların etkisi altında kalan kişilere ise gafiller adını vermiştir.

Safa komünizmle ilgili yazılarında komünizm ile sol arasındaki ayrıma vurgu yapmış ve solculuğun daha çok komünistliğin belgesi olarak anlaşılmasını komünistlerin masum birer solcu maskesi takmış olmalarına bağlamıştır. Safa, mutedil olan sağcılık ve solculuğu meşru bulur. Sağda da solda da aşırı olunmasına karşı çıkar.

Peyami Safa aşırılıkla bağlantılı olarak bazı kavramlar arasında ayrımlara gider. Bunlardan biri inkılâpçı ile devrimbaz arasındaki farktır. Bu da tıpkı gafil ve mahut ayrımı gibi Safa tarafından yapılan bir ayrımdır. Devrimbaz, geçmişle bütün ilgisini kesen ve ona tamamen sırtını dönen, dünle yarın arasında bir köprü kurmaya çalışmayan, yalnızca geçici olan zaman saplantılı olan, deviren, yıkan ama yenisini inşa etmek için çalışmayan, inkılâp çalışmalarını aşırıya vardıran kişidir. Çünkü

inkılâpçılar yıktıkları kadar yapar ve yeniden inşa ederler. Devrimbaz, yobaz kelimesinin inkılâplar söz konusu olduğunda tam karşılığıdır.

Safa, yobaz kelimesini sadece dini uygulamaları aşırıya vardıranlar için değil ilimde, dinde, inkılâpta, politikada da aşırı olanlar için kullanır. Kendisine zıt fikirlerde de haklılık payı olabileceğini kabul etmeyen sert görüşlerin hepsi bizi Batı seviyesine ulaşmaktan uzak tutan gerilik örnekleridir. Safa, gerçek dindarın yobaz olmaması gibi gerçek inkılâpçının da devrimbaz olmadığını, inkılâpların geleneklere karşı durmadığını, Atatürk'ün dini bayramlarımızı resmî olarak muhafaza ettiğini ve millî bayramlarımızın da zamanla bir gelenek haline geldiğini söyler. Safa için bizleri geleneklerimizden koparmaya çalışanlar millî varlığımızı toptan yıkmak isteyen düşman fikirlerin hizmetinde olanlardır.

Safa, tıpkı ilmin de, dinin de, inkılâbın da, politikanın da yobazlarının olduğunu söylemesi gibi komünist, sosyalist, Kemalist, liberal, klerikal... her cahilin mürteci olduğunu söyler. Yazar burada bilme ile anlamamanın birbirinden farklı şeyler olmasından hareketle, cahilden bilgisiz insanı değil, okuduklarını idrak edemeyen insanı kast etmiştir Safa için kitapsız iddia sahibi olmak gerilik örneğidir.

Safa, toplum olarak bizi geri bırakan şeyin din olduğunu söyleyenlere de karşı çıkar. Çünkü toplumumuz her alanda olduğu gibi dinde de geridir. Bu yüzden geriliğimizi dinle ilişkilendirenlerin dinde geri oluşumuzu da aynı sebebe bağlamaları gerekmektedir. Din sahasında çok ileri olan toplumlarda da dinsiz olanlarda da bilimde çok ileri olanlar vardır. Bunlara bakarak dinin ilerlemeyi engellemediği gibi dinsizliğin de gerilemeyi doğurmadığı söylenebilir, çünkü din ile ilim ayrı ayrı sahalardır. Dinin, bilimin insanlığa yararlı olarak kullanılması için gerekli olan ahlaki düzenlemeyi sağlaması aralarındaki ortak noktadır. Safa'ya göre Batılılaşmayı dinsizlik olarak göstermek isteyenler devrimbazlardır. Onlar, Batı medeniyetinin maddeci temellere dayandığı gibi eksik bir düşüncüyü toplumumuza aşılamaya çalışarak inkılâbımıza verilmek istenen asıl mânâyı sakatlamaktadırlar.

Safa için din, gereklidir. Bir toplumda maddenin, köksüz ve geçici amaçların ön plana çıkması ahlâk prensiplerinin unutulmasına ve manevî değerler buhranına yol açmaktadır. Safa ahlâk ve dinin birbirinden ayıramayacağını savunur. Vicdanlı ve sorumluluk sahibi dinsizlerin ancak yüksek bir kültür sahibi ve mazbut bir aile terbiyesi almış seçkin insanlar arasında bulunabileceğini söyler. Vicdan ve

sorumluluk duygusunu içselleştirememiş insanlara en etkili ahlak yaptırımının Allah korkusu olduğunu düşünen Safa, genel olarak ahlak sahibi olmak için dindar olmayı şart olarak görür. Millî ve dinî idealler ise toplumu birbirine kenetleyen ve bencilliği önleyen önemli unsurlardır.

Safa, İslâm medeniyetinin maddi ve manevî ilimlerin kaynağı olduğunu ve Müslümanları saran cehaletin İslâmiyet'in varlığından değil, aksine ifade ettiklerinin unutulmasından kaynaklandığını, İslâmiyet bir müsamaha dini olmasına rağmen sert açıklamalar yapan insanların İslâm'ı soğuk bir din haline getirdiklerini söyler.

Safa, dinin insan hayatını iki dünya için de düzenleyen kurallar, laikliğin de dinin siyasi bir otorite olmaktan çıkıp manevi daire içinde kalması olduğunu söyler. Ancak laiklik din ve dünya arasındaki bütün ilişkilerin kesilmesi demek değildir. Safa dini öğretiminin devlet tarafından yapılması gerektiğini de savunur. Asıl bu eğitim, ülkemizi irticai faaliyetlerden koruyacaktır, çünkü devlet kontrolünde verilen din eğitimi, gençlerin hangi kaynaklardan geldiği belli olmayan birtakım hurafeleri kontrolsüz biçimde almalarına engel olacaktır.

Tezimizde, Peyami Safa'nın en çok ilgilendiği mevzulardan biri olarak yenileşmenin ve modernleşmenin yanlış anlaşılması, üzerinde durulan son konudur. Yazarın, edebî eserlerini genellikle bu konuya ayırmasının yanında, makale ve fıkralarında da toplumun geleneksel hayatını tahrip eden sosyete haberleri üzerinden irdelemeler yaptığını görürüz. Safa, Avrupa'dakinden farklı anlaşılan sosyete kavramının, sürekli lüks tüketimi aşılması ve aile yapısına zarar verecek yaşantı örneklerine karşı toplumun temel taşı olarak gördüğü aile birliğini savunmuştur.

Sonuç olarak, modernleşme tarihimizde yakın dönemimizin önemli şahitlerinden olan Peyami Safa'nın eserlerinin, bu süreçte toplumsal hayatımızda yaşanan hareketliliğe dair önemli değerlendirmeleri barındıran bir kaynak kimliğine sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Alpyağıl, Recep, **Türkiye’de bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak, Feylesof Simalardan Seçme Metinler-1**, İz Yazıncılık, İstanbul, 2012

Alpyağıl, Recep, **Türkiye’de bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak, Feylesof Simalardan Seçme Metinler-2**, İz Yazıncılık, İstanbul, 2011.

Atay, Falih Rıfkı, “Atatürk ve Dil”, **Türk Dili**, Cilt:1, Sayı:3, ss.124-125.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, Eylül 2004, İstanbul.

Ayvazoğlu, Beşir, **Peyami (Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı)**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

Ayvazoğlu, Beşir, “Doğu-Batı Açmazında Peyami Safa”, **Doğu-Batı**, Türk Düşüncesi Serüveni: Araftakiler, Sayı:11, ss.115-141.

Ayvazoğlu, Beşir, “Peyami Safa”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Cilt 5)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Ayvazoğlu, Beşir, “Peyami Safa’nın Batı Medeniyetine Bakışı”, **Atatürk ve Döneminden Medeniyete Bakışlar Paneli Bildirileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, ss.159-178.

Belge, Murat, “Kültür”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:5, İletişim Yayınları, ss.1288-1304.

Doğan, Mehmet H, “Peyami Safa’nın İki Romanı”, **Türk Dili**, Sayı:298, ss.57-68.

Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, 2004.

Göze, Ergun, **Peyami Safa'nın Türk Düşüncesindeki Yeri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.

Göze, Ergun, **Kavga Yazıları-Peyami Safa**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.

Göze, Ergun, **Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.

Gülendam, Ramazan, **Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Güvenir, Murat, "Peyami Safa Üzerine", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:44, Sayı:1, ss.253-263.

Hacaloğlu, Yücel, **Sevenlerin Kalemile Peyami Safa**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul, 1962.

Kaplan, Mehmet, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, Mart 2006.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, 3. Baskı, Ankara, 2007.

Köseoğlu, Nevzat, **Peyami Bey**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.

Lee, Nan A, **Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

Moran, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Okay, Orhan, "Peyami Safa", **Büyük Türk Klâsikleri**, Cilt:13, Ötüken Neşriyat, 2002, İstanbul, ss.433-479.

Onur, Hüdavendigar, **Türk Sağı Sözlüğü**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2005.

Ortaç, Yusuf Ziya, **Bir Varmış, Bir Yokmuş – Portreler**, Akbaba Yayınevi, İstanbul,

Ortaylı, İlber, “Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:5, İletişim Yayınları, ss.1296-1297.

Öğün, Süleyman Seyfi, **Politik Kültür Yazıları**, Asa Kitabevi, Bursa, 1997.

Safa, Peyami, **Fatih-Harbiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

Safa, Peyami, **Sözde Kızlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.

Safa, Peyami, **Mahşer**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

Safa, Peyami, **Yalnızız**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Safa, Peyami, **Büyük Avrupa Anketi**, Kanaat Kitabevi, 1938.

Safa, Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Kanaat Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1939.

Safa, Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Safa, Peyami, **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Safa, Peyami, **Sanat, Edebiyat, Tenkit**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Safa, Peyami, **Sosyalizm, Marksizm, Komünizm**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Safa, Peyami, **Din, İnkılâp, İrtica**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Safa, Peyami, **Kadın, Aşk, Aile**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Safa, Peyami, **Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Safa, Peyami, **Eğitim, Gençlik, Üniversite**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Safa, Peyami, **20. Asır Avrupa ve Biz**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Safi, İsmail, **Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar**, Lotus Yayınları, Ankara, 2007.

Tarancı, Cahit Sıtkı, **Peyami Safa, Hayatı ve Eserleri**, Semih Lûtfî Kitabevi, İstanbul 1940

Tekin, Mehmet, **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Tekin, Mehmet, **Peyami Safa İle Söyleşiler**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Mayıs, 2003.

Tekin, Mehmet, “Fatih-Harbiye Romanında Batılılaşma Sorunu”, **Kitap-lık**, Sayı:155, ss.67-73.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türk Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri II**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Ocak 1999.

Tunç, Mustafa Şekip, “Peyami Safa ve Türk İnkılâbına Bakışlar”, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006, ss.17-26.

Uçman, Abdullah, “Türk İnkılâbına Bakışlar Üzerine”, **Kitap-lık**, Sayı:155, ss.55-60.

Uluskan, Seda Bayındır, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

Yetkin, Çetin, **Toplumsal ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996.

Yıldız, Aytaç, “Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet Muhafazakârlığı: Peyami Safa'nın Kemalizm Yorumu”, **Doğu-Batı**, Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi, Sayı:58, ss.191-212.

Yılmaz, Murat, “Türk Düşüncesi Dergisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Cilt:5)**, Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss.216-233.

Tezler

Kuzucu, Nuray, **Peyami Safa'nın Dil, Edebiyat, Kültür ve Topluma Dair Yazıları –Dergilerde Yer Alan Yazılar-**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, ss.134-135.

İnternet Kaynakları

Atay, Falih Rıfkı, “**Atatürk ve Dil**”, Türk Dili, Sayı:3 http://www.tdk.org.tr/images/css/TDD/1951s3/1951s3_02_F_R_ATAY.pdf, (14.09.2015)

Safa, Peyami, **Büyük Halaskârimız Mustafa Kemal Paşa** <http://ia600502.us.archive.org/11/items/bykhalkrimiz00safa/bykhalkrimiz00safa.pdf> (19.08.2015)

Hükûmet Programları: <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP23.htm>
(06.09.2015)

Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler <http://uyg.tsk.tr/ataturk/konferans/s%C3%B6ylevvedemecleri.pdf> (05.09.2015)

PEYAMİ SAFA’NIN MAKALELERİNİN LİSTESİ

Babam İsmail Safa, **Türk Düşüncesi**, cilt:1, sayı:5, 1 Nisan 1954

Eski-Yeni Kavgası, **Türk Düşüncesi**, cilt:6, sayı:31, 15 Haziran 1956

“Devrim” ve “Devrimbaz” Kelimeleri, **Tercüman**, 3 Temmuz 1959

Cumhuriyet İnkılâbı Bir Son Değil Başlangıçtır, **Milliyet**, 29 Ekim 1954

Cumhuriyet İnkılâbını Tamamlayacak İnkılâp, **Milliyet**, 17 Kasım 1954

Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Sayı:1, Cilt:1, Aralık 1953

Avrupa’nın Kaçırılması, **Son Havadis**, 14 Kasım 1960

Yirminci Asrın Mânâsı, **Türk Düşüncesi**, Sayı:1, Cilt:1, Aralık 1953

Bir Ortadoğulu’nun Düşünceleri, **Tercüman**, 27 Nisan 1959

İnkılâbın Mimarisi, **Türk Düşüncesi**, Sayı:20, Cilt:4, Temmuz 1955, s.65

Geriliğimizin Sebepleri, **Türk Düşüncesi**, Sayı:35, Cilt:6, Aralık 1956

Avrupalılık Meselesi, **Tercüman**, 12 Nisan 1959

Eski-Yeni Kavgası, **Türk Düşüncesi**, Haziran 1956, sayı:31, cilt:6

Birkaç Okuyucumuza Mektup, **Tercüman**, 13 Mayıs 1959

Argo ve Halk Tâbirleri, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1939

Bir Hastanın Başucunda, **Ulus**, 24 Mayıs 1951

Bir Terbiye Hasadı, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1938

Lisan İkiliği, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1939

Dil Sıkıntısı, **Türk Düşüncesi**, Sayı:9, Cilt:2, Ağustos 1954

Bu Da Böylesine Bir Yobazlık, **Milliyet**, 4 Mayıs 1955

Arap Harfleri, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1940

Arap Harfleri, **Türk Düşüncesi**, 1959

Arap ve Lâtin Harfleri, **Tercüman**, 9 Temmuz 1959

Arap Harfleri ve İrtica, **Tercüman**, 16 Haziran 1959

Bu Ölüleri Diriltebiliriz, **Tasvir-i Efkar**, 16 Şubat 1941

Medeniyet Treni ve Bedeviyet Kervanı, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1940

Niçin mi?, **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1940

Gene Terim Bahsi, **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1939

Yabancı Kelime Suiistimâli, **Milliyet**, 13 Eylül 1958

Yabancı Kelimeler ve Devlet, **Tercüman**, 4 Mayıs 1959

Fransızca Konuşan Veznedar Bayan, **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1938

Istılah Davası, **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1939

Türkçe’de Nisbet Ekleri Meselesi, **Tercüman**, 7 Aralık 1959

Dilde Özleşmenin Hudutları, **Milliyet**, 4 Nisan 1958

Yüzde Yüzçülük İlleti, **Milliyet**, 8 Şubat 1959

İlk Basamak, **Cumhuriyet**, 30 Mart 1940

Dil ve Başarı, **Milliyet**, 19 Aralık 1958

Bir Doçentin Terkibi Üzerine, **Tercüman**, 1 Mayıs 1959

Gençlere Türkçe Öğretelim, **Milliyet**, 17 Ekim 1956

Bir Dizgi Yanlışının Düşündürdükleri, **Milliyet**, 29 Eylül 1958

Bu Da Böylesine Bir Yobazlık, **Milliyet**, 4 Mayıs 1955

Bir İnkâr Faciası, **Milliyet**, 14 Ekim 1958

Tarihin Sürekliliği, **Tercüman**, 5 Eylül 1959

İrtica Nedir?, **Türk Düşüncesi**, İrtica Özel Sayısı, Sayı:56, Cilt:10, Mayıs 1959

Modern Adam Üzerine, **Düşünen Adam**, 19 Nisan 1961

Ordu, Muhafazakârlar ve Mürteciler, **Düşünen Adam**, 21 Haziran 1961

İnkılâp Anlayışımızdaki Hatalar, **Türk Düşüncesi**, İnkılâp Özel Sayısı, Sayı:57-58,

cilt:10, Haziran-Temmuz 1959

“Devrim” ve “Devrimbaz” Kelimeleri, **Tercüman**, 3 Temmuz 1959

Ordu, Muhafazakârlar ve Mürteciler, **Düşünen Adam**, 21 Haziran 1961

“İnkılâp” ve “Devrim”, **Havadis**, 22 Temmuz 1960

Batı Örneği, **Türk Düşüncesi**, Sayı:25, Cilt:5, Aralık 1955

İlmî Mânâsıyla İrtica ve İrtica Dedikodusu, **Tercüman**, 19 Mayıs 1959

Dilde Özleşmenin Hudutları, **Milliyet**, 4 Nisan 1958

Çarşafa Dair Sorular, **Tercüman**, 12 Nisan 1959

Sert ve Mutedil İnançlar, **Tercüman**, 20 Mart 1960

Yobaz ve Solcu Misyoner, **Milliyet**, 10 Nisan 1958

Türkiye’de Ramazan ve Din Hayatı, **Tercüman**, 1 Mart 1960

Yobaz Erkek ve Devrimbaz Kadın, **Tercüman**, 24 Haziran 1959

Gelenek Düşmanlığı ve İnkılâplarımız, **Düşünen Adam**, 31 Mayıs 1961

Kitapsız Peygamberler, **Ulus**, 17 Ocak 1951

İrtica Münazarası, **Tercüman**, 7 Şubat 1960

Manevi Boşluklarımızı Nasıl Dolduracağız?, **Tercüman**, 30 Kasım 1959

Fezanın Fethi ve Din, **Son Havadis**, 14 Nisan 1961

Allahsızlık Modası, **Türk Düşüncesi**, Sayı:17, Cilt:3, Nisan 1955

Ruh ve Madde Kavramları, **Tercüman**, 21 Şubat 1960

“Manevî Değerler” Meselesi, **Tercüman**, 4 Nisan 1959

Nereye Gidiyoruz?, **Türk Düşüncesi**, Sayı:27, Cilt:5, Şubat 1956

Yine Ahlâk Davamız, **Havadis**, 23 Eylül 1960

Batıyı Niçin Yanlış Anlıyoruz?, **Türk Düşüncesi**, Sayı:53, Cilt:10, Şubat 1959

Dinsiz Ahlâk Mümkün müdür?, **Tercüman**, 13 Ekim 1959

Orhan Veli'nin Bir Yazısı Üzerine, **Tercüman**, 27 Kasım 1959

Anlaşılmayan Bir Cümlemin İzahı, **Tercüman**, 28 Kasım 1959

Aya Seyahat ve İslâmiyet, **Tercüman**, 1960

Bayram ve Lâiklik, **Tercüman**, 9 Nisan 1959

Türkiye’de Din Düşmanları, **Milliyet**, 16 Ocak 1956

Lâikliği Ters Anlayanlar, **Tercüman**, 9 Haziran 1959

Atatürk ve “Tevfikat-ı Süphaniye”, **Tercüman**, 28 Ağustos 1959

Bizim Lâik Vaizler, **Tercüman**, 20 Eylül 1959

Bir Teklif Üzerine, **Milliyet**, 19 Şubat 1958

Türkiye’de Ramazan ve Din Hayatı, **Tercüman**, 1 Mart 1960

Anayasa ve Din Öğretimi, **Ulus**, 16 Ekim 1950

Allah Korkusu Kalmayınca, **Milliyet**, 17 Ocak 1956

Bu Telâş Ne, **Milliyet**, 15 Ocak 1956

Mes’elenin İçinde Mes’eleler, **Milliyet**, 11 Aralık 1958

Muhalefet ve Komünizm, **Tercüman**, 1960

Bir Komünisti Nasıl Teşhis Edebilirsiniz?, **Türk Düşüncesi**, Komünizm Özel Sayısı, Mart 1959

Gafletlerin Gafleti, **Milliyet**, 18 Mart 1955

Şüpheleri Uyutmağa Çalışanlar, **Milliyet**, 28 Mart 1955

Namuslu Bir Solculuğun Şartları, **Milliyet**, 23 Mart 1955

Aşırı Sağ, Aşırı Sol, **Son Havadis**, 23 Nisan 1961

Marksist, Komünist Ajanlar, **Düşünen Adam**, 10 Nisan 1961

Habis Ruh, **Havadis**, 25 Eylül 1960

Bir İthafın Hikâyesi, **Milliyet**, 23 Nisan 1955

Gafiller ve Mahutlar, **Milliyet**, 10 Mayıs 1955

Komünizme Karşı Kanun, **Ulus**, 31 Aralık 1950

Bizdeki Komünistlerin En Tehlikelileri, **Milliyet**, 10 Kasım 1955

Mâhutlar ve Hükûmet, **Milliyet**, 22 Aralık 1957

Ölülerin Arkasında, **Milliyet**, 11 Ocak 1959

Sinsileri Öldürmeyelim, **Ulus**, 16 Ağustos 1950

Manası Bu, **Milliyet**, 27 Ekim 1956

İrtica ve Komünizm, **Tercüman**, 20 Nisan 1959

Dikkate ve İbrete Lâyık Bir Vesika, **Tercüman**, 29 Ocak 1959

Dönenler ve Ayak Direyenler, **Milliyet**, 31 Ocak 1959

Azdılar, **Son Havadis**, 16 Mart 1961

Çocuğunuzu Fena Terbiye Ediyorsunuz!, **Tasvir-i Efkâr**, 24 Nisan 1942

Ah Şu Hârika Çocuklar, **Milliyet**, 12 Şubat 1957

Böyle Ailelerin Çocukları, **Tercüman**, 16 Şubat 1960

Bir Nev'i Bekâra Dair, **Yedigün**, 24 Haziran 1936

Salon Kadını, **Yeni Mecnua**, 16 Mayıs 1942

Ev Kadınlığı Hizmetçilik midir?, **Yeni Mecnua**, 11 Temmuz 1942

Kadınların İstedikleri, **Hafta**, 1935

Evlilikte Yeni Kalmak, **Seksoloji**, 12 Mart 1952

Niçin Boşanıyorlar?, **Yeni Mecmua**, 2 Temmuz 1942

Şuursuzluklar Serisi, **Milliyet**, 14 Kasım 1957

Bir Fotoğraf Karşısında, **Milliyet**, 18 Kasım 1957

Simitçinin Kızı, **Tercüman**, 25 Temmuz 1959

Sosyete Dedikodusu, **Milliyet**, 29 Nisan 1956

Üzülme Dostum, **Milliyet**, 15 Ağustos 1957

Bu Gidişle Sonumuz Ne Olacak?, **Milliyet**, 1 Mayıs 1956

Simitçinin Kızı, **Tercüman**, 25 Temmuz 1959

Anadan Doğma Çıplak Soyunma ve “Âdab-ı Umumîye”, **Tercüman**, 20 Nisan 1960

Modern Kız Bu Mu?, **Yeni Mecmua**, (Tarihi belirtilmemiş.)

12 Yaşındaki Kız Çocuğu ve Kasap Çırağı, **Tercüman**, 26 Nisan 1959

Telefondaki Kadına Cevap, **Milliyet**, 8 Ocak 1956

Sanatta Türk’e Doğru, **Tasvir-i Efkâr**, 5 Mayıs 1942

Ahlâk Buhranının Yuvaları, **Milliyet**, 15 Şubat 1958

Doğu-Batı Sentezi, **Doğu-Batı Sentezi** eserinin önsözü, 29 Mayıs 1961

10 Yıl, **Yedigün**, 29 Ekim 1933

Büyük Ölü Karşısında, **Çığır**, Ocak 1939

Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği, **Türk Düşüncesi**, Kasım 1955

Tarihin Sürekliliği, **Tercüman**, 5 Eylül 1959